

SLOVENSKÁ REČ

58 | 1993 | 6 |

CENA 17,- Sk

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

J. Doruľa, Po XI. medzinárodnom zjazde slavistov v Bratislave ■ J. Bosák, Ján Kollár po 200 rokoch ■ P. Odaloš, Vývinové tendencie názvov ulíc a námestí miest a obcí na Slovensku ■ J. Kopina, Okazionalizmy v súčasnej publicistike, najmä v Literárnom týždenníku ■ F. Ľuffa, Zo severošaňských frazém o reči ■ K. Palkovič, Výskum záhorských nárečí ■ L. Trup, Výslovnosť španielskych osobných mien v slovenčine

DISKUSIE

F. Sabol, Za modernizáciu gramatickej teórie

SPRÁVY A RECENZIE

Jubileum Jána Holého. K. Palkovič ■ Jubileum ruského slovakistu. K. Palkovič ■ XI. medzinárodný zjazd slavistov. M. Šimková ■ SGALL, P. – HRONEK, J.: Čeština bez příkras. J. Dvončová

ROZLIČNOSTI

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka
orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR

František Kočíš

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Anna Oravcová

REDAKČNÁ RADA

Ferdinand Buffa, Juraj Dolník, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Juraj Furdík, Eugen Jóna, František Kočíš, Rudolf Krajčovič, Ema Krošláková, Milan Majtán, Jozef Mlacek, Anna Oravcová, František Ruščák

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH

J. Doruľa, Po XI. medzinárodnom zjazde slavistov v Bratislave	321
J. Bosák, Ján Kollár po 200 rokoch	324
P. Oďaloš, Vývinové tendencie názvov ulíc a námestí miest a obcí na Slovensku	332
J. Kopina, Okazionalizmy v súčasnej publicistike, najmä v Literárnom týždenníku	338
F. Buffa, Zo severošarišských frazém o reči	343
K. Palčovič, Výskum záhorských nárečí	352
L. Trup, Výslovnosť španielskych osobných mien v slovenčine	358

DISKUSIE

F. Sabol, Za modernizáciu gramatickej teórie	362
--	-----

SPRÁVY A RECENZIE

Jubileum jazykovedca Jána Holého. K. Palčovič	368
Jubileum ruského slovakistu. K. Palčovič	369
XI. medzinárodný zjazd slavistov. M. Šimková	370
SGALL, P. – HRONEK, J.: Čeština bez příkras. J. Dvončová	252

ROZLIČNOSTI

Bodovník a dáždovník. J. Jacko	379
Kánon – kanonický či kánonický. F. Kočíš	380

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 58, 1993, číslo 5. Technický redaktor V. Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Ročné predplatné Sk 102,-; jednotlivé číslo Sk 17,-. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P.O.Box 57, Nám. slobody 6, 810 15 Bratislava, Czechoslovakia.

Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D - 8000 München, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 1993
Sk 17,-

Ján Doruľa

PO XI. MEDZINÁRODNOM ZJAZDE SLAVISTOV V BRATISLAVE

Je po zjazde. Sú za nami usilovne pripravované, s napätím očakávané, ťažké krásne dni. Celý ten čas, predjazdové mesiace a týždne i zjazdové dni a hodiny podrobili tvrdým skúškam mnohé postoje a charaktery. Chcel by som aj tu, písomne, vysloviť svoje uznanie a úprimnú vďaku obetavým spolupracovníkom v dlhodobej príprave zjazdu (nezlomná viera v úspech napriek ťažkostiam a problémom i pracovná obetavosť boli súčasťou ich osobného presvedčenia) i celému harmonicky fungujúcemu organizačnému štábu v dynamických zjazdových dňoch so skorými ránami a dlhými večerami.

Dnes už vieme, že sa splnilo naše predjazdové želanie vyslovené v 4. čísle Slovenskej reči: „XI. medzinárodný zjazd slavistov v Bratislave bude nielen významnou medzinárodnou udalosťou, ale aj významnou, reprezentatívnou udalosťou Slovenskej republiky. Možno veriť a očakávať, že podmienky, ktoré pre jeho úspešný priebeh utvorí obetavé úsilie mnohých organizátorov, zaručia účastníkom zjazdu pokojnú pracovnú atmosféru, že Bratislava sa stane pre nich miestom priateľských stretnutí v duchu vzájomného porozumenia, v súhlase s odkazom slovenských dejín v roku ich významných výročí“ (s. 194). Teraz už vieme, že sa naplnili očakávania vyslovené v odpovedi na novinársku otázku Čo očakávate od slavistického kongresu: „Od XI. medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave očakávam predovšetkým to, že splní svoje poslanie, t. j. že odznejú všetky pripravené referáty..., že bude k nim bohatá odborná diskusia, že sa uskutoční živá výmena názorov na rokovaniach pri okrúhlych stoloch, že na zjazde bude vládnuť atmosféra tolerancie, sústredenej tvorivej spolupráce a porozumenia, že ako usporiadateľská krajina utvoríme podmienky úspešného priebehu takýchto rokovaní. Súčasťou zjazdu budú aj tri tematické exkurzie a dva večery kultúrneho programu, viaceré oficiálne i neoficiálne stretnutia, rokovania, prijatia, rozhovory. Očakávam, že všetko to významne prispieje k upevneniu pravdivého obrazu Slovenska a reálnych predstáv o ňom v očiach a myšliach slovanských aj neslovanských slavistov z celého sveta“ (Práca, 24. augusta 1993, s. 7). Naša obetavá spolupracovníčka, riaditeľka Ústrednej knižnice SAV Marcela Horváthová napísala po zjazde: „Som presvedčená, že len málokomu sa tak pozitívne a s takým úspechom podarilo zviditeľniť Slovensko pred takým širokým plénom ľudí ako kolektívu pracovníkov

Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV“ (Správy SAV, 29, 1993, č. 18, s. 2). Dodajme, že sme v tom kolektíve mali viacerých rovnocenných partnerov z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského i z akademických pracovísk, najmä z Národopisného a Historického ústavu SAV.

Iste vyslovím dojmy väčšiny svojich spolupracovníkov, keď poviem, že sme nijako neočakávali tú záplavu spontánne prejavovaných vysokých uznani a ocenení našej činnosti. U mnohých účastníkov zjazdu sa istotne prejavilo prekvapenie, že našli u náš odborní, technickú, kultúrnu a spoločenskú úroveň, akú podľa všetkých svojich informácií nijako neočakávali. Spomíname si, ako nedôverčivo, s troškou nášho vlastného prekvapenia sme tie uznania brali na vedomie, prijímali, registrovali. Nemôžeme poprieť, že sme si ich každý po svojom overovali, preverovali, osievali. Celkom iste sme právom nadobudli dobrý pocit zodpovedne vykonávanej práce, pri ktorej sme ani nemuseli zapierať sami seba, lebo my najlepšie vieme aj to, že naše tak vysoko oceňované spoločenské správanie a spoločenský takt neboli účelovo navčičenou úlohou, ale prirodzenou, medzi nami nie až tak všimania hodnou vlastnosťou. Bezpochyby však oná zodpovedne, obetavo vykonávaná práca spojená so spomínanou neteatrálnou vlastnosťou pomáhala významne dotvárať atmosféru tvorivej znášateľnej spolupráce, aká napriek istým očakávaniam a vysloveným aj nevysloveným obavám vládla na bratislavskom zjazde.

Predseda nemeckého komitétu slavistov profesor Hans Rothe mi z Bonnu napísal: „Ich möchte Ihnen zuallererst zu dem Kongreß gratulieren. Sie haben unter schwersten Bedingungen ihn durchgeführt. Es wird für Sie auch so ausgesehen haben, als würde er nicht stattfinden können: jedenfalls im Westen wurden solche Vermutungen gelegentlich angestellt. Es ist Ihrer Unbeirrbarkeit und Hartnäckigkeit zu verdanken, daß er bei Ihnen durchgeführt wurde. Die zu erwartenden Spannungen zwischen Slavisten ... sind nicht eingetreten. Auch das ist Ihrer überlegenen Regieführung zu verdanken. Nach meinem Urteil war Niveau deutlich höher als das der beiden, eigentlich der drei vorhergehenden Kongresse. Auch das ist das Verdienst von Ihnen und Ihres Komitees. Die Lage nicht nur für Sie, die Slowaken und für Ihre tschechischen Nachbarn, sondern für alle Slaven war überaus schwer, äußerlich und psychologisch. Sie haben mit Energie und großem Takt alle diese Schwierigkeiten gemeistert und wirkliches Vorbild dafür geschaffen, daß man auch unter diesen überaus ungünstigen Bedingungen in Ruhe wissenschaftlich hören, sprechen und diskutieren kann. Namens aller deutschen Slavisten danke ich Ihnen dafür aufrichtig. ... Ich bitte Sie nun, den Dank der deutschen Teilnehmer allen Ihren Mitarbeitern und auch den Herren Ihrer Regierung auszu-drücken.“ Na otázku v čom vidíte najväčší prínos bratislavského zjazdu slavistov povedal F. V. Mareš z viedenskej univerzity: „Samozrejme, prvoradá je vedecká, prednášková základňa. Každý kongres je hrdý na to, ak po tejto stránke splní svoju úlohu. V Bratislave sa to výborne podarilo. Úroveň bola vysoká, naozaj svetová. To neznamená, že tu nezazneli slabšie prednášky, ale ako celok bola neobyčajne vysoká a predovšetkým disciplinovaná, aj prehľadná. Takže prínos tohto kongresu sa po prednáškovej a diskusnej stránke nedá oddiskutovať. Medzil'udský kontakt, ktorý kladiem ešte i pred spomínané, sa tu uplatnil stopercentne. Chcel by som pochváliť organizáciu. Viem, čo to je, pamätám sa na pražský kongres, ktorý mi pomáhala organizovať moja

manželka. To, čo v Bratislave dokázali, je obdivuhodné. Je to skutočne úspech aj po administratívnej stránke, čo je síce menej viditeľné, ale o to viac citeľné“ (Slovenský denník, 20. septembra 1993, s. 3). Skupina ruských slavistov mi zo svojho stretnutia v Moskve napísala: Собравшись на заседание, посвященное итогам XI Международного съезда славистов (Братислава 30 августа – 8 сентября 1993 г.), мы с удовольствием и глубокой благодарностью вспоминаем замечательные дни, проведенные в Братиславе. То тепло и радушие, которое мы ощущали все эти дни, не могла омрачить даже дождливая погода. Полагаем, что Словакия, взявшая на себя тяжелое бремя организации съезда, с честью выдержала это испытание. Съезд, его научные итоги займут достойное место в истории славистики. В успехе съезда большая роль принадлежит лично Вам. Все мы воочию убедились, сколько сил потратили Вы на организацию работы съезда, как находили время для каждого, обращавшегося к Вам с серьезными вопросами или мелкими проблемами, находя у Вас понимание, поддержку и внимание. Особо хочется поблагодарить всех Ваших коллег и общественность Словакии, которые столько внимания, забот и участия проявили к нашей делегации. Без Вашей поддержки мы не смогли бы приехать в Братиславу в таком составе и так много сделать во время съезда. Кроме того для многих из нас это была первая возможность познакомиться с радушным словацким народом, почествовать его гостеприимство, внимание и благожелательность. От души шлем свои искренние чувства признательности и благодарности и надеемся на дальнейшее сотрудничество“ (podpísaní N. I. Tolstoj, O. N. Trubačov, V. Sedov a ďalších vyše tridsať vlastnoručných podpisov slavistov zvučných mien).

Dalo by sa citovať veľa podobných uznaní z rozličných končín sveta. Nepatrí medzi ne hlas profesora Ľubomíra Ďuroviča, ktorý bilaguje slovenskú jazykovedu za politicky nebezpečný signál: „Ale vráťme sa na kongres. Na jeho škodu ho bratislavskí usporiadatelia v jednom aspekte spolitizovali. Ako čestných hostí pozvali aj skoro kompletnú niečo znamenajúcu ľudácku politickú emigráciu. Boli tam ľudia, ktorí so slavistikou nikdy nemali nič spoločné. A to u účastníkov kongresu neprešlo bez povšimnutia. Možno to interpretovať ako nebezpečný signál zo strany slovenskej jazykovedy: toto sú tí ľudia, ktorí nás zaujímajú“ (Mosty, československý týždenník, 2, 1993, č. 38, 21. 9. 1993, s. 2). Zo slovenskej emigrácie boli z čestných hostí na zjazde: M. S. Ďurica, J. M. Kirschbaum, I. Kružliak, J. M. Rydlo, K. Strmeň a Š. Vragaš. Sú to autori mnohých významných odborných, vedecko-popularizačných, publicistických a umeleckých prác, historici, literárni vedci, viacerí z nich sú dlhoroční univerzitní profesori a prednášatelia. Sú to významní predstavitelia slovenskej vedy a kultúry v zahraničí, obetaví štriatelia dobrého mena Slovenska vo svete. Na slavistickom zjazde boli takými slavistami, boli na ňom aspoň takým právom ako väčšina ostatných účastníkov zjazdu rozličného výskumného zamerania, s rozličnou odbornou úrovňou. Čestní hostia XI. medzinárodného zjazdu slavistov sú naozaj „tí ľudia, ktorí nás zaujímajú“. Rozhodnutie o ich pozvaní prijalo plénum Slovenského komitétu slavistov, v ktorom jazykovedci tvoria jednu pätinu, takže ten politicky nebezpečný signál pripisovaný slovenskej jazykovede je oveľa nebezpečnejší, lebo zachvacuje aj ďalšie spoločensko-vedné disciplíny. Pravda, „bratislavskí usporiadatelia“ (sú medzi nimi aj takí, čo nie

diela a jeho činnosti sa mechanicky preberajú niektoré zjednodušené a jednostranné interpretácie, že stále pretrvávajú isté zafixované postoje, keď J. Kollár vystupuje len ako „aktivista“ československej kultúrnej „vzájomnosti“ a zástanca československej „spisovnojazykovej jednoty“.¹ Napokon aj mnohí slovenskí jazykovedci meno J. Kollára spájajú predovšetkým so známymi Hlasmi (Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky, 1846), v ktorých sa spolu s viacerými českými aj slovenskými dejateľmi ostro postavil proti prijatiu štúrovskej spisovnej slovenčiny. Isté je, že J. Kollár bol aj vo svojej veľkosti rozporná osobnosť, preto by sa jeho dielo a činnosť mali posudzovať citlivo, mala by sa brať do úvahy vtedajšia ťažká a často sa meniacia situácia i Kollárov neľahký osobný život. Inak nepochopíme, prečo sa na sklonku svojho života stal protiváhou hnutia, ktoré na začiatku sám rozhodujúcou mierou inicioval, prečo sa v otázke spisovného jazyka nedokázal oslobodiť od klasicistického dedičstva, ktoré bravúrne prekonal vo svojej poézii, prečo chcel reformovať nereformovateľné („poslovenčovať“ češtinu).²

Jedným z prvých príspevkov k dvestoročnici J. Kollára bolo vydanie 1. zväzku jeho listov (Listy Jána Kollára I. 1816–1839. Martin, Matica slovenská 1991. 464 s.), ktoré pripravil náš najvýznamnejší editör literárnych prameňov, žiaľ, dnes už nebohý Jozef Ambruš (22. 9. 1914–2. 4. 1993). Ako sám píše v edičnej poznámke, s vydávaním Kollárových listov sa začalo ešte v minulom storočí (prvé vyšli už r. 1861 listy Lužičanom) a o ich zverejňovanie sa zaslúžili viacerí bádatelia. Doteraz však chýbalo súborné vydanie Kollárových listov, ktoré v troch zväzkoch pripravoval J. Ambruš (vydávanie listov má dokončiť A. Maťovčík). Vydanie zahŕňa iba tie listy, ktorých pisateľom bol J. Kollár, a nie aj listy jemu adresované (metodologická diferenciácia listov a korešpondencie). Listy J. Kollára nám poskytujú bezprostrednejší pohľad na jeho život, vnášajú jasnejšie svetlo do niektorých problémov, zachytávajú Kollárov intelektuálny vývin aj jeho peripetie, ale najmä zápasy, víťazstvá i dočasné prehry. Jednotlivé fakty z listov – sprítomnené precíznymi až minucióznymi biografickými a bibliografickými identifikáciami J. Ambruša – utvárajú osobitnú mozaiku Kollárovho života, prispievajú k lepšej orientácii pri pochopení rozpornosti niektorých jeho predstáv a koncepcií.

Sám J. Kollár ako zrelý človek spísal v r. 1836–1842 svoje Pamäti (Paměti z mladších let života – vyšli posmrtné r. 1862), v ktorých umelecky a dôverne zobra-

¹ Pri recenzovaní Listov Jána Kollára poukázal na to S. Šmatlák (1992); v podobnom duchu je orientovaná väčšina príspevkov v jubilejnom zborníku štúdií Ján Kollár (1793–1993).

² V duchu dvojstoročného jubilea J. Kollára sa niesol aj XI. medzinárodný zjazd slavistov v Bratislave (30. 8. 1993–7. 9. 1993). Okrem rokovania pri okrúhlym stole na tému *Ján Kollár a slovenské národné obrodzenie (idea slovanskej vzájomnosti)* odzneli na túto tému aj viaceré zaujímavé príspevky v sekciách. Slovenskí slavisti publikovali svoje referáty v časopise *Slavica Slovaca*, 28, 1993, č. 1–2. Z príležitosti zjazdu vyšiel aj zborník štúdií z vedeckej konferencie Ján Kollár (1793–1993), prinášajúci viacero nových pohľadov na dielo J. Kollára. – V novom vydaní ako účelový náklad vyšla monografia J. Filu st. *Ján Kollár. Idey Slovanstva v kázňach Jána Kollára a ich odraz v rozprávkach a poézii* (1993). – Ruskí slavisti priniesli na zjazd zborník z vedeckej konferencie *Jan Kollar – poet, patriot, humanist* (1993).

zil svoje detstvo a štúdiá až po návrat z Jeny r. 1819. Okrem prvých troch listov z r. 1816–1817, ktoré ešte ako vychovávateľ v Banskej Bystrici poslal svojmu bývalému učiteľovi na bratislavskom lýceu profesorovi J. Palkovičovi, listy chronologicky nadväzujú na Pamäti, lenže sa od nich zásadne líšia Kollárovými postojmi. Kým Pamäti písal s odstupom času, s istým nadhľadom a prebolenými skúsenosťami, listy zachytávajú jeho život a najmä činnosť oveľa bezprostrednejšie a realistickejšie.

Všetky listy z r. 1819 sú adresované „zbožňovanému anjelu „Friederike Schmidtovej, jeho láske, ktorú zanechal v Jene, ako aj jej „ctihodnej matke“. Po piatich rokoch na otázku „nezabudnuteľnej priateľky a sestry“ či sa oženil, odpovedá 26. apríla 1824: „... moja žena sa vola Rezi-gná-cia, po nemecky odrickanie.“ A o ďalšie štyri roky 2. júna 1828 – svojej Rikchen (ani raz ju v listoch neoslovil Mína) sa trpkovo vyznáva: „Ja som žil len raz (rozumej v Jene – J. B.), celý môj život sa vliadol do pár rokov. Žijem síce aj teraz, ale život celkom iný, než je to, čo sa zovie životom. Mojm šťastím je teraz pást' sa na šťastí iných, mojou radosťou je byť svedkom a prizeračom cudzích radostí. K tomu som sa dlhým cvičením skoro už vycvičil.“ Táto už „interiorizovaná“ rezignácia sa stratí po siedmich rokoch, keď sa ozve „milý anjel“ a zo zatrpknutého muža sa zrazu stáva natešený „snúbenec“ (27. augusta 1835). Tak sa teda „naplnila vôľa Božia“ a po krušných 18 rokoch čakania ospevovaná Mína, s ktorou ako vulkán prešiel celým slovanským svetom, zostúpila do básnikovho života v Pešti ako jeho zákonitá manželka.³

Ak si ešte uvedomíme, že J. Kollár sa už v ranej mladosti nepodrobil vôli otca, odišiel z rodného domu v Mošovciach a sám sa musel prebijať na štúdiách, že podmienky v peštianskom zbere – ako to ukazujú aj listy – boli miestami až katastrofálne, ale napokon v stálych bojoch za udržanie slovenského cirkevného zboru strávil tam väčšinu svojho života, celých 30 rokov (1819–1849), že bol človek slabšej telesnej konštrukcie, s podlomeným zdravím, musíme obdivovať jeho obrovskú energiu a nepoddajnosť, s akou bránil slovenské záujmy v maďarskom prostredí. Korešpondencia bola J. Kollárovi vlastne jediným spojivom medzi Slovenskom, Čechami a ostatnými slovanskými krajinami.

Na rozdiel od intímnejšie ladených Pamätí listy majú prevažne pracovný ráz, s občasnými lamentáciami, ponosami a skrúsenosťami. Ich časové rozpätie (1816–1839) naznačuje, že zachytávajú najvýznamnejšie aj najplodnejšie obdobie Kollárovej básnickej, vedeckej, buditeľskej i kazateľskej činnosti. Zo 173 listov je 58 adresovaných slovenským vzdelancom, 52 českým, ostatné boli určené významným osobnostiam alebo činovníkom v slovanských krajinách, ako aj rozličným inštitúciám.

Zo slovenskej strany je adresátom väčšiny listov (18) oravský rodák Martin Hamuljak (1789–1859), ktorý už niekoľko rokov pred príchodom J. Kollára do Pešti združil okolo seba v Budíne skupinu národovcov pokračujúcich v Bernolákových

³ Niektorí bádatelia (napr. Pohorský, 1970) vidia v tomto zápase srdca a rozumu – šťastie a vzrušenie v Jene, zúfalstvo a žiaľ po príchode do Pešti – zdroj Kollárovej rozdvojenosti, jeho „sebauvedomenie v rozporoch“.

intenciách požiadavky samostatného slovenského spisovného jazyka (porov. Maťovčík, 1993 a). M. Hamuljak vyvíjal mimoriadne aktívnu činnosť pri vydávaní slovan-
ských diel a bol aj prostredníkom medzi J. Kollárom a bernolákovcami. Korešpondencia ukazuje, že vzťah J. Kollára a bernolákovcov bol aj napriek rozdielnym ná-
zorom do istej miery tolerantný, bolo tu úsilie o vzájomné spoznávanie sa a zblížo-
vanie.

Najvýznamnejším činom tejto spolupráce bolo založenie Spolku milovníkov reči a literatúry slovenskej r. 1834, ktorého prvým predsedom sa stal práve J. Kollár. Predsedoval však iba jeden rok, potom sa nielen vzdal funkcie, ale žiadal naspäť aj svoju účasť (čo nie je doteraz objasnené – porov. Maťovčík, 1993 b). Spolok začal r. 1835 vydávať almanach Zora s príspevkami v obidvoch spisovných jazykoch (upravená čeština, bernolákovská slovenčina, resp. aj nárečia). O ňom J. Kollár píše V. Hankovi 9. apríla 1835: „Almanach Zora neočakávané štěstí v Uhřích nalezla. Čechové ovšem, aspoň někteří, vím, že nebudou s tím spokojeni: ale k ratování Slováků z přítomného nebezpečnosti – není jiné cesty.“ Výstižne toto obdobie charakterizuje S. Šmatlák (1988, s. 285): „V společenském štatúte slovenského vlastenectva tých čias tvorilo uvedomelé ‚slovanstvo‘ neodmysliteľnú zložku, a to bez ohľadu na orientáciu tohto vlastenectva v otázke národného spisovného jazyka. Diela práve najvýznamnejších predstaviteľov literatúry tohto obdobia (Šafárika, Kollára a Hollého) dokazujú, že literárne úsilia na línii bernolákovskej slovenčiny a i na línii češtiny už nestoja len vedľa seba, ale že sú spojené aj putom dobovej afinity, vyplývajúcej zo spoločného prvku uvedomelého ‚slovanstva‘.“

Na prvý pohľad by mohlo prekvapiť, že z Kollárových listov tohto obdobia sú iba dva adresované jeho blízkeho spolupracovníkovi P. J. Šafárikovi. Ako je však známe, P. J. Šafárik po vystúpení na Slovanskom zjazde v Prahe v strachu pred políciou po r. 1848 zničil skoro všetku svoju korešpondenciu, no podľa zachovaných listov P. J. Šafárika J. Kollárovi (227 listov z rokov 1821–1849) možno predpokladať podobnú intenzitu aj z Kollárovej strany (porov. Maťovčík, 1993 b), pretože P. J. Šafárik začal intenzívne pracovať na svojich Dejínach (Geschichten der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten, 1826) a žiadal mnohé údaje práve od J. Kollára.

Najčastejším adresátom Kollárových listov (25) je F. Palacký, redaktor Časopisu Českého Museum, a ďalší českí vlastenci (F. L. Čelakovský, V. Hanka, J. Jungmann, F. C. Kampelík, J. Pospíšil). Napriek bohatej korešpondencii J. Kollár nebol veľmi zhovievavý k svojim českým priateľom, znepokojovala ho aj ich povýšenosť. V liste F. Palackému z 15. januára 1827 protestuje proti jeho redakčným zásahom: „Ja vůbec nerád posílám do Prahy mé práce k tisknutí, kde ta nezdvořilá moda panuje plody spisovatelů tak obstřihávati, proměňovati a kaziti, že je potom sám původce za své uznati nemůže... Redactor opravdový má býti jen ředitelem a prostředníkem, nikoli stranobijcem. Slušno jest v literatuře, aby každé domnění průchod svůj mělo.“ Dobré skúsenosti nemal ani s pražskými kníhkupcami (F. Palackému 5. augusta 1830): „Já se štítím pražských kníhkupců jako hadů a ohně. Ti mně škody načínili na sta... od toho času předsevzal sem sobě knihy raději do Dunaja metati, nežli pražským kníhkupcům do commissie dáti.“

Bez ohľadu na adresátov, medzi ktorými figurujú významní slavisti tých čias – Poliaci J. Bandtkie a W. A. Maciejowski, Chorvát E. Gaj, Srb V. Karadžić, Slovinc J. (B.) Kopitar a i. –, obsah listov je v podstate ten istý: vydávanie a rozširovanie literárnych diel, získavanie a požičiavanie kníh, zbieranie ľudovej slovesnosti, rozličné organizačné podujatia, povzbudzovania a rady mladým vlastencom. O tom, že táto naoko drobná práca nebola vôbec ľahká, svedčí napr. aj list V. Hankovi (18. septembra 1832): „Nič pod nebem bídnejšieho není jako slavské spisovatelství. Já nejen sám všecko sobě psáti a na čisto přepisovati, trikrátě každý arch korigovati, líti a řezáti liter sám obstarati a vyběhati: ale což nejhroznějšího jest, i sam všecko pakovati, rozposíláti a prodáváti musím, nemaje nikoho ku pomoci.“

Vydané Kollárove listy dotvárajú, resp. korigujú mozaiku niektorých protikladných, ba priam sa vylučujúcich hodnotení uzlových bodov jeho činnosti a diela. Naším cieľom nie je hľadať korene týchto javov – o nich existuje už priam nepreberné množstvo literatúry –, ale skôr sa dopátrať toho, čo Kollára viedlo k jeho vystúpeniu proti štúrovskej slovenčine. Úsilie pochopiť Kollárovu rozpornosť a nestavať sa apriórne na jednu či druhú stranu nájdeme aj v najnovších príspevkoch viacerých bádateľov (Fordinálová, 1993; Gombala, 1993; Maťovčík, 1993 a i. – porov. aj poznámku 2).

V prvom rade by sme azda nemali pochybovať o Kollárovom slovenskom povedomí. Svedčí o tom nielen jeho známe vystúpenie pred J. W. Goethem (Kollár, 1972, s. 175), ale ako najnovšie ukázal E. Gombala (1993), J. Kollár aj v Slávy dcére pri putovaní po slovenskom nebi na viacerých miestach „osvedčuje“ svoju príslušnosť k Slovensku a zreteľne sa vyčleňuje od Čechov: fikcia Slovanstva ako jedného národa mu neprekážala svojich krajanov a rodákov označovať ako Slovákov. Aj E. Fordinálová (1993) prináša viaceré argumenty v prospech toho, že J. Kollár sa v prvom rade cítil Slovákom a až potom Slovanom.⁴

Potreba utvárať národnú jednotu Čechov a Slovákov predovšetkým v oblasti jazyka a literatúry bola odpoveďou na stále silnejúcu maďarizáciu, ktorú J. Kollár trpko pociťoval počas celých tridsiatich rokov svojho pôsobenia v slovenskom evanjelickom zbore v Pešti (Vyvíjalová, 1964). Prvý raz chcel Pešť opustiť r. 1824 (list F. Palackému z 23. januára 1824). O štyri roky neskôr je pre J. Kollára situácia ešte zložitejšia, keď zároveň píše J. Jungmannovi do Prahy (12. apríla 1828) a J. S. Bandtkiemu do Krakova (1. apríla 1828) a obidvoch žiada o nájdenie vhodného miesta na pôsobenie v Čechách, resp. v Poľsku. Obidve „ponosy“ sú skoro rovnaké: „Maďarčinu chcú urobiť jediným vládnucim jazykom, rozšíriť ju všetkými možnými spôsobmi a uviesť ju do všetkých súdov, škôl a cirkví. Toto horlenie by bolo iba chvályhodné, keby sa len nespájalo s prenáhlením, s násilím proti iným národom a keby sa nebolo zmenilo v istú zbesilosť. No táto maďarizačná zbesilosť nezúri

⁴ Kollárovo „dvojí kázani“ Dobré vlastnosti národa slovenského z r. 1822 vychádza z poznania vlastného, slovenského národa. Postrehol to už r. 1895 T. G. Masaryk v knihe Česká otázka (porov. Fordinálová, 1993, s. 98).

proti žiadnemu tunajšiemu národu natoľko, ako proti pokojným, pracovitým Slovákom.“ Zdrojom Kollárovej koncepcie slovanskej vzájomnosti nebolo teda rozjímanie na tichej fare alebo v seminári, lež denno-denný ustavičný boj za základné práva Slovákov. Jeho veľkosť je v tom, že z týchto bojov s novou energiou vstával a na národnom bojiisku zostával, nabádajúc do tejto činnosti mladých vlastencov: „Sama láska k národu a známosť materčiny nás ešte nespasí: musíme tyto věci i ze srdce a z hlavy do života přesaditi, je i před světem ukázati, s nimi žiti i mřiti“ (Samovi Bohdanovi Hroboňovi 29. októbra 1838).

Listy J. Kollára výstižne dokumentujú, že idea slovanskej vzájomnosti v 20.–30. rokoch 19. stor. nebola iba teóriou, ale vychádzala z konkrétnej situácie a značila aj konkrétnu prácu. Podľa niektorých názorov (zhŕňa ich Filo, 1975) sa postupne rodila v kázňach J. Kollára, ktoré sú čo do rozsahu jeho najväčším, doteraz úplne nespracovaným dielom (z 1800 kázní s rozsahom 18 000 strán vyšlo doteraz tlačou iba 118).

J. Kollár sa pokúšal prispôsobovať češtinu slovenčine od samých začiatkov svojej činnosti. Už vo svojom druhom liste z 15. decembra 1816 profesorovi J. Palkovičovi, ktorý posudzoval Kollárov preklad Glatzovej Nábožnej knihy (rukopis sa nezachoval a dielo nevyšlo), o svojich úpravách píše: „Vždyť to byl jen výskok mladé drзости, který záhy při důmyslnější rozvaze z mozku vyvětrí.“ Išlo tu však skôr o upokojenie pána profesora, lebo keď r. 1825 vyšla Čítanka (Čítanka alebo kniha k čítaní pro mládež ve školách slovanských v městech a v dědinách) s pravidlami „pravopisemnosti“, J. Hollý píše 16. apríla 1826 kanonikovi J. Palkovičovi: „Vipleščil sem oči nad jeho českú slovenčinú. Před tím čirú mírnú češčinú ve svých básnách v Praze a potom v Pešče vtilačních písal a věil uš aj do slovenských slov až k podřevění daleko sa vpustil“ (porov. Maťovčík, 1993 a, s. 114). Bernolákovci rešpektovali Kollárovc zásahy ako približovanie sa k domáccmu výrazovému fondu, reakcia väčšiny českých buditeľov (F. Palacký, J. Jungmann a i.) bola nepriaznivá.

Protirečenia na slovenskej strane sa objavili až o dvadsať rokov neskôr pri kodifikácii štúrovskej spisovnej slovenčiny. V Kollárovej koncepcii slovanského národa vôbec neprichádzala do úvahy možnosť povýšiť jedno „nárečie“ na spisovný jazyk. Vysvetlenie možno vari nájsť v liste P. J. Šafárika F. Palackému (Korespondence Pavla Josefa Šafařika s Františkem Palackým, 1961, s. 98) z 10. januára 1831: „Rozdíl nářečí se zakládá na *mluvě národa* (podč. P. J. Šafárik), ne řečí a slohu spisovatelů... Právem tedy 1 1/2 mil. Slováků čo do nářečí odděliti můžeme i musíme... Odtud nenásleduje, že by se Slováci v literatuře odděliti měli.“ Povedané dnešnou terminológiou – P. J. Šafárik pokladal za znak národa jazyk ľudu (= národný jazyk), o čom napokon vydal svedectvo v spoločnom diele s J. Kollárom *Písne světské lidu slovenského v Uhřích* (1823) a J. Kollár neskôr v *Národných spievankách* (*Národnice zpievanky čili Písne světské Slováků v Uhřích*, I. 1834, II. 1835). A tu je Kollárovo vyznanie (v liste P. J. Šafárikovi z 12. septembra 1836): „Rád bych oželel všechny mé práce a zásluhy (jsou-li jaké) v literatuře, kdyby sa mi poštěstilo aspoň počátek učiniti a cestu ukázati k navrácení sa zpátkem tam, kde sa naša krásná, jaderná, určitá, nedvojsmyselná, hlasnatá slovenčina nalezá.“

Poznaním a uvedomením si Kollárových rozporných činov i jeho osobnosti skôr pochopíme i jeho postoje v otázke spisovného jazyka. Kollárovo dielo nepredstavovalo uzavretý gradujúci oblúk od Básní (1821) po Hlasy (1846), bol to skôr celý reťazec či rad protirečení. Diela, ktorým pripisoval najväčší význam, historický vývin prekonal: vydanie „úplnej“ Slávy dcéry z r. 1832 nedosahovalo úroveň predchádzajúcich vydaní; Kollárova vedecká spisba nedosahuje úroveň jeho poézie (dával sa unášať abstraktnými predstavami a neúnosnou etymologizáciou); idea „slovanského národa“ vo vtedajšej tvrdej životnej realite bola skôr víziou či už pri hľadaní minulosti, alebo vo vykresľovaní budúcnosti Slovanov. Preto mu aj v otázkach spisovného jazyka išlo skôr „o vec ako reč“. A. Bečkovi 8. apríla 1832 píše: „Přítomná doba vyhledává od nás svornost, snášenlivost, sjednocování částek, nikoli pak trhání a rozdělování. Sjednocené síly dělají, rozdělené slabnou a zahálají. Nehleďme nyní tak na řeč, jako raději na věc (podč. J. K.). Alebo F. C. Kampelíkovi 12. novembra 1832: „Jako mladík a počátečník nevpouštějtež se do suchých bodlavých otázek grammatických, ale přilnitěž celou duší k národním věcem. Pište, jak se *Vám* (podč. J. K.) nájlepe zdáti bude, neohlédajíce se na jiné: obtížnosti a hádky řeči se týkající nechejte zkušným starcům . . .“

Ak si ďalej uvedomíme, že J. Kollár nebol jazykovedec, ale predovšetkým básnik, že jeho orientácia bola v rozhodujúcej miere literárna, že najrozsiahlejšie dielo predstavujú Kollárove kázne, budeme reálnejšie posudzovať aj jeho vystúpenie proti štúrovskej slovenčine v Hlasoch.⁵ J. Kollár nebol kodifikátor ako A. Bernolák či L. Štúr, ale jazykový politik: ako uznávaná osobnosť a autorita vnášal do vývinu slovenčiny svoju koncepciu spisovného jazyka. Nazeranie na spisovný jazyk cez literárnu a náboženskú komunikačnú sféru ho však nevedlo k „opovrhovaniu“ ľudovým jazykom, veď Národné spievanky sa stali jedným z hlavných inšpirujúcich zdrojov štúrovskej generácie. Napokon aj „poslovenčovanie“ češtiny má korene v hovorenom jazykovom útvare. Sám J. Kollár jednému z oponentov jeho Čítanky v liste z 29. decembra 1825 odpovedá: „Ináč sme sa v tejto knihe zámerne a úmyselne usilovali zachovávať stred medzi nevzdelanou ľudovou a kultivovanou biblickou rečou, aby ani tu nenastal skok, ale prechod od nízkeho k vysokému.“ „Nízky“ v rámci vertikálnej diferenciacie štýlov nemá pejoratívny či negatívny význam. Svedčí o tom napr. aj Kollárovo vyznanie o hodnote ľudovej piesne (Národné spievanky II, 1953, s. 653): „Piesne obecného ľudu zaiste nielen v jazykospytnom, ale aj v krásnovednom a národopisnom ohľade svoju vzácnosť a užitočnosť majú. Ony sú obrazmi, z ktorých každý národ sám svoj charakter najvernejšie maľuje a predstavuje; sú históriou vnútorného sveta a života; sú kľúčmi do svätyně národnosti...“ Ak v diele O literárnej vzájomnosti postavil slovenčinu do stredy medzi slovanské nárečia (tzv. tatransko-centrálna idea Slovenska ako kolísky ostatných slovanských národov), chýbal

⁵ V súvislosti s Hlasmi sa žiada pripomenúť, že podnet síce vyšiel od J. Kollára, no mimoriadnu iniciatívu vyvinul P. J. Šafárik a Sbor pro řeč a literaturu českou: Hlasy vyšli bez posúdenia v nevídanom náklade 5000 exemplárov, z toho 2500 bolo určených na Slovensko s päťdesiatpercentnou províziou (porov. Novotný, 1971, s. 144 – 147).

mu azda iba posledný krok k uznaniu svojbytnosti slovenského národa (porov. Timura, 1993, s. 37–68).

Neuposudzujme a neodsudzujme J. Kollára len za to, že sa prakticky na sklonku života nevzdal svojich koncepcií a bránil ich. Jeho prínos je v inom: vyburcoval Slovanov na sebaobranu pri prevratných zmenách v Európe, stal sa oporou a vzpruhou pre generácie („cesta štúrovcov bola vyznačená vlastenectvom Jána Kollára“ – K. Rosenbaum), priťahoval ich, inšpiroval a podnecoval. Stal sa súčasťou mýtu národného obrodzenia, a preto si nárokoval mať rozhodujúce slovo v národných otázkach, hoci už v novej spoločenskej situácii nebol vedúcou osobnosťou. Povedané slovami K. Rosenbauma „Ján Kollár sa nechcel vzdať svojich pozícií, štúrovci nemohli ustúpiť“. Až štúrovská generácia dovŕšila jazykovo-integračné úsilia predchádzajúcich generácií.

Problematika slovenského národného obrodzenia nepredstavuje ani tak „biele miesta“, skôr ju problematizujú niektoré protichodné, navzájom sa vylučujúce postoje a koncepcie. V prácach publikovaných z príležitosti 200. výročia narodenia J. Kollára (porov. poznámku 2) sa zdôrazňovala slovenskosť Kollárovej koncepcie slovanskosti, sprítomnili sa zaujímavé myšlienky a reflexie z Kollárovho Cestopisu (Cestopis obsahujúci cestu do Horní Italie . . . , 1843), poukázalo sa na potrebu hlbšej a dôkladnejšej analýzy Kollárovej prozaickej a vedeckej spisby a jeho kázní. K chápaniu a objektívnej interpretácii Kollárovho diela vedie aj po dvesto rokoch cesta štúdiom a interpretáciou pramenných fondov. Podľa tých, ktoré sprístupnil J. Ambuš vydaním 1. zväzku Listov Jána Kollára, sa nám J. Kollár javí trochu v inom svetle, ako bol dlhé roky ustálený v našej pamäti. Nemáme dôvod neveriť editorovmu vyznaniu, ktoré vyslovil z príležitosti vyjdenia jeho publikácie vo Večerníku 17. 4. 1992: „Nepokryte sa priznávam, že k výskumnej činnosti ma púta nielen ‚suchý rozum‘, ale aj ‚srdce‘. Je teda pochopiteľné, že po takomto vzťahu k Štúrovi a Holému som do istej miery ‚znenávidel‘ Kollára a celkom vulgárne som si povedal: ‚Pozriem sa tomu Kollárovi na zuby!‘ A po dlhšom poznávaní diela a korešpondencie Jána Kollára sa mi Štúr, Hollý, Kollár zjavili ako najvýznamnejšie kľúčové trojhviezdie vo vývine celého národného obrodzenia.“

Literatúra

FILLO, J. st.: Ján Kollár. Idey Slovanstva v káznach Jána Kollára a ich odraz v rozprávach a poézii. Košice 1975. 258 s. (Znovu vydané z príležitosti 200. výročia narodenia J. Kollára pre Evanjelický a. v. farský úrad v Mošovciach r. 1993.)

FORDINÁLOVÁ, E.: Napätie medzi „slovanskosťou“ a „slovenskosťou“ v Kollárovom diele. *Slavica Slovaca*, 28, 1993, s. 98–102.

GOMBAIA, E.: Prejavy slovacity v Kollárovej Slávy dcere. *Slavica Slovaca*, 28, 1993, s. 103–109.

Jan Kollar – poet, patriot, humanist. K 200-letiju so dňa roždenija. Red. S. V. Nikol'skij a i. Moskva, Institut slavianovedenija i balkanistiki RAN 1993. 146 s.

Ján Kollár (1793–1993). Zborník štúdií. Zredigoval C. Kraus. Bratislava, Veda 1993. 340 s.

KOLLAR, J.: *Národné spievanky*. 2 zv. Bratislava, Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1953. 774 s. + 687 s.

- KOLLÁR, J.: Pamäti z mladších rokov života. Bratislava, Tatran 1972. 372 s. + 16 s. obraz. príloh. Korespondencie Pavla Josefa Šafaříka s Františkem Palackým. Na vydanie pripravili V. Bechyňová – Z. Hauptová. Praha, Nakladatelství ČSAV 1961. 240 s. + 6 príloh.
- Legenda o veľkom Slovanovi. Život a dielo Jána Kollára v dokumentoch. Martin, Osveta 1974. 240 s.
- Listy Jána Kollára. Zv. 1. 1816–1839. Pripravil J. Ambruš. Martin, Matica slovenská 1991. 464 s.
- MAŤOVČÍK, A. (1993 a): Spolupráca bernolákovcov s Jánom Kollárom. Slavica Slovaca, 28, 1993, s. 110–115.
- MAŤOVČÍK, A. (1993 b): Vzťah a spolupráca P. J. Šafaříka s Jánom Kollárom v oblasti heuristiky, vedeckého výskumu a národného hnutia. In: Pavol Jozef Šafařík v slovenskej a českej slavistike. Red. P. Petrus. Výchoslovenské vydavateľstvo Košice 1993, s. 93–100.
- NOVOTNÝ, J.: Pavel Josef Šafařík. Praha, Melantrich 1971. 364 s.
- POHORSKÝ, M.: Mladý Jan Kollár. (Básnik sonetů z roku 1821. Básnik a mýtus.) Česká literatura, 18, 1970, s. 124–146.
- ROSENBAUM, K.: Kollár na krížnych cestách českej a slovenskej literatúry. Literárny týždenník, 5, 1992, č. 32, s. 6.
- ŠMATLÁK, S.: Dejiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť. Bratislava, Tatran 1988. 632 s.
- ŠMATLÁK, S.: Ján Kollár zblízka. Literárny týždenník, 5, 1992, č. 32, s. 4
- TIMURA, V.: Kollárova filozofia slovenskej vzájomnosti. In: Ján Kollár (1973–1993). Zborník štúdií. Zredigoval C. Kraus. Bratislava, Veda 1993, s. 65–80.
- VYVÍJALOVÁ, M.: Bernolákovci a stúpenci bibličtiny v rokoch 1790–1830. In: K počiatkom slovenského národného obrodzenia. Red. J. Tibenský. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1964, s. 243–284.

Pavol Odaloš

VÝVINOVÉ TENDENCIE NÁZVOV ULÍC A NÁMESTÍ MIEST A OBCÍ NA SLOVENSKU

Proces označovania ulíc a námestí sa realizuje v rámci triády pomenovanie – premenovanie – opätovné premenúvanie formálne realizovanej v latinskom, nemeckom, maďarskom a slovenskom jazyku, pričom sa v diachrónnom pohľade (čiastočne) fixuje alebo aj nefixuje jeden z pólov vývinových tendencií názvov: 1. tradionalizácia – neologizácia (zachovávanie ustálených typov označenia napr. podľa tvaru, smeru a polohy – vytváranie nových typov označenia); 2. nacionalizácia – internacionalizácia (čerpanie námetov na označenie z domácich alebo zahraničných zdrojov); 3. personalizácia – depersonalizácia (zakomponúvanie alebo nezakomponúvanie mien osôb, resp. osobností do názvov); 4. honorifikácia – ahonorifikácia (glorifikovanie čiže oslavovanie a prejav úcty a uznania istým osobám – opačná tendencia, často ako reakcia na protikladnú tendenciu); 5. schematizácia – deschematizácia názvov (paušálna konštrukcia podľa istých spoločensko-politických symbolov, ktorá môže súvisieť aj s deformáciou kultúrno-historického vedomia národa – opačná tendencia, ktorá je väčšinou reakciou na protichodnú tendenciu).

Pri aplikácii názvov (mien) osôb či osobností ako názvov ulíc a námestí vidíme vývinové tendencie 3.–5. na osi personalizácia – depersonalizácia → honorifikácia – ahonorifikácia → schematizácia – deschematizácia. Postupnosť naznačená šípkami vyjadruje pri realizácii jednej línie vývinových tendencií vždy vyšší stupeň dôrazu na

zakomponúvanie názvov (mien) osôb či osobností ako názvov ulíc a pod. a pri realizácii opačnej línie negáciu tejto vždy väčšej miery dôrazu na účasť názvov (mien) osôb či osobností v názvoch ulíc a námestí.

Proces pomenúvania ulíc a námestí sa vlastne vždy realizoval v závislosti od spoločensko-politických podmienok, hoci v období zakladania a rozvoja miest na území dnešného Slovenska v 13.–15. stor., resp. až do konca 18. stor. sa táto tendencia až tak zreteľne neuvedomovala, napr. vplyv úradnej regulácie je nezreteľný aj pre nedostatok dobových (historických) dokumentov. Ulice a námestia v tomto období dostávajú názov podľa tvaru, smeru, polohy či iných teritoriálno-lokálnych špecifik, resp. podľa funkcie (ktorú plnili), napr. v B. Bystrici (r. 1589) *Ring, Untere Gasse, Obere Gasse, Grauer Gasse, Badergasse, Obere Silbergasse, Untere Silbergasse, Neue Gasse* alebo v Košiciach (1800), napr. *Forum, Wassergasse, Blumengasse, Weisergasse, Taubergasse* atď. Je zreteľné, že v rámci komunikačnej funkcie názvov sa viac zdôrazňuje ich identifikačno-orientačná úloha, takže môžeme hovoriť až o identifikačno-orientačnej funkcii s cieľom doslova prehľadne charakterizovať ulicu či námestie („hovoriace“ – charakterizačné názvy). Diskutabilné je, či pomenovania typu (z Bratislavy) *Mäsiarske nám., Sedlárska ul., Nožiarska ul., Zámočnícka ul.* (podľa remeselných cechov); *Farská ul., Pfaffengasse, Kostolná ul., Za kláštorom* (podľa rôznych realít náboženstva) a *Ventúrska ul.* (podľa šľachtickej rodiny vlastniacej domy a pozemky na tejto ulici) možno ešte v tomto období považovať za neutrálne (len prehľadne charakterizujúce ulicu) vo vzťahu k svetskej alebo cirkevnej moci. Zdá sa však, že každý prípad treba posudzovať individuálne. Všetky typy považujeme za predstupeň pomenovaní, ktoré podporujú personalizáciu, honorifikáciu či až jednostrannú schematizáciu pomenovaní ulíc a námestí. Názvy sú v tomto období v latínskom a hlavne v nemeckom jazyku, resp. ulice a námestia sa skôr prvotne pomenúvajú, hoci vo väčších mestách sa aj premenúva (príklady sú z Bratislavy), napr. *Mäsiarske nám.* (14. stor.) – *Obilné nám., Tandlmark* (15. stor.) – *Trh so starožitnosťami* (16.–17. stor.) – *Kniežacie nám.* (18. stor.); *Malá ul. – Kostolná ul.* (po dostavaní jezuitského kostola v r. 1637); *Nová ul. – Ventúrska ul.* (15. stor.) a pod.

V 19. stor. v rámci národných pohybov sa začínajú neologizovať typy pomenúvania ulíc a námestí tak, že okrem pomenovaní s identifikačno-orientačnou funkciou prvotne začínajú fungovať aj názvy honorifikujúce osoby rakúskej a maďarskej proveniencie, napr. *Radetzského ul.* (rakúsky gróf a vojvodca cisárskej armády; Bratislava, 1850), *Zichyho ul.* (cisársky komisár za absolutizmu; Bratislava, 1850–1867), *Kossuth Lajos utca* (Prešov, 1850), *Hunyady utca* (Košice, 1870) a pod. Honorifikácia personalizáciou prechádza lokálne až globálne do hungarizácie názvov hlavne v 2. polovici 19. stor., najmä po rakúsko-uhorskom vyrovnaní po roku 1867. M. Blicha (1976) uvádza, že v Prešove po roku 1867 boli ulice (prvotne) pomenované podľa predstaviteľov maďarskej (uhorskej) politiky a kultúry so vzťahom k Prešovu (L. Kossuth, A. Szirmay, F. Pulzsky, F. Kerényi) alebo i bez bližšieho vzťahu k tomuto mestu (F. Deák, M. Bercsényi, S. Károlyi); možno to už považovať za tendenciu k schematizácii glorifikovaním osobností ako odraz štátnej politiky. Ako dedikač-

né možno hodnotiť aj premenovanie *Sedlárskej* na *Deákovu ul.* (maď. štátnik, český občan mesta; Bratislava, 1879) a *Zámočnickej ul.* na *Fl. Rómera* (maď. profesor archeológie, rodák z tejto ulice). Zjavná schematizácia názvov sa presadzuje na prelome storočí, resp. na začiatku 20. stor. (porov. aj Opělová-Károlyová, 1988), keď sa názvy po osobnostiach maďarskej národnosti presadzujú nielen v mestách s relatívne väčším počtom Maďarov, ale aj tam, kde až také silné zastúpenie nemajú (v B. Bystrici bolo od r. 1896 do r. 1914 v centre z desiatich názvov deväť takéhoto charakteru). Napriek maďarizácii napr. Kremnica mala ešte v 19. stor. v názvoch ulíc nemecký charakter (Žilová, 1988). Ulice a námestia sa v 19. stor. s rozvojom miest nielen pomenúvajú, ale aj niekoľkokrát premenúvajú podľa spoločensko-politickej situácie, pričom názvy sa uvádzajú hlavne v maďarskom, ojedinele v nemeckom jazyku.

Za medzníky vo vzťahu k premenúvaniu v 20. stor. považujeme roky 1918, 1938, 1945/1948 a 1989.

Rozpadom Rakúsko-Uhorska a vznikom Československa nastáva dehungarizácia (ahonorifikácia) spojená s depersonalizáciou názvov s príklonom k pôvodným (často neúradným slovenským a v komunikácii fungujúcim) pomenovaniám, menej k prekladom maďarského názvu do slovenčiny (napr. *Gyula utca* na *Júliusovu ul.*), resp. k honorifikácii osôb slovenskej a českej národnosti s globálnym, ale niekedy aj lokálnym významom (L. Štúr, P. Orzságh-Hviezdoslav, J. M. Hurban, M. R. Štefánik, V. Šrobár, T. G. Masaryk, J. Jiskra, J. Žiška, A. Schneeweiss). Názvy sa náznačkovo aj internacionalizujú pomenúvaním podľa slovanských osobností, najmä spisovateľov (Tolstoj, Duchnovič). Uvádzané príklady sú z Bratislavy, B. Bystrice, Prešova a Košíc. Slovakizácia názvov však zrejme nemala cieľ za každú cenu presadiť slovensky motivovaný názvov, čo potvrdzuje aj fungovanie ulíc pomenovaných po maďarských osobnostiach, napr. *Szatmáryho*, *Tordásyho ul.* (Košice). V ČSR sa však vyskytovali aj nové typy glorifikačných názvov, napr. *Nám. legionárov (Nábr. légii)* či *Nám. republiky*, a to vo vzťahu k novému československému štátu. Zrejme vplyvom fungovania nemčiny a maďarčiny v rámci názvov ulíc a námestí do roku 1918 lokálne tiež fungujú v období 1918–1938, napr. v Bratislave, názvy v troch jazykoch (pravda, nie trojjazyčne).

Po Mníchove v roku 1938 a po osamostatnení sa Slovenska sa, prirodzene, opäť prejavila tendencia glorifikujúca osobnosti vtedajšieho politického sveta (*Hlinkovo nám.*, *Nám. A. Hitlera*, *Nám. 14. marca*, *Nám. rodobranský*), no v podstate išlo len o niekoľko zmien (v Bratislave v centre 4 zmeny, v B. Bystrici tiež 4 zmeny a pod.), takže nemožno hovoriť o schematizácii.

Po oslobodení Československa Sovietskou armádou nastáva (zjavná) personalizácia, resp. širšie aj honorifikácia názvov s cieľom upevniť novú politickú líniu. Dedičské názvy dostávajú aj ulice, ktoré si aj za maďarizácie zachovali pôvodnú sémantiku, napr. *Horné nám.* premenovali na *Nám. Červenej armády*, *Dolnú* na *Malinovského ul.*, *Hornú* na *Ul. V. Širokého* (B. Bystrica, 1953), *Františkánsku* na *Pugačovovu ul.*, *Františkánske nám.* na *Díbrovo nám.*, *Kamenné* na *Kyjevské nám.* (Bratislava, 1954; k 10. výročiu SNP), *Mäsiarsku ul.* na *Sverdlovovu ul.*, *Modlitebnú* na *Ždanovo-*

vu ul. (Košice, 1958; porov. Pálová-Baffyová, 1980), *Jarkovú na Leninovu ul., Nám. františkánov na Nám. mieru, Poľnú ul. na Ul. obrancov mieru* (Prešov, 1945, 1975; porov. Blich, 1976). Okrem neutralizácie názvov podľa náboženských reálií sa teda prejavuje aj favorizovanie sovietskych osôb/osobností i rôznych realít. Niekedy sa však uliciam postupne vracajú pôvodné názvy, napr. *Horná ul.* (B. Bystrica, od r. 1961) a *Jarková ul.* (Prešov, od r. 1975).

Slovenské mestá sa po r. 1945 postupne začali rozrastať, a tak bolo potrebné ulice aj pomenovať. Na základe týchto potrieb sa vlastne dobudúva systém možných spôsobov pomenúvania ulíc a námestí. V rámci spoločensky neutrálnych názvov sú frekventované názvy podľa flóry a fauny, ročných období, zemepisných názvov, samozrejme, ďalej fungujú aj pomenovania podľa tvaru, polohy, smeru i funkcie a pod. Ukazuje sa, že pri veľkom množstve ulíc už nemožno hovoriť o snahe „priehľadne“ charakterizovať ulice, ide iba o čisto identifikačno-orientačnú, resp. širšie komunikačnú funkciu. Systém honorifikujúcich názvov sa ďalej prepracúva, keď popri slovenských, českých a sovietskych osobnostiach (politikoch, spisovateľoch a pod.) fungujú názvy aj podľa rôznych symbolov socializmu – historických udalostí, armád, rôznych organizácií či iných realít (porov. aj Blich, 1988). Hromadením politickoglorifikačných názvov v každom meste sa postupne začína prejavovať ich schematizovanie (devalvácia). Vyvrcholením takýchto tendencií je hromadenie názvov tohto typu na nových sídliskách (napr. Sídlisko osloboditeľov v B. Bystrici alebo sídliská v Petržalke označené podľa predstaviteľov medzinárodného robotníckeho hnutia a kultúry; Dvonč, 1988). Internacionalizácia názvov ulíc a námestí v období 1945/1948 – 1989 bola praktickou ukážkou tzv. socialistického internacionalizmu, keď popri dominujúcich sovietskych názvoch sa ako ich doplnenie objavovali aj pomenovania typu *Thälmanova* či *Dimítrovova ul.*, teda názvy podľa osobností z ostatných krajín socialistického tábora.

Na južnom Slovensku v obciach s etnicky zmiešaným obyvateľstvom sa v tomto období názvy ulíc a námestí uvádzajú po slovensky, neskôr dvojjazyčne (teda aj po maďarsky).

Po roku 1989 sa niektoré ulice a námestia premenovali. Tento proces stále trvá. Deschematizácia (desovietizácia) sa realizuje návratom k pôvodným pomenovaniám, ktoré často fungovali v ústnej komunikácii paralelne s novšími úradnými názvami. Demokratizácia spoločnosti prináša možnosť obyvateľom ovplyvniť názvy diskusiou v tlači či zasielaním návrhov názvoslovným komisiám (Zákon SNR z r. 1990), čo bolo fakticky možné aj po roku 1970 zavedením názvoslovných komisií (Vyhláška z r. 1970), no nie vždy sa názory občanov akceptovali. V rámci diskusií sa vyberali pomenovania aj pre ulice sídlisk často selekciou z viacerých možností, napr. v B. Bystrici si občania na pomenovanie ulíc sídliska *Sásová* (predtým *Sídlisko osloboditeľov*) vybrali názvy podľa slovenských vrchov a pohorí, pričom neakceptovali pomenovania podľa rodákov a významných obyvateľov B. Bystrice. Averzia pomenúvať ulice podľa osôb sa prejavila aj v iných mestách a obciach Slovenska. Podľa zákona SNR o úradnom jazyku v Slovenskej republike zo dňa 25. 10. 1990 sa názvy ulíc a námestí (prip. ďalších taxatívne vymedzených typov toponým) uvádzajú len v úradnom, t. j. v slovenskom jazyku.

Porovnaním názvov ulíc a námestí sme zistili tendenciu častejšie premenúvať námestia a hlavné (významné) ulice z dôvodu spoločenskej dôležitosti týchto komunikácií. Táto tendencia je výraznejšia pri námestiach, napr. v B. Bystrici (*Ring* 1589; *Béla Király tér* 1896–1918; *Masarykovo nám.* 1918–1939, 1945–1953; *Hlinkovo nám.* 1939–1945; *Nám. národného povstania* 1953–1961; *Nám. SNP* 1961–1993; porov. Nemčoková, 1988) alebo v Bratislave (*Neustadt vor St. Laurenzgraben*, *Obilný trh* do konca 18. stor.; *Haynausovo nám.* počas absolutizmu; *Nám. milosrdných*, *Slepačí trh*, *Zelený trh*, *Tržné nám.*, *Chlebové nám.* 1879; *Nám. cisára Wilhelma II.* 1915/1916; *Nám. republiky* od 1919/1920; *Nám. A. Hlinku* od 28. 10. 1938; *Stalinovo nám.* od 7. 12. 1945; *Nám. SNP* od 17. 8. 1962).

Ulice, príp. námestia v obciach sa začali pomenúvať najmä v 20. stor. hlavne z orientačných dôvodov. Napriek tejto tendencii je stále pomerne veľký počet obcí, ktoré nemajú ulice pomenované. V týchto obciach je každý dom označený popisným číslom a celková orientácia v obci sa prípadne uskutočňuje na základe neoficiálnych názvov či neúradných označení väčších lokálnych celkov (nachádza sa v nich viac ulíc), ktoré sú zafixované v rámci komunikačných zvyklostí obyvateľov obce. Názvy sú zväčša motivované areálovými (chotárnymi či lokálnymi) špecifikami, napr. obec Rovňany, okr. Lučenec: *Dedina* – prvá, pôvodne najstaršia ulica/časť obce; *Majstrovská* (ul.) – v minulosti na nej bývali samí majstri, napr. obuvníci, kováči a pod.; *Pažiť* – kedysi tu bola lúka; *Nová* (ul.) – nachádza sa tu nová výstavba. Podobný charakter má aj neúradný systém v obci Hrnčiarске Zalužany, okr. Rimavská Sobota: *Rad* – hlavná ulica obce, domy sú postavené v rade, v strede dediny rozšírené do malého námestia; *Kút* – okraj obce, koniec údolia; *Konopište* – predtým konopné pole; *Na Cigáne* – ulica smerujúca k miestu, kde v minulosti bývali Rómovia, v súčasnosti už len 2 osoby; *Nadomlen* – na kopci nad mlynom; *Závraty* – za potokom; *Nová* (ul.) – nové domy v rámci radovej výstavby; *Roveň* – rovná plocha a pod.

Neoficiálne názvy ulíc, resp. ich modifikácie používané v komunikácii obyvateľov obce, môžu byť zakomponované do úradného systému pomenovaní ulíc, napr. Podkonice, okr. Banská Bystrica: *Hlavná cesta* – prístupová cesta do obce, *Za páleničkou* – pôvodne tu stála menšia pálenica, *Na grunte* – sem sa chodilo po vodu, *Stará cesta* – najstaršia známa ulica obce, *Farská ul.* – smerom od kostola poza faru, *Na vŕšku* – najvyššie položené miesto obce, *Cintorínska ul.* – smerom k novému cintorínu, *Ulica hore radom* – súbežná ulica so Starou cestou, *Tonkovičova ul.* – pomenovaná po známom rodákovi Pavlovi Tonkovičovi, *Na Hôrke* – nový stavebný obvod, pomenovanie vychádzajúce z chotárneho názvu, *Pod Bukovinou* – nový stavebný obvod, pomenovanie takisto motivované chotárny: názvom (ulica sa nachádza pod vrchom Bukovina), *Pri čerešni* – pôvodný názov tejto časti chotára, *Prielaz* – takisto pôvodný chotárny názov, *Nová ul.* – ulicu pomenovali občania sami, po oslobodení tu bol prvý stavebný obvod, neskôr bezprašná cesta v obci, *Družstevná ul.* – nachádzajú sa tu bytovky JRD i sám objekt družstva, *Pod Stráňou* – územie pod masívom Stráňa (Odaloš, 1991). Zoficiálnením neúradne fungujúcich názvov motivovaných teritoriálnymi špecifikami sa zabezpečí nielen ich fungovanie (teda akceptovanie systému názvov ako celku), ale aj ich dlhšie či dlhodobé používanie v praxi.

Názov s politickoglorifikačnou funkciou je pri pomenovaní ulíc obcí málo, pretože ide o sídla s menším spoločenským významom. Niekedy sa vo všeobecnosti viažu na udalosti 2. svetovej vojny, napr. obec Kolačín, okr. Považská Bystrica: *Odbojárska ul., Ulica slobody*; ďalšie ulice obce sú *Nová a Družstevná ul.*

V období rokov 1945–1989 sa vo viacerých obciach taktiež objavujú názvy typu *Gottwaldova ul.* či *Ul. Červenej armády*. V obci Beluša, okr. Považská Bystrica, mali ulice obce úradné názvy od 1. 1. 1976: *Fučíkova ul., Ul. Červenej armády, Ul. Klementa Gottwalda, Ul. odbojárov, Ul. SNP, Leninova ul., Ul. Vladimíra Clementisa, Ul. kpt. Nálepku, Komenského ul., Adámyho ul., Ul. Janka Kráľa, Sládkovičova ul., Hviezdoslavova ul., Kollárova ul., Žilinská ul., Továrenská ul., Mlynská ul., Trenčianska ul.* Zdá sa, že schválený systém úradných pomenovaní ulíc nie veľmi rešpektoval neoficiálne používané pomenovania v obci, napr. *Riečky* – na konci jednej ulice ústia do seba dva potôčky (*Adámyho ul.*), *Chrástky* – ulica na okraji obce (*Sládkovičova ul.*), *Dolúvodie* – celá ulica sa tiahne popri potoku a má sklon v smere toku vody (*Komenského ul.*), *Cintorínska (ul.)* – ulica, ktorá ide pozdĺž cintorína (*Ul. Vladimíra Clementisa*).

Schematizačne pôsobia názvy, ak sú politickoglorifikačného charakteru a súčasne nahrádzajú pôvodné a v komunácii zafixované názvy (ide tu o paralelu k hromadeniu politickoglorifikačných názvov v mestách na sídliskách), napr.: *Ul. Klementa Gottwalda* = neúradne *Ročiakova (ul.)*, lebo na tejto ulici býval súkromný pekář, ktorý pre celú dedinu piekol chlieb, v súčasnosti už pekáreň neexistuje, príp. *Ul. Červenej armády* – neúradne aj *Čerencové* podľa vyvierajúceho liečivého prameňa, ktorý sa volá Čerenska.

Po roku 1989 sa názvy tohto typu zväčša nahrádzajú inými pomenovaniami, napr. v Beluši, okr. Považská Bystrica, bola premenovaná *Leninova ul.* na *Ul. Eudovíta Štúra, Ul. Klementa Gottwalda* na *Ul. M. R. Štefánika* a *Fučíkova ul.* na *Ul. Martina Kukučína*. Pri zmenách názvov ďalších ulíc sa pristúpilo k zoficiálneniu neúradne fungujúcich názvov, príp. jedného z neúradne používaných pomenovaní: *Ul. odbojárov* sa zmenila na *Křížnu ul., Ul. SNP* na *Farskú ul.* a *Ul. Červenej armády* na *Slatinskú ul.* (smeruje do obce Balušské Slatiny).

V okr. Banská Bystrica premenovali napr. *Gottwaldovu ul.* v Podbrezovej na *Sládkovičovu ul.* a vo Valaskej na *Tatranskú ul.*; *Ul. febrúarového víťazstva* premenovali v Polomke na *Sládkovičovu ul.* a v Slovenskej Ľupči na *Ul. za Daňacou* (Ođaloš, 1991).

Pri premenovaní ulíc a námestí bude v budúcnosti potrebné diferencovať, o aký typ sídla ide (obec, malé mesto, stredne veľké mesto, väčšie mesto, veľkomesto) a na základe toho vyberať názvy. Bude zrejme vhodnejšie orientovať sa v obciach a menších mestách na pôvodné pomenovania s regionálnou motiváciou, na pomenovania s priamou väzbou na región a honorifikujúce názvy používať citlivo. Iná situácia nastáva vo väčších mestách či veľkomestách, kde možno premyslene využívať všetky typy pomenovaní. V obciach i mestách treba v princípe odstrániť šablónovité používanie názvov funkčným využívaním v primeranom množstve.

BLICHA, M.: Názvy ulíc mesta Prešova. In: Nové obzory. Spoločenskovedný zborník východného Slovenska. 18. 1876. Red. I. Michnovič. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1976, s. 322–355.

BLICHA, M.: Sémantická motivácia názvov ulíc. In: Onomastika a škola. 2. Urbanonymia. Red. P. Žigo. Bratislava, Univerzita Komenského 1988, s. 63–69.

DVONČ, L.: Z problematiky ustaľovania názvov ulíc a námestí v Bratislave. In: Onomastika a škola. 2. Urbanonymia. Red. P. Žigo. Bratislava, Univerzita Komenského 1988, s. 102–108.

Kartotéka – historický prehľad názvov ulíc a námestí Bratislavy. Archívna správa mestského úradu hlavného mesta Slovenskej republiky.

NEMČOKOVÁ, O.: Vývin názvov ulíc v Banskej Bystrici (staré mesto). In: Onomastika a škola. 2. Urbanonymia. Red. P. Žigo. Bratislava, Univerzita Komenského 1988, s. 115–118.

ODALOŠ, P.: Toponymá okresu Banská Bystrica po 17. 11. 1989. Kultúra slova, 25, 1991, s. 337–346.

OPĚLOVÁ-KÁROLYOVÁ, M.: Názvy ulíc mesta Komárna. In: Onomastika a škola. 2. Urbanonymia. Red. P. Žigo. Bratislava, Univerzita Komenského 1988, s. 122–123.

PÁLOVÁ-BAFFYOVÁ, J.: Názvy košických ulíc (staré mesto). In: Spoločenské fungovanie vlastných mien. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1980, s. 105–108.

Vyhláška č. 93 Ministerstva vnútra z 18. júna 1970 o určovaní názvov obcí a ich častí, ulíc a iných verejných priestranstiev a číslovaní budov. Zbierka zákonov, 1970, čiastka 29, s. 425–428.

Zákon Slovenskej národnej rady z 22. novembra 1990 o územnom a správnom členení Slovenskej republiky. Zbierka zákonov, 1990, čiastka 84, s. 1914–1917.

ŽILOVÁ, R.: Názvy ulíc a námestí v Kremnici. In: Onomastika a škola. 2. Urbanonymia. Red. P. Žigo. Bratislava, Univerzita Komenského 1988, s. 119–121.

Ján Kopina

OKAZIONALIZMY V SÚČASNEJ PUBLICISTIKE, NAJMÄ V LITERÁRNOM TÝŽDENNÍKU

1. Je všeobecne známe, že z jednotlivých jazykových rovín je s mimojazykovou skutočnosťou najbezprostrednejšie spätá lexikálna rovina. Výrazné zmeny, ktorými naša spoločnosť v poslednom období prechádza, sa premietajú aj do vývinových procesov v slovnej zásobe. Slovenčina je stále otvorená intenzívnemu prílevu cudzích slov, neologizmov, z domácich zdrojov sa obohacuje slangovými výrazmi, hovorovými slovami a pod. Ak by sme skúmali, ktoré vrstvy slov z hľadiska expresívnosti vykazujú v súčasnej komunikácii najväčšiu frekvenciu, zistili by sme, že nesporne k nim patria okazionalizmy (príležitostné slová).

Vo vysokoškolskej učebnici lexikológie (Ondrus – Horecký – Furdík, 1980) sa príležitostné slová ako osobitný typ slovnej zásoby nevyčleňujú, ale nepriamo sa na ne naráža pri zmienke o individuálnych neologizmoch ako výtvoroch vedcov, spisovateľov, publicistov, ktoré na rozdiel od absolútnych neologizmov spravidla neprechádzajú do lexikálneho systému spisovnej slovenčiny. V protiklade k neologizmom vôbec sa okazionalizmy ako nové príležitostné slová pregnantne hodnotia v Dynamike slovnej zásoby súčasnej slovenčiny (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989): „... vznikajú príležitostne v momente reči, v jedinečnom kontexte ako pro-

dukty individuálneho použitia“. Preto nemôžeme súhlasiť s názorom J. Jacka (1992), že „každý neologizmus je pri svojom vzniku okazionalizmom“. Neologizmy totiž vznikajú z potreby pomenovať rozličné nové skutočnosti, kým pre tvorenie okazionalizmov je rozhodujúca snaha po exkluzívnom, originálnom vyjadrení. Príležitostné slová si svoju nápadnosť a novosť zachovávajú, na rozdiel od neologizmov sú neopakovateľné a nemôžu sa stať trvalými jednotkami jazykového systému. Inými slovami tento fakt podčiarkuje V. V. Lopatin (1973), keď píše, že okazionalizmy vznikajú v momente reči, pri jednej príležitosti, kým ostatné slová sa v rečovej situácii iba reproduktujú ako hotové jazykové jednotky. Od neologizmov sa odlišujú nielen okazionalizmy, ale aj potencionálne slová, „t. j. dosud slovotvorne nerealizované systémove možnosti, popř. realizované pouze v individuálním komunikačnóm akte“ (Martincová, 1983).

E. K. Čirkovová (1975) nepravidelnú reprodukciu okazionalizmov v spisovnom jazyku považuje za hlavný príznak, pričom rozlišuje jej tri stupne: jedinečné použitie slova, minimálna reprodukcia a epizodická reprodukcia slova. O komplexnejšiu charakteristiku príležitostných slov sa pokúsil A. G. Lykov (1976), ktorý im prisúdil tieto vlastnosti: príslušnosť k reči, slovotvornú odvodenosť, nenormatívnosť, funkčnú jednorazovosť, expresívnosť, nominačnú fakultatívnosť, synchronno-diachronickú difúznosť a príslušnosť k autorovi.

2. Okrem neologizmov okazionalizmy svojím štylistickým zameraním majú blízko aj k slangovým slovám. Spája ich príslušnosť k neoficiálnym jazykovým prostriedkom, potenciálna možnosť porušovania slovotvorných noriem, expresívnosť, zmysel pre jazykovú hru a tvorivosť a výrazná nápadnosť v komunikačnom procese. Každý slangový výraz pri svojom vzniku – pokiaľ ešte neprenikol medzi všeobecne používanú lexiku – svojou exkluzívnosťou, novosťou sa pociťuje ako okazionalizmus. Navzájom sa tieto jazykové jednotky odlišujú tým, že slangové výrazy sú špeciálne viazané na pracovné, resp. záujmové prostredie (školský, vojenský, športový slang) a ich inventár je viac-menej ustálený, na druhej strane príležitostné slová vnímame vždy ako nové, jedinečné jazykové prostriedky individuálneho použitia. Pre úplnosť načím ešte dodať, že niektoré okazionalizmy v nedávnej i v súčasnej publicistike (napr. *klausočalfizmus*, *polajnovač*, *vápenkárir* a pod.) pre svoj prenesený, obrazný význam inklinujú k frazeologickým jednotkám, ale navzájom sa odlišujú vlastnosťami, ktoré sa vzťahujú iba na frazeologizmy, a to ustálenosť slovného spojenia, prítomnosť najmenej dvoch slov vo frazeologických jednotkách (*po uši*, *do nohy*) a ich hotovosť už pred rečovým procesom (Mlacek, 1977).

Z hľadiska jednotlivých funkčných sfér sa neologizmy najrýchlejšie ujímajú v odbornom štýle, okazionalizmy, slangové výrazy a frazeologizmy sú živé najmä v publicistickom, hovorovom a umeleckom štýle. V našom príspevku sa zameriame na analýzu štylistickej stránky okazionalizmov v novinových článkoch, najmä v periodiku Literárny týždenník.

3. Vznik nových pomenovaní, pohyb v slovnej zásobe vo všeobecnosti je podmienený vnútornými i vonkajšími jazykovými činiteľmi. Nové spoločenské vyjadrovacie potreby, vyplývajúce zo zmenených ekonomických, politických a kultúrnych podmie-

nok, určujú charakter komunikačných aktov, pre ktorý je v súčasnej slovenčine charakteristické posilňovanie váhy ústnych prejavov, ďalej verejnosť, variabilnosť, emocionálnosť, spontánnosť, uvoľnenosť a bezprostrednosť. Okazionalizmy vznikajú príležitostne v konkrétnej rečovej situácii, podávateľ prostredníctvom nich okrem komunikovaného obsahu vyslovuje kladný, častejšie však záporný vzťah k pomenovanej skutočnosti. Nejde tu však o štandardnú subjektívnosť výrazu, ale o jej tretí stupeň – emocionálnosť, kde „subjektivita bez konkurencie prevláda v texte a zatláča jeho objektívny obsah do pozadia, stávajúc sa sama jeho obsahom“ (Miko, 1973). Výskyt okazionalizmov v publicistike zároveň potvrdzuje, že autori sú v analyzovanej problematike „doma“, majú istý nadhľad a v individuálnom použití príležitostných výrazov neskrývane dávajú najavo svoj zmysel pre exkluzívne vyjadrenie:

Ale ja som v podobných prípadoch skôr vylakaný; ako sme hovorili za bývalého režimu, *biľakaný*. (Literárny týždenník – ďalej LT – V. Mináč) – Veľký *odmlčateľ* V. Mihálik si v tomto čase svojho veľkého nemlčania vychoval tisíchlavú hydru veršotepcov... (Smena – M. Richter) – *Za totáča* nebol v strane a ani dnes by, ako vraví, do nijakej partaje nevliezol. (Pravda – M. Sliacky)

Odnožou idiolektu je afektovanosť výrazu, pri ktorom ide o nadmerné zvýraznenie individuálneho použitia slov často aj s humorným podfarbením najmä v článkoch LT so zreteľným politicko-polemickým zameraním:

Politici sa predbiehajú v cestovaní do Košíc – asi sa tam priúčajú čirej košičtine (nezamietať, prosím, s *kočíštinou!*), šmrenutej pražským myšlienkovým prínosom. (LT – V. Mihálik) – To je zmysel parlamentných rozhodnutí posledných čias, ono zasúvanie občana do biedy, posúvanie ho k voľbe „sloboda alebo chlieb“, to je obsah ideologickej krutosti *klausočalfizmu*. (LT – V. Mináč) – Predseda SNR v prípade Deklarácie postupoval obdobným spôsobom, akým VPN *vápenkárila* aj inde. (LT – M. Ferko) – V. Mináč je omnoho lepší literát ako poslanec. Som však optimista, už sa teším na jeho články o *eurosvoloči*. (LT – K. Pastor)

Inokedy sa okazionalizmy zaraďujú k slovám slúžiacim na vyvolanie názornejšej predstavy skutočnosti, čo v štylistike označujeme ako markantnosť výrazu:

Čo nazývam *čecháčkovstvom*? Vravím tomu tiež české podučiteľstvo alebo české chalupníctvo. (Slovenské národné noviny – D. Machala) – Bez Gorbáčova by sme dnes žili v upravenom „*Jakešlande*“. (LT – D. Slobodník) – No najlepší bombónik pripravili moderátori Černý s Karáskom, ktorí majú *zazipsované hlavy* a sú odolní voči tomu, aby ich prepadla pôvodná myšlienka... (LT – D. Machala)

V publicistických prejavoch najmä so štruktúrou výkladového slohového postupu (polemika, komentár, rozbor, recenzia a pod.) sa vždy uplatňuje subjektívny prístup autora, ďalej informačnosť, variabilnosť a aktualizovanosť (Mistrík, 1970), preto neprekvapuje v nich bohatý výskyt okazionálnych adjektív, pomocou ktorých autori novinárskych článkov kvalifikujú vlastnosti, resp. vzťahy medzi osobami a vecami:

Och, tí *prihoretí* spisovatelia, *prihoretí* poslanci, *prihoretí* predsedovia tzv. vlády Slovenskej republiky, och, ten váš hnedej tyjáter! (LT – P. Valček) – Rok 1991 predovšetkým poznačil rozpad dvoch víťazných hnutí – OF a VPN, zrodených z Havlovej myšlienky „*nepolitickej politiky*“ ako prudkého skoku k občianskej spoločnosti. (Slovenské národné noviny – M. Janek) – A niektorým *nedovzdelaným* poslancom našim pripomenúť, že SNR je dieťaťom Povstania. (LT – Vyhlásenie klubu V. Clementisa)

- Chce sa mi veriť, že vianočný sen o vianočnom sneme znášateľných ľudí nebude v roku 1993 iba snom. (Národná obroda - A. Hykisch)

Slová sa stávajú okazionalizmami, keď sa použijú v konkrétnom texte v publicistickej v nie bežnom význame, príp. sa doslovné preberú z cudzieho jazyka:

Aj v deň narodenín, keď ho priviezli „so srdcom“ k nám, mal nastúpiť ako kurič. (Nedeľná Pravda)
- Každý ho „bral“ svojim spôsobom, no pre mňa bol veľmi vysoko a na slovo som ho poslúchal. (Práca - S. Okrucký, P. Trenčiansky) - Lebo v boji o budúce postavenie Slovenska by sa z českej strany „vátčilo“ podstatne ľahšie, keby sme my boli bez generála, pred ktorým majú rešpekt. (Práca - V. Kalina)

4. Nové slová v bežnej reči vznikajú odvodzovaním, skladaním a skraccovaním. Podobne sa tvoria aj okazionalizmy, rozdiel je iba v tom, že sa tu často tvorivým spôsobom porušujú zaužívané slovotvorné postupy, čím sa dosahuje esteticko-emočný účinok v komunikačnom procese. Odvodené slová sa tvoria z domácich, zriedkavo aj z prevzatých slovotvorných základov. Konkrétnejšie vo vzťahu k norme, normatívnosti K. Buzássyová (1979) rozlišuje tri skupiny príležitostných slov: 1. potenciálne slová dotvárané v reči podľa veľmi produktívnych typov; 2. príležitostné slová, ktorými autori prekračujú hranice a možnosti dané existujúcimi slovotvornými typmi a ktoré rozvíjajú doterajšiu normu; 3. príležitostné slová, ktoré porušujú slovotvornú normu, odkláňajú sa od nej. Z onomaziologickej stránky okazionalizmy v publicistike „figurujú“ ako názvy osôb, vecí, vlastností, ale aj ako mnohé dejové a abstraktné pomenovania. Uvedieme niekoľko príkladov z tlače na príležitostné slová utvorené predponami:

Čo sú to teda za ľudia, tie pražské kruhy a ich bratislavské „podkruhy“, ktoré sa usilujú udržať centralistickú federáciu ČSFR? (LT - J. Bajánek) - Niekedy je lepšie nič nevedieť. Napríklad o česko-slovenskom *nadprezidentovi* Pavlovi Tigridovi. (LT - P. Janík) - Mnohé z toho znie až *prípridnešne* a *príbuduco*. (LT - A. Ferko) - Preto si celkom seriózne myslím, že v čase nastupujúcej *abnormalizácie* sa slovenská politická a kultúrna reprezentácia nemá prečo chodiť do pražskej televíznej relácie dávať vydierať... (LT - D. Machala) - ... počúvali sme staroslovienu a mnohí návštevníci sa pýtali, akým nárečím to recituje pani Rapaičová. Treba sa nám *dovzdelat'*. (Slovenské národné noviny - D. Machala)

Okazionalizmy utvorené príponami:

Verím len, že nedospejeme až do štádia americkej *televizácie* politiky, ktorá je našej mentalite predsa len vzdialená. (Národná obroda - M. Košťálová) - Skrátka vôl je „*slušíňák*“, na ktorého sa pán môže plne a navždy spoľahnúť. (LT - J. Hlušek) - ... český *premierissimus* Klaus je majiteľom závideniahodnej diplomatickej postavy. (Nedeľná Pravda - V. Mináč) - Ideológiou NO (skratka od new orwelism) je čs. nacionalizmus, inovácia *benešizmu*. (LT - A. Ferko) - ... slovenskí penklubisti, zdá sa, nič nezbadali, nevšimli si ani štatistický charakter článku 260, jeho *koncentračnícky* náboj. (LT - V. Mináč)

Menej produktívne sú okazionalizmy v podobe zložených slov a príležitostné slová utvorené sufixálno-prefixálnym spôsobom:

Táto vlastnosť bola Slovákom vždy cudzia a nemôžu sa ňou hrdiť dokonca ani *Federálslováci*. (LT - J. Hlušek) - ... sa im vyparil, *vybutikoval*, dve tretiny hmotnosti slovenských kníhkupectiev potichu

odišli do trhovéhó níravní (Nedeřná Pravda - V. Mináč) - Slovenský polajnovač - Valér Mikula - známý svojou nenávistnou intoleranciou voči všetkému, čo ho prevyšuje, sa stal malým udavačom. (LT - V. Mináč)

Podľa slovotvorného typu (*žart - žartovať*) vznikajú v publicistike okazionalizmy s významom „robiť to, čo vyjadruje podstatné meno“, ktoré majú podobu univerbiovovaných slovesných derivátov:

Nikdy som V. Mináča neoslovil menom baťko. Nie preto, že som rovnako starý ako on (veď ho *baťkovali* a *baťkujú* i starší odo mňa... (Slovenské národné noviny - R. Kaliský) - Z čisto diplomatických dôvodov nehovorí priamo o primitivizme, ale o mladosti, o túžbe po dospelosti, ako by nás zachvátila akási druhá miazga dospelievania, a my, obeť tejto miazgy, dupeme a *vajičkujeme*, správame sa nepredvídateľne... (LT - V. Mináč)

Žiada sa ešte pripomenúť, že v novinárskych článkoch sa stretávame aj s typom okazionalizmov, pri ktorých dochádza k vedomému porušovaniu jazykovej normy a ktoré majú zároveň blízko ku kalambúrom, t. j. jazykovej hre so slovami niekedy aj s pejoratívnym nádychom:

Aj Zem nám bola súdružkou a poézia Na Stalina napriek jej dokonalej jazykovej architektúre, apercipujem - prepáčte - ako „*Nasratima*“. (LT - Š. Knotek) - Pretože *dia-prické* okuliare zrejme neskresľujú tak ako *dioptrické*. (LT - J. Liptay)

5. Okazionalizmy ako príležitostné individuálne výrazy podmienené jedinečným kontextom sú produktom dynamického vývinu súčasnej spisovnej slovenčiny. Nejde pritom o izolovanú vrstvu slovnéj zásoby, pretože svojimi štylistickými a slovotvornými príznakmi sú „prepojené“ so slangovými výrazmi, neologizmami, frazeologizmami a kalambúrmí. Autori novinárskych článkov najmä v umeleckej publicistike prostredníctvom nich demonštrujú svoj zmysel pre jazykovú hru, tvorivosť a originalnosť v štylizácii, pričom ich nápadnosť v texte sa často podčiarkuje tým, že sa vyčleňujú do úvodzoviek. Vyskytujú sa však nielen v písomných prejavoch, ale veľmi živé sú aj v ústnej komunikácii.

Literatúra

- BUZÁSSYOVÁ, K.: O vzťahu potenciálnych a príležitostných odvodených slov k jazykovej norme. In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Veda 1979, s. 124.
- ČIRKOVOVÁ, E. K.: O kriterijach otgraničeniija okazionalnych slov ot novych slov literaturnogo jazyka. In: Sovremennaja ruskaja leksikografija. Leningrad, Nauka 1975, s. 97.
- HORECKÝ, J. - BUZÁSSYOVÁ, K. - BOSÁK, J. a kol.: Dynámika slovnéj zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava, Veda 1989, s. 313.
- JACKO, J.: Neologizmy a okazionalizmy v súčasnej publicistike. Slovenská reč, 57, 1992, s. 20.
- LOPATIN, V. V.: Roždenije slova. Neologizmy i okazionalnye obrazovanija. Moskva, Nauka 1973, s. 151.
- LYKOV, A. G.: Sovremennaja ruskaja leksikologija. Russkoje okazionalnoje slovo. Moskva, Vysšaja škola 1976, s. 1 - 120.
- MARTINCOVÁ, O.: Problematika neologismův současné spisovné češtině. In: Sborník pedagogické fakulty UK. Praha, Pedagogická fakulta UK 1983, s. 11.

MIKO, F.: Od epiky k lyrike. Bratislava, Tatran 1973, s. 42.

MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1970, s. 131.

MLACEK, J.: Slovenská frazeológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977, s. 25-47.

ONDRUS, P. - HORECKÝ, J. - FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 190.

Ferdinand Buffa

ZO SEVEROŠARIŠSKÝCH FRAZÉM O REČI

1. Jednou zo základných vlastností, ktorá robí človeka človekom, a súčasne najvzácnejším pokladom, akým človek disponuje, je bezpochyby jeho reč. Veď si len predstavme, na čo všetko slúži, čo všetko možno ňou vyjadriť a akým rozličným spôsobom, nehovoriac už o tom, čo by z človeka bolo bez reči. Preto nečudo, že aj pre samotné hovorenie máme v každej reči i v každom nárečí viacero pomenovaní.

V severošarišskom nárečí základným pomenovaním hovorenia je najčastejšie používané neutrálne sloveso *hutoric* i *utoric* vo význame „hovoriť“, k čomu je dokonavá podoba *povedac* i *povedzec* „povedať“, *prehvaric* vo význame „prehovoriť“ alebo *obezvac še* „ozvať sa“; dlhší rečový prejav označujú slovesá *rospraviac*, *rečovac* i *vikladac*, čiže „rozprávať“; *rečovac še* a trochu nadnesené *diškurovac* i *diškurovac še*, ako aj *bešedovac* značí „rozprávať sa“; *plisc* i *spľitac* a posmešne *lapac*, *lapčec* i *labzdac* znamená „tárat“; *trepac* je „rýchlo a obyčajne aj nerozvážne hovoriť“, *šitlac*, *šepetlac*, *skučec*, *škamrac* a zriedkavejšie aj *švandrikac* je „nevýrazne hovoriť“, *papuľovac* alebo *piškovac* znamená „bezočivo rozprávať, odvrávať“, *šepiac*, *hundrac*, *dudrac* je „potíchu rozprávať“, *kričec*, *farmovac*, *revac* znamená „veľmi nahlas rozprávať“ atď. Hovorenia sa týkajú aj slovesá typu *pitac*, *pitac še*, *otpovedac*, *vadzic še*, *hrešic*, *nadavac*, *kľac*, *prekľinac*, *ohvarac*, *klamac*, *potpichovac*, *judzic* „huckať“; *zarivac* „zabídať“ a pod.

Okrem týchto základných, priamych pomenovaní hovorenia (pravda, rozličného druhu) jestvuje v každom jazyku i v každom nárečí množstvo prenesených, obrazných názvov pre všelijaké situačné potreby jazykových prejavov, z ktorých sa mnohé ustálili ako frazeologické jednotky s rozličnou obraznosťou a s rozličným stupňom expresivity. Pritom tak ako v iných jazykových rovinách, aj tu sú medzi spisovným jazykom a nárečiami pri jednotlivých frazémach zhody i rozdiely. Z tohto hľadiska môžeme hovoriť o svojských nárečových frazémach, ku ktorým nenachádzame primerané ekvivalentné spisovné frazémy, po druhé sú to rozdielne a po tretie súbežné nárečové a spisovné frazémy, teda s väčšími alebo menšími rozdielmi medzi nimi, a nakoniec máme zhodné nárečové a spisovné frazémy. Je jasné, že uvedené porovnávacie triedenie spisovnej a nárečovej frazeológie je veľmi zjednodušené, pretože ich vzťahy sú oveľa komplikovanejšie. Podrobné sledovanie vzťahov spisovných a nárečových frazém by nás však zaviedlo až ku skúmaniu jednotlivých frazeologických jednotiek, lebo každá z nich má svoju vlastnú, spravidla zaujímavú históriu vzniku a vývinu, čo však dnes už často len v dohadoch sa pokúšame objasniť a podať viac-menej pravdepodobnú domnienku.

Uvedené konštatácie sa vzťahujú aj na frazémy týkajúce sa rozličných rečových prejavov ľudí, v ktorých sú zafixované a často až so značnou dávkou umeleckej predstavivosti zobrazené spravidla hodnotiace postoje hovoriaceho predovšetkým k človeku, ale aj k svetu, ktorý ho obklopuje. Je príznačné, že najviac frazém sa vzťahuje na javy, ktoré z etického hľadiska nám prichodí hodnotiť zväčša ako negatívne, a len zriedkavejšie sa vyskytujú frazémy, ktoré súvisia s javmi všeobecne pokladanými za pozitívne alebo neutrálne. Výrazne sa to prejavuje najmä pri odlišných severošarišských a spisovných frazémach o reči (až niekoľkonásobný nepomer v prospech negatívnych javov), kým pri zhodných severošarišských a spisovných frazémach je tento pomer skoro vyrovnaný. Zaiste to súvisí s faktom, že javy hodnotené ako negatívne sú nápadnejšie, obyčajne pôsobia na nás intenzívnejšie a pre tento silnejší dojem na človeka nachádzajú zrejme aj v jeho reči častejší odraz (porov. príslovie *dobrý chýr sa nesie ďaleko, zlý ešte ďalej*). Okrem toho aj z výchovného hľadiska je veľmi dôležité poukazovať práve na negatívne javy nášho života. Z formálneho hľadiska ide tu zväčša o frazeologické jednotky so slovesnou vetnou konštrukciou, vzťahujúce sa na rozličné stavy, deje, ale aj na vlastnosti človeka v súvislosti s hovorením.

Náš materiál pochádza z rodnej severošarišskej obce Dlhá Lúka pri Bardejove. Získali sme ho priamym dlhoročným zachytávaním, pričom nám v tom veľmi výdatne pomáhala matka, ktorá do svojho 86. roku hovorila prevažne týmto rodným nárečím. Bez jej aktívnej pomoci by naša zbierka bola omnoho chudobnejšia, lebo výskum nárečovej frazeológie patrí popri výskume syntaxe vari k najnáročnejším prácam dialektológa v teréne (porov. Treder, 1985). Ináč tak ako v spisovnom jazyku, aj pre nárečovú frazeológiu za frazeologickú jednotku pokladáme „ustálené slovné spojenie, ktoré sa vyznačuje obraznosťou svojho významu, ako aj expresívnosťou“ (Mlacek, 1984, s. 46).

V našom príspevku sa zaoberáme severošarišskými frazémami týkajúcimi sa reči v tom najširšom zmysle slova, teda nielen rečových prejavov samotných, ale aj všetkého, čo priamo alebo aj nepriamo s nimi súvisí. Nárečové frazémy uvádzame dôsledne na prvom mieste, teda pred spisovnými a podľa možnosti v ich základnej podobe: pri ich zápise sa pridriavame tzv. čitateľského úzu: obmedzene používame zvláštne znaky fonetického zápisu, lebo označujeme iba východoslov. *š, ž, ale pre ch, dz, dž*, ako ani pre pozíčné varianty hlások, osobitné znaky nepoužívame. Okrem toho pri zápise zanedbávame fonetické zmeny ako dôsledok asimilácie medzi slovami a na konci slov, ale vnútri slova takéto zmeny vyznačujeme.

2. Svojské severošarišské frazémy. – Za svojské pokladáme také severošarišské (sšar.) frazémy (fr.), ku ktorým – najmä vzhľadom na ich originálnu motiváciu i spôsob zobrazenia – nenachádzame primerané ekvivalentné frazémy v spisovnom (spis.) jazyku. Pripúšťame, že k viacerým takýmto sšar. fr. by sa v spis. jazyku našli významovo blízke frazeologické jednotky, no svojou obraznosťou i štruktúrou sú natoľko odlišné, že ich nepovažujeme za plnohodnotné ekvivalenty. Tak napr. za sšar. fr. z *gembí mi ňeubudňe/ňeodejdz, ked prehvaru (ked še opitam a pod.)* možno použiť spis. fr. *konuna mi z hlavy nespadne* (známu aj v sšar. nárečí), ale rozširovať sa o rozdieloch v motivovanosti i obraznosti týchto frazém je vari zbytočné.

Svojrázne frazémy týkajúce sa ľudskej reči v tom najširšom slova zmysle (teda nielen samotného prehovoru) svedčia o tvorivom prístupe človeka aj zo sšar. regiónu k poznaniu seba i svojho bezprostredného okolia. Zdá sa, že aj obyčajný prostý človek si uvedomoval vzácnosť daru reči, ináč by nebol

vytvoril napr. pre mimoriadne pekne kvety silno obraznú fr. *teľo neprehvara toté kwitki*, t. j. také sú pekné, že len-len že neprehovoria ako ľudia, pričom je v tom aj značná dávka antropomorfizmu, ktorý u vidieckeho, s prírodou veľmi zrasteného človeka nie je vzácnosťou.

Podobne náš prostý človek veľmi pekne vyjadril myšlienku, že každého si treba uctiť, ako to zachytáva fr. *dac každemu krasne slovo*, čiže pekne sa ku každému zachovať, pekne sa prihovoriť, pekne sa porozprávať, čo by malo byť základom ozajstných medziľudských vzťahov. O nedostatku uvedeného faktu hovorí fr. *aňi poradneho slova dakemu ňedac*, čiže nepreukázal mu primeranú úctu, vôbec si ho neuctil. Pritom ľudia naisto nemysleli na veľké, dlhé reči, ktoré by sa obyčajne nehodnotili vysoko, ako to naznačuje žartovná fr. *až me gamba boľi od utoreňa*, teda tak, ako ruky bolia od ťažkej roboty, nohy od dlhého chodenia a pod. Ináč o vefavravnej, ale aj mudrlantskej žene je pozoruhodné prirovnanie, že je *taka jak Subeľija* (t. j. staroveká Sibyla), ktorej výroky sa medzi ľuďom veľmi často citovali.

Opak vefavravnosti je málovravnosť, ktorá sa vždy pokladala za peknú cnosť, lebo pri jej dodržiavaní sa človek vyhol mnohým nedorozumeniam a okrem toho pôsobil dojomom múdreho človeka (pretože kto veľa a často hovoril, aj sa častejšie preriekol; porov. lat. *si tacuisses, philosophus mansisses*). Okrem toho sa mohli vyskytnúť situácie, v ktorých sa požadovala mlčanlivosť, ako to vyjadruje až humorne obrazná fr. *ňepovidz aňi psu (žeš tam bila alebo žem ci to povedzela a pod.)*, čo malo znamenať, že to nemá povedať naozaj nikomu z ľudí, dokonca ani psovi. Dodržiavanie málovravnosti však neznamená, že keď treba, nemá sa hovoriť, ako o tom pouča fr. *z gembi mi ňeubudňe/ňeodejdz, keď prehvaru (keď še opitam a pod.)*, čo malo zrejme povzbudiť najmä menej smelého človeka, aby sa nebál otvoriť ústa, keď mal čo povedať.

Je pozoruhodné, ako jednoduchému človeku bolo jasné, že pri samotnom hovorení je veľmi dôležitý aj spôsob, akým ničो povie, lebo formu výpovede treba prispôbiť jej obsahu. Veľmi názorne hovorí o tom mimoriadne svojská sšar. fr. *šepťi muki a nahlas kapustí*, pričom sa tu zrejme naráža na požičiavanie, čo bolo na dedine bežná vec. Túto frazému si možno vyložiť tak, že vážne, háklivejšie záležitosti (v našom prípade to zastupuje slovo *múka*) sa majú riešiť diskrétno (v našej frazéme to vyjadruje originálne slovo *šepťi*, t. j. šeptom), kým menej dôležité, menej hodnotné veci (ako je napr. *kapusta*) možno pertraktovať aj verejne (čiže nahlas, ako to pouča naša frazéma). Ani samotná forma hovorenia by nemala byť neprirodzená, afektovaná, vyumelkovaná, ako to zachytáva spojenie *prekrucac jazik*, tak ako sa prekrúcajú fakty alebo rozličné cudzie výpovede. O človekovi, ktorý vie veľmi šikovne narábať jazykom, pričom sa často dopúšťa aj lži, sa výstižne hovorí, že *(ta to krutak) kruci jak furman s bičem*, čo je mimoriadne výstižné prirovnanie, pretože pohanič pri poháňaní záprahu veľmi často krútil bičom ponad záprahom.

Je známe, že sú ľudia, ktorí veľmi radi prekrúcajú výpovede iného alebo pridávajú k počutému. O takejto vlastnosti výstižne hovorí fr. *z jedneho slova zrobie dva*. Podľa toho aj o človeku, ktorý stále klame, veľa cigáni. sa žartovne povie, že *ľem fredi povi pravdu, keď še mu virve/keď še pomili*, čiže len akoby nechtiac, proti svojej vôli je občas pravdovravný.

Náchylnosť žien k mnohovravnosti, ku klebetám je všeobecne známa. Výstižne o tom hovorí svojská sšar. fr. *žena sebe zedre zubi s jazikom*, zrejme preto, že ho veľmi často používa, keď veľa hovorí. Pritom sa jej často podarí rozchýriť, rozhlásiť niečo medzi masu ľudí, ako to so značnou dávkou expresívnosti zachytáva fr. *viľabzdac daco na cali valal*, v ktorej sloveso *viľabzdac* je silno expresívne s významom „vytárať, rozhlásiť“, čo v spojení *na cali valal*, čiže *na celú dedinu*, vytvára značne expresívnu frazému. A že nikto neujde ohováračkám žien, o tom veľmi presvedčivo pouča fr. *babi najda i živeho i umarteho*. Všeobecne sa ľudia ohovárania boja, že utrpí ich dobré meno, no nájdú sa aj takí, ktorí veria, že im ohováranie neuškodí, ako to vtipne vyjadruje fr. *(ňech me ohvaraja) šak mi ňeodhvara aňi ruku, aňi nohu*, čo je síce pravda, lebo ohováraním naozaj nemožno uškodiť nikomu ani na ruke, ani na nohe. t. j. na tele. ale na dobrej povesti, žiaľbohu, áno.

Spoločensky veľmi nepríjemná je situácia, keď je potrebné od niekoho sa niečo dozvedieť, najmä ak ide o vec, ktorá by mala byť utajená. Na takéto vyzvedanie má sšar. nárečie svojsky prostú fr. *vikusovac od dakeho slova*, pričom slovo *vikusovac* (*kusac* = hrýzt') naznačuje, že ide o činnosť nie najmenejšiu, skôr až drastickú. Blízky význam „podrobiť niekoho vyšetrovaniu, výsluchu“ vyjadruje fr. *vibirac kvizen-cie z dakeho*, majúca príchut' odborného až učeného vyjadrovania sa, najmä pre slovo *kvizen-cie*, známe iba v tomto spojení. Spoločensky odsúdeniahodné je aj zapárat', zabídat', zadrapovať sa do niekoho, ako to až naturalisticky naznačuje fr. *zavadzac do dakeho zubi*.

Sú ľudia, s ktorými sa len veľmi ťažko možno dohodnúť, zhodnúť alebo dohovoriť. Na takúto situáciu je priam šitá značne humorne ladená svojská sšar. fr. *s tebu še dohvarac a s viľkem pacer (to na jedno vidze)*, ktorá hovorí o zbytočnosti rozprávania sa s niekým, pretože naozaj si ťažko predstaviť, aby sme sa s vlkom mohli dať do modlenia (slovo *pacer* tu znamená modlitbu, lat. *pater* je začiatok otčená-

ša). Ťažko sa dohodnúť aj s takým tvrdohlavým človekom, ktorý chce za každú cenu presadiť svoju vôľu, svoju mienku, ako to jednoducho zachytáva fr. *vistavic na svojim*, najmä keď ide o veľmi hašterivú osobu. S takým človekom sa veľmi ľahko možno dostať do zvady, do hádky, do škriepok. Keď sa niekde veľmi vadia, o tom sa s istou dávkou fantázie v sšar. povie, že *vadza še, co až kipi*, teda vyzerá to ako v hrnci pri varení.

Keď niekto niekomu hovorí ostré, urážajúce slová, keď mu vynadá, výstižne to vyjadruje obrazná fr. *pisk na dakim brušic* (porov. spis. *brúsiť si jazyk* vo význame „klebetiť“). Ostrejšie, škaredšie nadávanie predstavuje prirovnanie *breše/soči na mňa jak na psa* (pričom sloveso *soče* v tomto nárečí nie je známe mimo tejto frazémy). Podobnej intenzity sú aj ďalšie šťavnaté prirovnania *naklasc dakemu jak psu/jak sviňi do korita*, pričom predstavu o obsahu takéhoto vynadania si môžeme urobiť podľa toho, čo všetko sa sviniam do koryta dáva.

3. Rozdielne severošarišské a spisovné frazémy. – Sem sme zaradili také frazémy, ktoré v sšar. nárečí a v spis. jazyku popri spoločnom význame a spravidla aj popri blízkom stylistickom zaradení majú rozdielne lexikálne zloženie. Spravidla to súvisí s rozdielnou motiváciou alebo obraznosťou, s tým je potom často spojený aj rozdiel v stupni expresívnosti a aj časté odlišné štruktúrne usporiadanie. Pritom stupeň rozdielnosti pri jednotlivých frazémach býva nerovnaký, takže niektoré takéto menej rozdielne frazémy by sa mohli zaradiť aj medzi súbežné frazémy, lebo hranica medzi rozdielnymi a súbežnými frazémami je plynulá.

Viacere rozdielne sšar. a spis. frazémy sa vzťahujú na spôsob hovorenia – či hovoriaci hovorí presvedčivo, akú formu jazyka používa, či je zhovorčivý, dotieravý a pod. Je známe, že niektorí ľudia vedia veľmi presvedčivo hovoriť, čo priam poeticky vyjadruje fr. *usnul bi na jeho slovach*, lebo usína sa spravidla pri niečom veľmi príjemne znejúcom; v spis. jazyku sa táto myšlienka vyjadruje značne opisným *prisahal by si, že hovorí pravdu*.

Menej skúsenému alebo slabšie vzdelanému rozprávačovi sa do spisovného prejavu často dostávajú nárečové prvky alebo rozprávač sklzáva do nárečia, a práve na tento jav naráža obrazná fr. *jazik mi uceka ľem po našemu* a viac opisná spis. fr. *nárečové slová sa mi tsnú na jazyk*. Takýto človek sa potom často stáva málovravný, mlčanlivý, o ktorom platí, že *od něho treba slovo kupic*, čiže zaplatiť mu za každé slovo; v spis. jazyku je na to menej obrazná fr. *je skúpy na slovo, je skúpy na reč*. U takéhoto človeka sa možno stretnúť s málo obsažným prehovorom, keď povie niečo iba formálne, všeobecne, o čom hovorí fr. *ľem še tak obezval jak na oguľach* (slovo *ogufe* v sšar. nárečí nie je známe; porov. pol. *ogół* „súhrn. celok“, najmä v spojení *na ogół* „všeobecne“); v spis. jazyku je v tomto význame prosté *aby sa nepovedalo*.

Viacere rozdielne sšar. a spis. frazémy sa vzťahujú na mnohovravnosť, na schopnosť veľa a obvyčajne zbytočne, resp. hlúpo rozprávať. A tak keď niekto dovtedy mlčiaci začne náhle rozprávať, o takom človeku sa so značnou dávkou humoru hovorí *jak mu pišček rozmarznuľ*. V spis. jazyku sa v tomto význame používa fr. *jazyk sa mu rozviazal*. Pre opačný prípad, keď niekto natrvalo prestal hovoriť (napr. v ťažkej chorobe), je známa fr. *zavarilo mu mluvu* (pričom slovo *mluva* sa používa iba v tomto spojení), čomu v spis. jazyku zodpovedá fr. *stratil reč*. Keď niekto rýchlo hovorí, na takého sa vzťahuje vtipná fr. *ľem še tak z něho slova sipia*, teda ako sa sype napr. z vreca múka a pod. (porov. spis. *sypat' ako z rukávu* o pohotovom hovorení). Podobný význam vyjadruje fr. *tak mu idze jazik jak z vodi*, v ktorej ide o obraz plynutia toku vody v potoku; v spis. jazyku to vyjadruje fr. *hovorí ako kniha; hovorí, akoby z knihy čítal, ako z knihy* (porov. podobné sšar. *tak mu idze jazik jak z legistra; legister* = register, resp. tlačene slovo, kniha vôbec). O veľavravnosti je pekné prirovnanie s použitím obrazu z roľníckeho života *teľo reči jak pod pavuz* (to znamená plný, vrchovatý voz) a spis. *natára za tri vozy*. O veľavravnom človeku sa ďalej povie, že *temu ňetřeba na jazik/na pisk naložic*, lebo má na ňom až príliš veľa slov; v spis. jazyku sa to vyjadruje, že taký človek *má podezvaný/veľký/dlhý jazyk*. O papuľnatej, krikľunskej osobe, ktorá veľa, ale najmä poriadne nahlas hovorí, je veľmi výstižná fr. *piskata je, co ju na druhi chotar čuc*, alebo ešte výstižnejšie to vyjadruje fr., že takáto osoba *ma pisk jak po Košice draha*, čo je vzhľadom na veľkú vzdialenosť sšar. Bardejova od Košíc úctyhodné porovnanie. V spis. jazyku je v tomto význame napr. fr. *papuľa jej stále chodí*. Ak takýto človek rozpráva nesúvislo, hlúpo, čiže tára, hovorí sa o ňom,

n, ktorý chce za každú cenu presadiť svoju vôľu, z na svojim, najmä keď ide o veľmi hašterivú do zvady, do hádky, do škriepok. Keď sa niekde vie, že vadza še, co až kipi, teda vyzerá to ako

eď mu vynadá, výstižne to vyjadruje obrazná fr. ame „klebetiť“. Ostrejšie, škaredšie nadávanie ričom sloveso sočic v tomto nárečí nie je známe avnaté prirôvnania naklasc dakemu jak psu/jak adania si môžeme urobiť podľa toho, čo všetko

izémy. – Sem sme zaradili také frazéri spoločnom význame a spravidla aj dielne lexikálne zloženie. Spravidla to st'ou, s tým je potom často spojený aj é štruktúrne ustrojenie. Pritom stupeň rovnaný, takže niektoré takéto menej ri súbežné frazémy, lebo hranica medzi á.

í na spôsob hovorenia – či hovoriaci hovorí ť, dotieravý a pod. Je známe, že niektorí ľudia druje fr. usnul bi na jeho slovach, lebo usína sa yku sa táto myšlienka vyjadruje značne opisným

ačovi sa do spisovného prejavu často dostávajú práve na tento jav naráža obrazná fr. jazik mi rá sa mi tisnú na jazyk. Takýto človek sa potom ťeho treba slovo kupic, čiže zaplatiť mu za každé ra slovo, je skúpy na reč. U takéhoto človeka sa ie niečo iba formálne, všeobecne, o čom hovorí r. nárečí nie je známe; porov. poľ. ogół „súhrn. zyku je v tomto význame prosté aby sa nepove-

i mnohovravnosť, na schopnosť veľa a obyčajne vtedy mlčiaci začne náhle rozprávať, o takom t pišček rozmaznul. V spis. jazyku sa v tomto ípad, keď niekto natrvalo prestal hovoriť (napr. m slovo mluva sa používa iba v tomto spojení), rýchlo hovorí, na takého sa vzťahuje vtipná fr. eca múka - pod. (porov. spis. sypat' ako z ruká. fr. tak mu ide jazik jak z vodi, v ktorej ide vyjadruje fr. hovorí ako kniha; hovorí, akoby dze jazik jak z legistra; legister = register, resp. rovnanie s použitím obrazu z roľníckeho života (oz) a špis. natára za tri vozy. O vefavravnom k naložic, lebo má na ňom až príliš veľa slov; iný/veľký/dlhý jazyk. O papuľnatej, kriklúnskej ílmi výstižná fr. piskata je, co ju na druhí chotar za ma pisk jak po Košice draha, čo je vzhľadom porovnanie. V spis. jazyku je v tomto význame a nesúvislo, hlúpo, čiže tára, hovorí sa o ňom,

že lape/pfece, co še jedno druheho neutrim (lapac = tárat'), spis. tára nezmyslov svedčí aj fr. Pfece jak na mukí (je to azda narážka na t postihnutý všeličo pohovoril); v spis. jazyku je v podobnom význame Pfece do šveta aj v sšar. nárcčí). Kto veľa a do všetkého hovorí, o t (spojenie staviac pisk má oporu v slovese staviac še „odporovať“, prie fr. podobného významu strkat' nos do všetkého.

Hovoriť nepravdu sa oprávnene pokladá za nemravné. Ak niekto hovorí cigáni, až še mu spod nosa kuri (porov. fr. ucekal, lem še tak z tento nepekny jav tiež takáto, ba ešte poetickejšia fr. cigáni, až sa h rovi, ktorému nikto neverí, vtipne hovorí: aňi džešate slovo pravdu nepř niet mu čo veriť, never mu ani slovo, nemožno mu veriť ani slovo. Klar o sebe veľmi pochvalne vyjadruje, čo predstavuje fr. tak še chvaťi, až v to sucho konštatujúce samochvála smrdí.

Iným škaredým jazykovým prejavom je hrešenie, preklínanie. Ak kom sa povie, že tak kňe/prekřina/zlořeči, až žim schňe (čiže všetko trest); v spis. jazyku je menej obrazná fr. kľaje celému svetu. O surovo fr. breše/ščekka jak ščeňe proti opisnejšiemu spis. nadáva ako pohar musíme niekomu povedať niečo menej príjemné, z čoho sa prípadne v fr. (tak ci povim) co ci pujdze až poza uši/poza peti, teda bude to poviem; v spis. jazyku podobný význam má fr. (čo ti poviem), to si veľmi blízko k zvade. Fakt, že niekde sa stále vadia, vyjadruje fr. c zadržkou). Podobne je veľmi nepríjemné, keď je niekto príliš kritici presvedča aj sšar. fr. na každé slovo me přišida a spis. chytá ma za každé slovo pokladáme za značne expresívnejšiu.

4. Súbežné severošarišské a spisovné frazémy. – K s jeme také frazémy, ktoré majú v sšar. nárečí i v spis. jaz vidla aj rovnaké štylistické zaradenie i rovnakú alebo medzi ktorými nachádzame menšie rozdiely v ich lexikál lexém s rozdielnym významom), pričom obe frazémy sa podobnej obraznosti. Aj tu skoro úplne prevládajú fra konštrukciou, pričom sa takéto sšar. a spis. frazémy ve najmä v slovesnej zložke.

Napr. o obťažovaní, otravovaní niekoho hovorí fr. zavracc dakem niekomu hlavu/uši. S podobným významom o neodbytnom dorážaní, rovnania lapic še do dakeho jak osa (spis. dorážat' do niekoho ako o. spija), spis. drží sa ho ako pijavica. Vyčítovať niečo niekomu je to isté, podpichovať) – spis. vyhadzovat' niečo niekomu na oči. Je iste nepríje pomínať, ako to vyjadrujú fr. skučec/škamrac dakemu poza uši – hů mimovoľne uniklo nejaké slovo, možno to vyjadriť fr. z gembí še mu mu z úst. Ak niekto predbehol niekoho vo vyslovení niečoho, v sšar z gembí – spis. vzal niekomu slovo z úst.

O mlčaní hovoria obrazne súbežné frazémy dac sebe klatku na g spis. položit' si zámku na ústa. Ten istý význam majú fr. mac jazik zubami. Keď niekto od prekvapenia nemôže ani slovo preriecť, v sšar prisc (ňehodzen = nemôže) – spis. nevie příst' k slovu. Výzvu na mlč zapchaj si/drž hubu.

Vo význame „haniť česť niekoho“ sa v sšar. používa fr. naodriv uřhat' niekomu na cti. Odradiť niekoho od niečoho je to isté, čo fantu od niečoho a podobne „obviňovať“ niekoho z niečoho“ znamenajú fr zvařovat' vinu na niekoho. O rozhlásení niečoho hovoria fr. dac daco

Druhú skupinu sšar. a spis. frazém so slovesnou vetnou konštrukciou tvoria také páry, ktoré sa odlišujú v menšej časti.

Napr. namiesto „jasne, jednoznačne niečo povedať“ môžeme použiť fr. *povedac daco dakemu na rozum* a silno obraznú spis. fr. *povedat' niekomu niečo po lopate*. Význam „poviem ti úprimne“ vyjadrujú štruktúrne značne odlišné fr. *povim ci po ščiri pravdze* – spis. *úprimne povedané*. To isté čo „otravovať“ označujú fr. *muzg pic/spijac – krv pit'*. O vyhrešení niekoho hovoria fr. *vzac dakeho do rapšagu – vziať niekoho do parády*. Ak niekto veľmi silno kričí, hovorí sa, *že kriči, kefo ma harla – kriči, čo hrdlo stačí*. To isté, čo „celkom nič nepovedať“ vyjadrujú fr. *ňepovedac aňi be, aňi c* – spis. *nepovedat' ani a, ani b*. Význam „ani sa nepozdraví“ majú fr. *aňi ponajbuh ňepovi – ani pochválen nepovie* (*ponajbuh* je, zrejme, skrátene z *pomahaj Pan Buh*). O niečom neslýchanom sú frazémy *či to vidal krescijan/dachto take čudo* – spis. *kto to kedy videl* (pričom aj v sšar. nárečí je *chtošto kedi vidal*).

5. Zhodné severošarišské a spisovné frazémy. – Sem sme zaradili také sšar. frazémy, ktoré majú nielen významovo, ale aj formálne zhodné pendanty v spis. jazyku, pričom, samozrejme, neberieme do úvahy hláskoslovné, gramatické a príp. aj lexikálne rozdiely pri zachovaní významovej identity jednotlivých ich zložiek; za zhodné teda pokladáme aj také frazémy, ako napr. *trimac pisk – držať hubu* (*trimac* = držať, *pisk* = huba) alebo *povedac daco prosto z mosta – povedat' niečo z mosta doprosta* a pod. Podľa vzťahu týchto frazém k ich jednotlivým zložkám rozlišujeme niekoľko skupín frazém (porov. Mlacek, 1984, 70 n.).

Frazeologické zrasty sú také frazémy, ktorých význam nie je motivovaný významom ich zložiek.

Napr. situáciu, keď každý hovorí o inom, o svojom, vtipne vyjadruje fr. *ja o vože, ti o kože – ja o koze, ty o voze* (s pozoruhodným, i keď nepodstatným nerovnakým poradiť zložiek). Na veľkú úprimnosť sa vzťahuje silno obrazná fr. *vilozic dušu na dlaň – vyložiť dušu na dlaň*. Význam „dohodnúť sa s niekým“ vjadruje značne opisná fr. *visc s dakim na red – prist' s niekým na poriadok*. O človeku tárajúcom nezmysly povieme, *že pľece do sveta – pletie do sveta*. O zbytočnom napomínaní je obrazná fr. *rucac hrach na scenu – hádzat' hrach na stenu*. Ak niekto narazil na odpor, výstižne povieme, *že trafila kosa na kameň – trafila kosa na kameň*. O klamaní niekoho hovorí fr. *prejsc dakemu prez rozum – prejsť niekomu cez rozum*. Ako silný zápor sa používa fr. *tvoja (hlupa) hlava – tvoja hlava*.

Frazeologické celky sú také frazémy, ktorých význam je do istej miery motivovaný významom ich zložiek.

Napr. význam „vážiť si názor niekoho“ má fr. *dac na slova dakeho – dať na slová niekoho*. To isté, čo „rozhodovať“ vyjadruje fr. *mac (velke) slovo – mať slovo*. Kto od prekvapenia nemohol prehovoríť, o tom povieme, *že ostal bez slova – zostal bez slova*. O snahe umlčať niekoho je obrazná fr. *zašic dakemu gembu – zašit' niekomu ústa*. „Nepovedať niekomu nič zlého“ je *ňedac dakemu aňi zleho slova – nepovedat' niekomu ani zlého (krivého) slova*.

O ohováraní niekoho je fr. *vzac dakeho do jazikuv – vziať niekoho na jazyk*. Ak sa niekto stal naraz výrečný, ak prehovoril, o tom je fr. *jazik še mu rozviazal – jazyk sa mu rozviazal*. Ak sa človeku niečo marí, čo by chcel povedať a nemôže si na to spomenúť, o tom hovorí fr. *pľance še mi po jaziku – pletie sa mi po jazyku*. Význam „chystať sa niečo povedať“ má fr. *mac daco na jaziku – mať niečo na jazyku*. Opatrnosť v reči vyjadruje fr. *davac sebe pozur na jazik – dávať si pozor na jazyk*. Byť hašterivý je to isté ako *mac veľki jazik – mať veľký jazyk*. O veľmi ostrom, britkom jazyku sa povie *jazik jak žanglo/jak brítev/jak meč – jazyk ako žihadlo/ako britva/ako meč*.

O mlčaní hovorí fr. *trimac pisk – držať hubu*: Vyčítavať niečo niekomu je *virucovac dakemu daco na oči – vyhadzovať niekomu niečo na oči*. O klamaní, zavádzaní niekoho hovorí fr. *vodzic za nos – vodit' za nos*. O vulgárne hovoriacom človeku je fr. *ňevimiiti pisk – nevymytá huba*. Ak má niečo ostať utajené,

poviemie *něch to staňe medzi nami* – *něch to ostane medzi nami*. Význam „oznámíť niečo“ je vo fr. *dac* *znac o dačim* – *dat' vedieť o niečom*. Veľmi niekoho ohovárať je *poroznošic dakeho po calim valafe* – *poroznášať niekoho po celej dedine*. O tvrdohlavom človeku je fr. *dachto ňeda sebe povedac* – *niekto si nedá povedať*. O vadiacich sa, neznášajúcich sa ľuďoch je výstižné prirovnanie *hriža še jak psi* – *hryzú sa ako psy*.

Frazeologické spojenia sú také frazémy, v ktorých jeden z ich členov má frazeologizovaný význam.

V našom materiáli prevládajú frazémy s mennou frazeologizovanou zložkou; napr. o veľmi hlasnom, silnom kričaní je fr. *kriči na cale harlo* – *krič z celého hrála*. O vlúdnom správaní sa voči niekomu je fr. *ňepovedac dakemu zleho slova* – *nepovedať niekomu zlého slova*. Všetko možné sľubovať niekomu znamená fr. *obecovac dakemu hori-doli* – *sľubovať niekomu hory-doly*. Zle, nepravdivo hovoriť je to isté, čo *rečovac do sveta* – *hovoriť do sveta*. Povedať niečo priamo, otvorene značí silno obrazná fr. *povedac daco prosto z mosta* – *povedať niečo z mosta doprosta*.

Upenlivé volanie, kričanie vyjadruje fr. *volac/kričec do živeho Boha* – *volať/kričať na živého Boha*. Veľmi silno kričať je *kričec na (cale) ratu* – *kričať na ratu*. O silnom, zvučnom hlase je prirovnanie *hlas jak dzvun* – *hlas ako zvon*.

Slovesnú frazeologizovanú zložku majú fr. *dac na dačije slova* – *dat' na slová niekoho* vo význame „vážiť si názor niekoho“. Využiť prerieknutie niekoho je to isté, čo *uchicic dakeho na slove* – *chytiť niekoho za slovo*. O ubližovaní niekomu na cti hovorí fr. *urivac dakemu počlivosci* – *utíhať niekomu na cti*. To, že sa začalo hovoriť o niečom, znamená fr. *prišla reč na daco* – *prišla reč na niečo*. Pripísať vinu za niečo niekomu druhému je obrazne povedané *zvalic vinu na druhého* – *zvaliť vinu na druhého*. Rozhlasovať niečo o sebe vyjadruje fr. *puščac o sebe hutki* – *púšťať o sebe chýr*. Prejsť na inú tému je *obracic reč na...* – *obrátiť reč na...* Prerušovanie niekoho v reči vyjadruje aj fr. *skakac dakemu do reči* – *skákať niekomu do reči*.

Frazeologické združeniny sú také frazémy, ktoré sa vyskytujú v doslovnom i v prenesenom význame.

Napr. význam „nezrozumiteľne hovoriť“ výstižne vyjadruje fr. *hundrac/dudrac sebe popod nos* – *hundrať si popod nos*. Podobne význam „neochotne, nezrozumiteľne hovoriť“ priliehavo podáva fr. *hutoric ľem tak prez zubi* – *hovoriť cez zuby*. O umlčaní niekoho názorne hovorí fr. *zatkač dakemu gembu* – *zapchať niekomu ústa*. Význam „povedať si svoj názor“ lapidárne vyjadruje fr. *povedac svojo* – *povedať si svoje*. Ak niekto stále, mnoho hovorí, tak *aňi še mu gemba ňezavira* – *ani sa mu ústa nezatvárajú*.

O postupnom dozvedaní sa o niečom hovorí fr. *z reči do reči* (spisovné slovníky ju nezachytávajú). Význam „nepovedať nič“ obrazne vyjadruje fr. *zakušic sebe do jazika* – *zahryznúť si do jazyka*. O mlčaní hovorí fr. *trimac jazik za zubami* – *držať jazyk za zubami*. Ak niekto čuší, znamená, že *aňi ňepišne* – *ani nepískne/nepípne*. „Pósmievať sa niekomu“ je *robic śmichi z dakeho* – *robiť posmech/smiechy z niekoho*. Hrešenie, kliatie (*Boha*) zachytáva fr. *brac meno bože nadarmo* – *brať meno božie nadarmo*. To, že niekto je hneď ohotný na niečo, značne opisne vyjadruje fr. *ňetreba mu dva razi povedac* – *netreba mu dva razy hovoriť*. Význam „začať sa radiť“ má výstižná fr. *dac hlavi dokupi* – *dat' hlavy dokopy*. „Vymyslieť si niečo nepravdivé“ je to isté, čo silno obrazné *vicacac sebe daco z paľca* – *vycicať si niečo z prsta*. Význam „dotknúť sa v reči citlivého miesta“ má priliehavá fr. *zacac dakemu do živeho* – *zacať niekomu do živého*.

6. O nárečovej frazeológii sa doteraz písalo pomerne málo, čo zrejme súvisí najmä s ťažkosťami získať dostatočne obsiahly materiál, pretože bežné terénne metódy výskumu (pomocou dotazníkov, nahrávok a pod.) tu nepostačujú najmä pri získavaní frazém odlišných od spisovného jazyka (porov. Tolstoj, 1988, s. 16), preto frazémy tohto druhu v našom príspevku aj podrobnejšie komentujeme. Najspoľahlivejšou metódou získavania nárečových frazém je dlhodobé sledovanie živého jazyko-

vého prejavu najmä rodného nárečia, čo si však bežný výskumník v teréne nemôže dovoliť. Autor tejto štúdie mal to šťastie, že okrem čerpania zo svojho jazykového povedomia mohol niekoľko desaťročí sledovať jazykový prejav matky, ktorá aj sama zachytávala nárečové zvláštnosti svojho rodného nárečia, a tak vznikla pomerne veľmi bohatá zbierka nárečových, najmä lexikálnych svojskostí zo severošarišskej obce Dlhá Lúka (dnes súčasť Bardejova), z ktorej čerpáme aj materiál pre výskum frazeológie. Tento materiál plánujeme spracovať porovnávaním s frazeológiou spisovného jazyka, čím by sme mali dostať pomerne plastický obraz o frazeológii tohto regiónu.

Z nášho doterajšieho porovnávanía vysvitá, že severošarišská frazeológia disponuje prakticky všetkými typmi frazeologických jednotiek, ktoré má spisovný jazyk, čo ani veľmi neprekvapuje, keď uvážime, že frazeológia sa považuje za charakteristický znak hovoreného jazyka a práve nárečia sa realizujú prakticky iba v hovorenej podobe. Primeranú bohatosť nárečovej frazeológie dokumentujú aj nárečové frazémy týkajúce sa oblasti jazykového prehovoru, ktorej je venovaný tento príspevok.

Najpozoruhodnejšia je, prirodzene, skupina svojských sšar. frazém, t. j. takých, ku ktorým vzhľadom na ich originálnu motiváciu i spôsob zobrazenia nenachádzame primerané ekvivalentné frazémy v spisovnom jazyku. Rovnako dôležitá je aj druhá skupina – rozdielne sšar. a spis. frazémy, pri ktorých ide o rozdielne lexikálne zloženie, spravidla súvisiace s odlišnou motiváciou alebo obraznosťou. Tretia skupina sú súbežné sšar. a spis. frazémy, pri ktorých sú len menšie rozdiely v ich lexikálnom zložení, lebo sú založené na blízkej alebo podobnej obraznosti. Štvrtou, poslednou skupinou sú zhodné sšar. a spis. frazémy, pri ktorých rozlišujeme a) frazeologické zrasty čiže frazémy, ktorých význam nie je motivovaný významom ich zložiek, b) frazeologické celky, ktorých význam je do istej miery motivovaný významom ich zložiek, c) frazeologické spojenia (také frazémy, v ktorých jeden z ich členov má frazeologizovaný význam), d) frazeologické združeniny, ktoré sa vyskytujú v doslovnom i v prenesenom význame.

Prvé skupiny, t. j. svojské a rozdielne sšar. frazémy, hovoria o značnej samostatnosti sšar. frazeológie. Posledné dve skupiny, t. j. súbežné i totožné sšar. a spis. frazémy, dokazujú blízkosť týchto frazeológií. Podľa J. Mlaceka (1988, s. 120) nárečovú frazeológiu tvorí súhrn takých frazeologických jednotiek, ktoré sa uplatňujú v istom nárečí a ktoré spravidla majú znaky príslušného nárečia (ale môžu mať aj znaky iného nárečia, spisovného jazyka, resp. aj znaky iného, obyčajne susedného jazyka). Z nášho materiálu by išlo o frazémy prvej i druhej skupiny (svojské a rozdielne frazémy) a z tretej skupiny (súbežné frazémy) o istú časť (s nespisovnými lexikáliami). Z hľadiska národného jazyka pri frazémach s neprítomnosťou nárečových prvkov „nemožno hovoriť sensu stricto o nárečovej frazeológii, ale skôr len o krajovej frazeológii alebo o frazeológii z danej nárečovej oblasti, teda nie o nárečových frazémach v pravom zmysle“ (Mlacek, 1988, s. 120). Z nášho materiálu by sem, teda len do krajovej frazeológie, patrili mnohé súbežné a všetky zhodné sšar. a spis. frazémy.

Pre sšar. frazeológiu aj v úzkej oblasti vymedzenej týmto príspevkom je typické, že sa v nej vyskytujú i také lexikálne prvky, ktoré sa bežne v tomto nárečí nepoužívajú. Napr. vo fr. *šepti muki a nahlas kapusti* je takou originálnou podobou slovo

šepti vo význame „šeptom“; vo fr. *vibirac kvizencie z dakeho* je takým slovom *kvizencie* s významom „vysluch, vyšetrovanie“; vo fr. *breše/soči na mňe jak na psa* je takým zvláštnym slovom *sočic* „zapárat“; vo fr. *tak mu idze jak z legistra* je to výraz *legister* vo význame „kniha“; vo fr. *l'em še tak obezval jak na ogul'ach* je to slovo *ogul'e*, vzťahujúce sa na neobsažný, formálny prehovor; vo fr. *zavarlo mu mluvu* slovo *mluva* „reč“ sa používa iba v tomto spojení; vo fr. *vikusovac od dakeho slova* podoba *vikusovac* súvisí s *kusac* „hrýzt“; vo fr. *aňi ponajbuh ňepovi*, t. j. nepozdraví sa, slovo *ponajbuh* nie je známe (pochádza zrejme z *pomahaj Pan Buh*); vo fr. *obecovac dakemu hori-doli* spojenie *hori-doli* sa vyskytuje iba v tejto frazéme; vo fr. *kričec na rati* slovo *rati* súvisí so slovesom *ratovac*. Za zmienku stojí aj staršia podoba dat. sg. *psu* známa vo fr. *ňepovidz aňi psu, naklasc dakemu jak psu do korita*, pretože dnes v sšar. nárečí je iba *psovi*.

Vzhľadom na oblasť reči, ktorej je tento príspevok venovaný, nie je iste veľkým prekvapením, že veľmi častou zložkou našich frazém sú slovesá súvisiace s pomenovaním hovorenia (ako sme ich spomínali na začiatku, teda slovesá *rečovac, povedac, prehvaric* a pod.); zo substantív sú to najmä názvy rečových orgánov, pričom na prvom mieste je, samozrejme, *jazik*, ale aj *gemba, pisk, zubi, harlo*, z abstraktných výrazov je to najmä *slovo*, zriedkavejšie aj *reč, hutki, hlas*. Frazém tohto druhu sú dve tretiny z celkového počtu. Ostatnú tretinu tvoria frazémy, ktoré pre svoju obraznosť často používajú názvy z oblasti ľudského tela, ale aj pomenovania reálií z bližšieho i vzdialenejšieho okolia človeka.

Početne je síce skupina sšar. frazém o reči nevelká, no pozoruhodné je ich zastúpenie v jednotlivých skupinách nášho členenia. Rovnako sú totiž zastúpené svojské, rozdielne a súbežné frazémy (okolo 25), teda frazémy odlišné v sšar. nárečí a v spis. jazyku. Proti nim stoja frazémy zhodné v sšar. nárečí i spis. jazyku, ktorých je skoro toľko (vyše 60) ako všetkých odlišných spolu. Zaujímavá je tu teda vyváženosť úplne, čiastočne a málo odlišných frazém medzi sebou, ako aj vyváženosť všetkých odlišných frazém na jednej strane a zhodných na druhej strane. Táto symetria možno potvrdzuje správnosť nášho triedenia, skutočnosť, že naše skupiny frazém pomerne verne odrážajú objektívnu jazykovú realitu, ale možno je to iba číra náhoda, preto by bolo hodno takto porovnať frazémy aj z iných vecných okruhov.

Literatúra

MLACEK, J.: Slovenská frazeológia. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984.

MLACEK, J.: Nárečová frazeológia a štandardizácia v slovenčine. In: Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej IV. Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk - Łódź, Wydawnictwo PAN 1988, s. 113-124.

TOLSTOJ, N. I.: Slavjanskaja frazeologija sub speciae etnografii. In: Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej IV. Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk - Łódź, Wydawnictwo PAN 1988, s. 15-25.

TREDER, J.: O wiarygodności gwarowych materiałów frazeologicznych w ogólnych ich zbiorach. In: Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej III. Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk - Łódź, Wydawnictwo PAN 1985, s. 113-128.

Koštantín Palkovič

VÝSKUM ZÁHORSKÝCH NÁREČÍ

Pomenovanie záhorské nárečie vzniklo asi pred 50 rokmi. Predtým sa používal najprv názov belohorské nárečie a potom nárečie Moravského dolu alebo nárečie Moravskej doliny (porov. Palkovič, 1989 a). Hranice záhorských nárečí vymedzil V. Vážný (1925 b; 1934, s. 229). Širšie chápe tieto nárečia A. V. Šembera (1864). Dnes za územie záhorských nárečí pokladáme oblasť medzi riekou Moravou a Malými a Bielymi Karpatmi. Túto oblasť nárečia prekračujú na západe (obec Cahnov-Hohenau a okolie v Dolnom Rakúsku), na juhu (Rača a Vajnory) a na východe Biksárd-Buková (porov. Palkovič, 1989 a, 1981; Krajčovič, 1988; Ondrus, 1961).

Prvým zberateľom lexiky záhorských nárečí bol Š. Leška. Svoje zbierky poskytol českým lexikografom i Jurajovi Palkovičovi (porov. Palkovič, 1991).

Prvý opis záhorských nárečí pochádza od básnika Jána Hollého. Poslal ho roku 1827 Poliakovi Kucharskému. Belohorské nárečia, ako ich Hollý nazýva, charakterizoval 13 znakmi, pričom si všimol aj isté diferencie, napr. tvar *buđu* „u bližších k Morave“ (inde *budem*), tvar *biu* (inde *biu*) v Jablonici a Biksárde (dnes Buková) a tvar *isem*, *iseš* (dnes *sem*, *seš/si*). Hollého charakteristiku uverejnil J. Ambruš (Hollý, 1967; porov. aj Palkovič, 1987 a, 1992).

Názov belohorské nárečie (různořečí) použil aj A. V. Šembera (1864, s. 67), profesor viedenskej univerzity. Spolu s moravskoslovenským „různořečím“ ho zaraďuje k západným slovenským nárečiam. Zaraďuje k nemu aj asi desať lokalít na Morave od Strání pod Javorinou cez Blatničku a Lipov k Radejovu pri Strážnici až k Velkej, i osady v Rakúsku od Poštornej a Valtíc (dnes patria k Morave) cez Cahnov (Hohenau) a okolie až k Strezeniciam (Drösing). (O záhorských nárečiach v Rakúsku porov. Palkovič, 1986, 1987 b; Svěrák, 1966.) Po vymedzení hraníc podal charakteristiku nárečia, oveľa menej výstižnú a presnú ako J. Hollý. Z 8 znakov sú iba dva tvaroslovné. Chybné uvádza hlásku *č* za *t*: *chodzič* (správne *chodzit*), infinitívny tvar *moc* (správne *moci* = *môcť*), údaj, že po *k*, *ch*, *k* je namiesto *y* hláska *e*: *Rybke* (správne *Rybky*) a že v Rakúsku sú formy *verný*, *mesto* (správne *vjerní*, *mjesto*). Zvláštne slová (uvádza len od rakúskych Slovákov, chybné sa píše *č* namiesto *t*, resp. *c*: *pýtač*, *íci*) majú prispieť k charakteristike nárečia. Informácie zo Záhoria dostal od Pavla Slobodu z Vrbovice, rakúske Pomoravie navštívil sám. Poznatky o záhorských nárečiach čerpal aj zo súvislých textov: jednej rozprávky, preloženej (miestami nepresne) do nárečia z Holíča, Strání, Stráží pri Šaštíne a Raňšpurka, a piesne Lúčenie, preloženej do dialektu Holíča a Cahnova.

Podrobnejšie údaje o nárečí na Záhorí získal profesor slavistiky vo Viedni F. Pastrnek (porov. Palkovič, 1986 b). Podľa vyplnených dotazníkov, nárečových textov a iných materiálov, ktoré dostal korešpondenčnou metódou od Skaličanov medika Pavla Blahu, františkána Kap. Jozefa Pospecha, farára Jána Nováka, čáčovského učiteľa Cyrila Gallaya, sobotištského kňaza Pavla Beblavého a iných informá-

torov, mohol pomerne presne vymedziť hranice a určiť znaky záhorských nárečí. Svoje poznatky o nárečí uverejnil pri komentovaní prijatých dotazníkov v Slovenských pohľadoch (1893–1897), lexikálny materiál použil aj inak (Pastrnek, 1894). C. Gallay pozbieral a poslal Pastrnkovi bohatý lexikálny materiál, najmä frazeológiu z Čáčova. Dokumentárnu hodnotu majú informácie roľníka M. Ružičku o nárečí Holíča (o výskyte hlásky *u*: *buato*, dnes v Holíči *blato*; porov. Palkovič, 1991 b).

Z vlastného výskumu a podľa informácií, ktoré získal z ukážok spomínaných Skaličanov, F. Pastrnek napísal charakteristiku skalického nárečia s krátkym slovníkom špeciálnych výrazov a dokladmi na stopy nárečia v starých listinách, ktorú publikoval v štúdiu O nárečí skalickém (1898).

Z Pastrnkových spolupracovníkov uverejnili ukážky z nárečových textov P. Beblavý zo Sobotište (1893), C. Gallay z Čáčova (1893) a J. Novák z Perneka, ktorý sa pokúsil aj o etymológiu názvu Plavecký hrad (porov. aj Palkovič, 1991 c).

Výsledky priameho výskumu v 50 obciach Záhoria uverejnil vo svojej nemecky písanej monografii Kamil Suchý (1915). Reč skúmaných obcí nazýva dialekt Moravskej doliny (Marchebene). Vylučuje z neho obce Jablonica, Cerová a oblasť na sever od rieky Myjavy, kde sú podľa neho iné nárečia, ako aj Devínsku Novú Ves, ktorú pokladá za chorvátsku. Monografia podáva opis typických znakov nárečia, ukážky z abecedného slovníka i súvislé nárečové texty zo Záhorskej Bystrice, Borinky, Záhorskej Vsi, Sološnice a Kunova. Okrem drobných nepresností skúmanú nárečovú oblasť charakterizuje pomerne dobre.

V rokoch 1921–1931 skúmal nárečia pomocou dotazníkov český jazykovedec V. Vážný (porov. Jóna, 1953; Palkovič, Vážného výskum záhorských nárečí – rkp. v Záhorskom múzeu v Skalici). Zo Záhoria získal vyše 80 informátorov, najviac učiteľov a študentov, z vyše 50 lokalít. Medzi jeho spolupracovníkmi boli L. Šmelík zo Stupavy, Š. Habánová zo Stráži a L. Novák zo Skalice, ktorí sa neskôr venovali jazykovednej práci. Najlepším jeho informátorom bol Samuel Hatala, učiteľ v Prietrži (porov. Palkovič, 1987/1988 a rkp. v Záhorskom múzeu v Skalici: Samuel Hatala a jeho výskum nárečia v Prietrži). Výstižne charakterizoval hlavné znaky nárečia, zozbieral názvy rastlín, ovocia, poľnohospodárskeho náradia, termíny z oblasti tkáčstva, špeciálne výrazy a poslal dva nárečové texty (rozprávky). V správach o výskume V. Vážný (1922, 1923 a, 1925 a, 1926, 1930 a) spomína aj spolupracovníkov zo Záhoria.

V. Vážný okrem dotazníkovej akcie použil aj metódu priameho výskumu. Chodil aj po záhorských obciach a Záhoriu venoval niekoľko štúdií. Vo svojich štúdiách (Vážný, 1923 b, 1924, s. 11, 73; 183–189, 198; 56, 105, 125, 188) najprv používa pomenovanie belohorské nárečie, potom nárečie Moravského dolu i Moravskej doliny. Vymedzil hranice záhorských nárečí, hranice jednotlivých javov a podal výstižnú charakteristiku celého nárečového územia. Na severe bývalého okresu Holíč (Skalica) vymedzil a charakterizoval osobitné holíčske či skalické nárečie. V rámci tohto nárečia dostatočne neodlíšil oblasť Skalice a okolia bez asibilácie (porov. Vážný, 1925 b, 1934).

V. Vážný (1928, 1929, 1930 b) v celoslovenskom rámci analyzoval niektoré záhorské hláskoslovné javy, ktoré sa prejavujú aj v oblasti morfológie, napr. tvary

s *dubem, matek, išeu, néseu, o dubech, f Kúciach*, osobitne písal o tvare *sem, nejsem*. V oblasti lexiky publikoval štúdie o rozšírení a diferenciacii názvov druhov obilia, zemiakov, názvov členov rodiny (Vážný, 1924, s. 10–16, 100–111, 180–199) a vydal aj monografiu o názvoch motýľov a i. (Vážný, 1955, 1943). Ostatná lexika vycerpaná z Vážneho dotazníkov zostala zatiaľ nevyužitá.

Z Vážneho žiakov záhorské nárečia skúmal J. Orlovský. V Sborníku Spolku záhorských akademikov uverejnil štúdiu o slovenských nárečiach s ukázkou z nárečového slovníka Stráží (1942). Nárečové výrazy zo Stráží publikoval aj v Slovenskej reči (1941/1942) a jeho nárečové texty zo Záhoria vyšli v Jazykovednom sborníku (1946/1947). Okrem toho napísal charakteristiku nárečia Karlovej Vsi (1949/1950). V rukopise ostal príspevok Tvorenie slov v nárečí Stráží nad Myjavou (rkp. je v Záhorskom múzeu v Skalici).

V spomínanom záhorskom sborníku (SSZA) vyšla aj štúdia A. D. Dubaya (1942) o kiripolskom nárečí. Okrem hláskoslovía a tvaroslovía uverejnil aj ukážky súvislých textov a ukážky z vecného slovníka.

Publicistický charakter má príspevok L. M. Jánskeho (1942) v tom istom zborníku.

J. Húsek (1925, 1932) skúmal nárečie pohraničných obcí Brodské a Vrádište. Jeho krátka charakteristika má chybné údaje a ukážky nárečových textov nepresné záznamy.

Istý nárečový materiál obsahujú aj folkloristické zbierky. Pre F. Wollmanna zbieral v rokoch 1928–1930 ľudové rozprávky na dedinách od Devínskej Novej Vsi až po Brodské L. Šmelík (porov. Palkovič, 1987/1988)¹, v Stupave a na okolí J. Mader. Nárečové texty z Moravského Jána, Vrbovíc, Kunova, Lozorna, Kopčian a Malaciek uverejnil aj regionálny časopis Devín. V niektorých zbierkach záhorských piesní (o textoch piesní porov. Revučanová, 1982), napr. u J. Blahu, sú aj nárečové slovníčky. Nárečový text z Moravského Sv. Jána uverejnil K. Plicka (1984). Folkloristické texty zo Záhoria sú aj v archíve Slovenského národného múzea v Martine.

Oblasť Záhoria poskytla materiál pre štúdie aj E. Paulinymu (1962) a F. Simovi (1959/1960).

Na Záhorí sa konal výskum podľa dotazníkov pre Atlas slovenského jazyka, pre Celokarpatský dialektologický atlas a pre Slovanský jazykový atlas.² Súvislé nárečové texty zo Záhoria sú uložené v archíve JÚLEŠ SAV v Bratislave.

Po druhej svetovej vojne sa Záhoriu a výskumu jeho nárečia venoval L. Šmelík (1968, 1970, 1971, 1972), J. Oravec (1969, 1973), R. Krajčovič (1962, 1969), K. Palkovič (1968, 1973 a, 1973 b, 1974, 1978, 1981, 1986 a, 1986 b, 1986 c, 1987 a, 1987 b, 1987/1988, 1989 a, 1989 b, 1991 b, 1992) a iní (napr. Tomajková, 1983, 1986).

¹ Texty rozprávok L. Šmelíka sú v SAV (v Národopisnom ústave a v Jazykovednom ústave L. Štúra).

² V Atlase slovenského jazyka sú tieto body zo Záhoria: 1. Vrádište, 2. Radošovce, 3. Brodské, 4. Stráže, 5. Koválov, 6. Sobotište, 7. Hlboké, 8. Rozbehy, 9. Moravský Ján, 10. Lakšárska Nová Ves, 11. Plavecký Mikuláš, 12. Kostolište, 13. Kuchyňa, 14. Zohor, 15. Záhorská Bystrica, 16. Karlova Ves. V Celokarpatskom dialektologickom atlase je jedn bod (Jakubov), v Slovanskom jazykovom atlase je jeden bod (Čáry).

Slovnú zásobu a frazeológiu skúmali na Záhori aj viacerí nejurykovedci. Niektoré zbierky nárečových slov sa dostali do archívu JÚLŠ SAV, napr. zo Skalice od V. Černého, z Kátova od I. Vašečku, z Kútov od M. Héska, z Hlbokého od P. Šullu, z Kostolišť'a (Kiripolca) od M. Benku, z Kunova od V. Jamárika, iné sú v ďalších archívoch, napr. zo Skalice od J. Šátka (rkp. Kartotéka skalických výrazov) a časť materiálu V. Černého, niektoré materiály od V. Jamárika. Výnimočne boli niektoré materiály publikované, napr. z Jakubova a okolia od Š. Moravčička a čiastočne z Kútov od M. Héska.³ Cenný materiál zo Záhoria, slovníky a texty, obsahujú aj diplomové práce, najmä od J. Benkovičovej z Jakubova, E. Bartalskej zo Záhorskej Vsi, E. Boškovičovej z Kuchyne, M. Pálkovej z Rohožníka a iné. Záhorský dialekt sa dostal aj do beletrie (porov. Bačíková, 1992).

Monografia záhorských nárečí a slovník zatiaľ čakajú na dokončenie. Materiál k Záhorskému slovníku, ktorý vyše dvoch desaťročí zhromažďoval K. Palkovič je zatiaľ usporiadaný na kartotečných lístkoch.

Záhorské nárečia tvoria prechod medzi slovenskými a českými (moravskými) dialektmi, a preto o ich výskum prejavili veľký záujem najmä českí jazykovedci. Výskumu svojho nárečia sa venovali aj sami Záhoriaci počínajúc J. Hollým a končiac zberateľmi nárečovej lexiky z radov nejurykovedcov. Svojimi starobylými formami, bohatstvom slovnej zásoby a frazeológie si zaslúžia pozornosť aj v širšej slavistickej verejnosti.

Literatúra

- BAČÍKOVÁ, D.: Záhorský dialekt v súčasnej slovenskej próze. Slovenská reč, 57, 1992, s. 284–288.
BEBLAVÝ, P. (P. B–ý): Dve sestry (poveš' zo Sobotišť'a). Národné noviny, 24, 1893, č. 62.
DUBAY, A.: Príspevok k jazykovej charakteristike Kiripolca. In: Zborník Spolku záhorských akademikov so sídlom v Malackách. 2. Trnava 1942, s. 72–103.
GALLAY, C.: Ukážka nárečia z okolia Senice. Národné noviny, 24, 1893, č. 32.
HOLLÝ, J.: De Slavis Albomontanis. In: J. Ambruš, Korešpondencia Jána Hollého. Bratislava 1967, s. 260 n.
HÚSEK, J.: Hranice mezi zemí Moravskoslezskou a Slovenskem. Praha 1932.
HÚSEK, J.: O národopisné hranici mezi Moravou a Slovenskem. In: Národopisný věstník československý, 18, 1925, s. 90–116.

³ *Skalica* – J. Š á t e k: Kartotéka skalických výrazov, rkp. (pred r. 1960). – V. Č e r n ý: Slovník diferenčných výrazov, 3 s.; Skalický slovníček, 25 s., 1990 (rkp. v Záhorském múzeu v Skalici). *Kátov* – J. V a š e č k a: Speciálne výrazy. Kartotéka JÚLŠ SAV. *Kúty* – M. H é s e k: Z diferenčného slovníka Kútov. Kultúra slova, 3, 1969, s. 105–109. *Hlboké* – P. Š u l l a: Z nárečového slovníka hlbokého nárečia. Rkp. 36 s. + dodatky 10, 4, 5 s. (spolu 56 s.). *Kunov a okolie* – V. J a m á r i k: Súpis chotárnych názvov Senického okresu. Rkp. u autora v Kunove, okr. Senica; Nárečový materiál zo Senického okresu. Zápisys slov a tvarov v kontexte zo 73 obcí. Rkp. v archíve JÚLŠ SAV v Bratislave. *Jakubov a okolie* – Š. M o r a v č í k: Slovník menej známých slov alebo bonbónik pre výmyselníkov záhoráckych vtípor. In: V Kiripolci svine kujú. Bratislava, Tatran 1988, s. 9–26. *Sekule* – zápisys slov a spojení, ktoré roky zapisoval Š. P ú c h l y, ekonóm v Bratislave, sú nezvestné. Zomrel ako 55-ročný r. 1976. *Záhorská Ves* – špeciálne výrazy (asi 700) pozbieral a zapísal A. B a l á ž (1918), úradník na dôchodku v Bratislave.

- JÁNSKY, L. M.: Prechádzka po západnom Slovensku. Ukážky z nárečí. In: Zborník Spolku záhorských akademikov so sídlom v Malackách. 2. Trnava 1942, s. 125–135.
- JÓNA, E.: Václav Vážný a jeho práce o slovenčine. Naše reč, 36, 1953, s. 80–90, 110–124.
- KRAJČOVIČ, R.: Nom. pl. *ľudé, ľudjé, ľudí* a priebeh diftongizácie na juhozápadnom Slovensku. Jazykovedný časopis, 13, 1962, s. 146–155.
- KRAJČOVIČ, R.: Problém striednice za psl. *di* v záhorských nárečiach. Jazykovedné štúdie. 10. Štolcov zborník. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969, s. 58–63.
- KRAJČOVIČ, R.: Vývin slovenského jazyka a dialektológie. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 209–212.
- ONDRUS, P.: Prehľad slovenskej dialektológie. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1961.
- ORAVEC, J.: Prézntné tvary slovíes v nárečí Rozbehov. Jazykovedné štúdie. 10. Štolcov zborník. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1969, s. 114–119.
- ORAVEC, J.: Používanie prímén v nárečí rozbešskom. In: IV. slovenská onomastická konferencia. Red. M. Majtán. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1973, s. 77–79.
- ORLOVSKÝ, J.: Nárečové slová a výrazy: Stráže n/Myjavou (Nitrianska). Slovenská reč, 9, 1941/1942, s. 178–181, 282–284.
- ORLOVSKÝ, J.: Z nárečového slovníka Stráže nad Myjavou (Nitrianska). In: Sborník Spolku záhorských akademikov so sídlom v Malackách. 2. Trnava 1942, s. 108–124.
- ORLOVSKÝ, J.: Nárečové výrazy z Nitrianskej. Jazykovedný sborník, 1–2, 1946/1947, s. 228–239.
- ORLOVSKÝ, J.: Hlásokoslovný systém karloveského nárečia. Slovenská Bratislava, 2–3, 1949/1950, s. 239–274.
- PALKOVIČ, K.: Nárečie Skalice. In: Skalica v minulosti a dnes. Red. J. Buchta a i. Bratislava, Obzor 1968, s. 233–252.
- PALKOVIČ, K. (1973 a): Skloňovanie substantív v nárečí Brodského. In: Zborník Záhorského múzea v Skalici. 4. Red. J. Bartošek a i. Skalica, Záhorské múzeum 1973, s. 117–132.
- PALKOVIČ, K. (1973 b): Skloňovanie prídavných mien, zámen a čísloviek v nárečí Brodského. 1973 (rkp. v Záhorskom múzeu v Skalici).
- PALKOVIČ, K.: Nárečie Senice a okolia. In: Senica. Red. D. Žák. Bratislava, Obzor 1974, s. 177–201.
- PALKOVIČ, K.: Vajnorské nárečie. In: Vajnory. Vlastivedná monografia. Red. J. Podolák. Bratislava, Obzor 1978, s. 319–355.
- PALKOVIČ, K.: Slovenské nárečia. Príručka pre terénny výskum. Banská Bystrica, Krajské osvetové stredisko 1981, s. 101–103.
- PALKOVIČ, K. (1986 a): Slovenské nárečia v Rakúsku. Slovenská reč, 57, 1986, s. 264–272.
- PALKOVIČ, K. (1986 b): František Pastrnek a jeho nárečový výskum Záhoria. Vlastivedný časopis, 35, 1986, č. 1, s. 42–43.
- PALKOVIČ, K. (1986 c): Záhorské nárečie. In: Záhorská Bratislava. Vlastivedná monografia Devínskej Novej Vsi, Dúbravky, Lamača a Záhorskej Bystrice. Red. J. Podolák. Bratislava, Obzor 1986, s. 212–234.
- PALKOVIČ, K. (1987 a): Ján Hollý a Záhorie. Slovenské pohľady, 103, 1987, č. 10, s. 102–107.
- PALKOVIČ, K. (1987 b): O Slovákoch v Rakúsku a ich nárečí. In: Slováci v zahraničí. 13. Red. F. Bielik – C. Baláž. Martin, Matica slovenská 1987, s. 76–91.
- PALKOVIČ, K.: Ludovit Šmelík. Slovenský jazyk a literetúra v škole, 34, 1987/1988, č. 2, s. 59–60.
- PALKOVIČ, K. (1989 a): Záhorie. Z kultúrnej minulosti a súčasnosti. Vlastivedný časopis, 38, 1989, s. 145.
- PALKOVIČ, K. (1989 b): Nárečie. In: Rača. Vlastivedná monografia. Red. J. Podolák. Bratislava, Obzor 1989, s. 234–255.
- PALKOVIČ, K. (1991 a): Štefan Leška prvý slovenský etymológ. Slovenská reč, 56, 1991, s. 110–111.
- PALKOVIČ, K. (1991 b): Ružičkov výskum holičského nárečia. 1991 (rkp. v Záhorskom múzeu v Skalici); Cyril Gallay a výskum Čáčova. 1991 (rkp. v Záhorskom múzeu v Skalici).
- PALKOVIČ, K. (1991 c): O pôvode názvu *Plavecký hrad*. Slovenská reč, 56, 1991, s. 238–239.
- PALKOVIČ, K.: Hollého jazyk a záhorské nárečia. In: Pamätnica Antona Bernoláka. Red. J. Chovan. Martin, Matica slovenská 1992, s. 205–209.
- PASTRNEK, F.: Študovanie slovenčiny. Slovenské pohľady. 1893–1897.
- PASTRNEK, F.: O krojových názvech slovenských. Český lid, 4, 1894, s. 212, 199 n.
- PASTRNEK, F.: O nárečí skalickém. In: Od Šumavy k Tatrám. Ružomberok 1898, s. 80–90.

- PAULINY, E.: Nom.-akuz. pl. typu *voze, koze* na západnom Slovensku. *Jazykovedný časopis*, 13, 1962, s. 60–62.
- PLICKA, K.: Eva Studeničová spieva. 2. vyd. Martin, Osveta 1984.
- REVIČANOVÁ, Š. (PALKOVIČ, K.): Záhorská pieseň a jej zberatelia. *Vlastivedný časopis*, 31, 1982, s. 43–44.
- SIMA, F.: *Tegez, vačok, vrecko* na šatách. In: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. *Philologica*. 11–12. 1959/1960, s. 66–71.
- SUCHÝ, K.: *Der Dialekt der Marchebene in Ungarn*. Praha 1915.
- SVĚŘÁK, F.: Nářečí na Břeclavsku a Dolním Pomoraví. In: Sborník prací Pedagogické fakulty UJEP v Brně. 19. Jazyk a literatura, č. 4. Brno, Pedagogická fakulta UJEP 1966, s. 178–180.
- ŠEMBERA, A. V.: Základové dialektologie československé. Viedeň 1864, s. 67–68, 124–125.
- ŠMELÍK, L.: Priezviská na Záhori. In: I. slovenská onomastická konferencia. Red. V. Blanár – M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a Slovenská onomastická komisia pri vedeckom kolegiu jazykovedy SAV 1968, s. 21–23.
- ŠMELÍK, L.: Z inventára priezvisk na Záhori. In: Onomastické práce. 3. Red. J. Svoboda – L. Olivová-Nezbedová. Praha, Místopisná komise ČSAV 1970, s. 267–272.
- ŠMELÍK, L.: Patronymiká na Záhori. In: Zborník Pedagogickej fakulty v Nitre. 17. Jazyk a literatúra. Red. J. Kopál. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971, s. 7–25.
- ŠMELÍK, L.: K živým menám na Záhori. In: *Acta Facultatis Paedagogicae Banská Bystrica*. Séria spoločenskovedná. Onomastika. 3. Red. V. Blanár. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta v Banskej Bystrici 1972, s. 88–102.
- TOMAJKOVÁ, E.: Znelostná asimilácia v nárečí obce Hlboké. *Slovenská reč*, 48, 1983, s. 340–346.
- TOMAJKOVÁ, E.: Problematika rázu ako výslovnostného javu. (So zreteľom na nárečie obce Hlboké.) *Slovenská reč*, 51, 1986, s. 273–281.
- VÁŽNÝ, V.: Slovenský jazyk. (O prvých výsledkoch sbierania nárečového materiálu metódou dotazníkovou – postup práce, zoznam prispievateľov.) *Slovenské pohľady*, 38, 1922, s. 99–104, 162–163, 227–229, 298–299.
- VÁŽNÝ, V. (1923 a): O prvých výsledkoch sbierania nárečového materiálu na Slovensku metódou dotazníkovou. *Sborník Matice slovenskej*. 1. 1923, s. 23–26, 94–96, 184–188.
- VÁŽNÝ, V. (1923 b): O niektorých význačných formách v nárečiach slovenských. *Sborník Matice slovenskej*. 1. 1923, s. 112.
- VÁŽNÝ, V.: Príspevky k slovenskému dialektickému slovníku. *Sborník Matice slovenskej*. 2. 1924, s. 11, 73, 183, 187–189, 198; 56, 105, 125, 188; 10–16, 100–111, 180–199.
- VÁŽNÝ, V. (1925 a): O prvých výsledkoch sbierania nárečového materiálu na Slovensku metódou dotazníkovou. *Sborník Matice slovenskej*. 3. 1925, s. 164–166.
- VÁŽNÝ, V. (1925 b): Príspevky k štúdiu nárečí západného Slovenska. *Sborník Matice slovenskej*. 3. 1925, s. 56–70, 125–145.
- VÁŽNÝ, V.: O sbieraní nárečového materiálu na Slovensku metódou dotazníkovou. *Sborník Matice slovenskej*. 4. 1926, s. 86–87.
- VÁŽNÝ, V.: Dva slovenské tvary. *Sborník Matice slovenskej*. 6. 1928, s. 30–54, 80–89, 107–135.
- VÁŽNÝ, V.: Dva slovenské tvary. *Sborník Matice slovenskej*. 7. 1929, s. 59–71, 125–134.
- VÁŽNÝ, V. (1930 a): O sbieraní nárečového materiálu na Slovensku metódou dotazníkovou. *Sborník Matice slovenskej*. 8. 1930, s. 159–169.
- VÁŽNÝ, V. (1930 b): O záporných podobách slovenských: *nie som, není či ňeňi som, mie som, nejsem* a i. v slovenských nárečiach. *Sborník Matice slovenskej*. 8. 1930, s. 124–130.
- VÁŽNÝ, V.: Nárečí slovenská. In: *Československá vlastivěda*. 3. Jazyk. Praha, „Sfynx“ Bohumil Janda 1934, s. 219–310.
- VÁŽNÝ, V.: Slovenské lidové názvy šidla a vážky. *Český časopis filologický*, 1, 1943, s. 103–105.
- VÁŽNÝ, V.: O jménech motýlů v slovenských nářečích. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1955.

VÝSLOVNOST ŠPANIELSKÝCH OSOBNÝCH MIEN V SLOVENČINE

1. Počet ľudí hovoriacich po španielsky stále rastie, a to v Európe, v Afrike, na Filipínach, ale predovšetkým na americkom kontinente. S výnimkou Brazílie a niekoľkých menších štátov (Guayany, Surinamu, Trinidadu a Tobaga), príp. závislých území (napr. Francúzskej Guayany, Malvínskych ostrovov atď.) sa po španielsky hovorí vo všetkých latinskoamerických krajinách (celkovo je ich 19). Po španielsky sa hovorí aj v Novom Mexiku, Texase, Arizone a Kalifornii, teda v oblastiach, ktoré kedysi patrili Mexiku a teraz sú súčasťou USA. V samom New Yorku je viac než milión obyvateľov hovoriacich po španielsky. Navyše španielčina je jedným zo svetových jazykov používaných v OSN a v UNESCO. Týmto jazykom hovorí vo svete vyše 300 miliónov ľudí.

Idie teda o jazyk veľmi rozšírený a pre nás dôležitý i preto, že ním hovoria ľudia v krajinách, ktorých politický a hospodársky význam zo dňa na deň rastie a rovnako sa rozširujú aj naše vzájomné styky vrátane turistiky.

Svojím pôvodom je španielčina románsky jazyk. Vznikla z ľudovej latinčiny, ktorou hovorili rímski vojaci kolonizujúci Hispániu v 2. storočí pred Kristom. Veľkú časť jazyka tvoria ďalej slová prevzaté z arabčiny v čase, keď Pyrenejský polostrov ovládli Arabi (r. 711 – 1492). Existujú rozdiely medzi španielčinou používanou v Španielsku a jej variantmi v Latinskej Amerike, ktoré prevzali mnohé slová z pôvodných indiánskych jazykov (hlavne názvy tamajších rastlín, plodov a zvierat). Tieto rozdiely sa prejavujú aj vo výslovnosti. Navyše existujú ešte rozdiely vo výslovnosti a v používaní slov medzi jednotlivými latinskoamerickými krajinami.

2. Výslovnosť španielskych samohlások

Španielske samohlásky [a], [e], [i], [o], [u] sa vyslovujú približne tak ako v slovenčine (presnejšie: v zatvorených slabikách otvorenejšie, v otvorených slabikách zatvorenejšie; tento rozdiel je však nepatrný a nedosahuje taký stupeň ako napr. vo francúzštine, takže naň neprihliadame).

Dôležitejšie je však dbať na dĺžku španielskych samohlások a uvedomiť si, že rozdiel medzi krátkou a dlhou samohláskou nie je v španielčine taký výrazný ako v slovenčine, kde dĺžka má významovo rozlišovaciu platnosť (*rad – rád*).

Španielskym piatim samohláskam [a], [e], [i], [o], [u] zodpovedajú v abecede písmená *a, e, i, (y), o, u*. Každá z týchto samohlások sa môže vyskytovať na začiatku, uprostred alebo na konci slova, napr. *Abascal [abaskal]*, *Sánchez [sánčes]*, *Éboli [éboli]*, *Pérez [péres]*, *Infante [infante]*, *Abati [abati]*, *Ospina [ospina]*, *Pando [pando]*, *Urbaneja [urbanecha]*, *Cruz [kruz]* atď.;

y ako samostatné slovo sa vyslovuje [i] a znamená zlučovaciu spojku *a*: *Ramón y Cajal [ramón i kachal]*; pred samohláskou *a* po nej sa však vyslovuje približne ako slovenské [j]: *Yerovi [jerovi]*, *Yegros [jegros]*, *Sabaya [sabaja]*;

samohláska *i* predchádzajúce *d*, *t*, *n* nezmäkčuje, takže čítame *dí* [dy], *ti* [ty], *ni* [ny]: *Dicenta* [disenta], *Tirso* [tirso], *Nicolás* [nikolás].

3. Výslovnosť španielskych spoluhlások

b: na začiatku slova (taktu) po pauze, vnútri slova (taktu) a po nosovej spoluhláske sa vyslovuje ako naše [b]: *Baroja* [barocha], *Barrenchea* [barrenčea], *Cambaceres* [kambaseres]; všade inde sa táto spoluhláska vyslovuje v španielčine ako zvuk medzi [b] a [v], ktorý v slovenčine neexistuje, navrhujeme preto výslovnosť [b]: *Albériz* [albérís], *Cabanillas* [kabanil'as], *Capablanca* [kapablanká];

c: pred *a*, *o*, *u*, pred spoluhláskou a na konci slova znie ako slovenské [k]: *Carreras* [karreras], *Campoamor* [kampoamor], *Colón* [kolón], *Cortés* [kortés], *Cubillas* [kubil'as], *Cruz* [kruz]; pred *e*, *i* sa *c* v Španielsku vyslovuje hláskou, ktorá v slovenčine neexistuje: je to neznelá medzizubná hláska (podobná anglickému *th*, napr. v slove *Smith*). Prepisuje sa [θ] a vzniká tak, že sa hrot jazyka vloží medzi zuby, ľahko sa opiera o ostrie horných rezákov, čím vzniká malá úžina pre výdychový prúd. Pre slovenčinu tu navrhujeme výslovnosť [s], napr. *Cervantes* [servantes], *Acevedo* [asevedo], *Vicente* [visente], *Ciro* [siro], *Cisneros* [sisneros]. Výslovnosť [s] je zaužívaná aj v Latínskej Amerike;

pre skupinu *cua* navrhujeme v slovenčine výslovnosť [kva]: *Cuadra* [kvadra], *Ecuador* [ekvádor], *Cuartero* [kvartero];

ch: španielske *ch* sa číta ako naše [č] v každom postavení: *Sánchez* [sánčes], *Chapí* [čapí], *Chávez* [čáves];

d: v španielčine má rôzne odtiene výslovnosti podľa svojho postavenia v slove. Pre slovenčinu však navrhujeme jednotnú výslovnosť [d]: *Hernández* [ernándes], *Codina* [kodína], *Abelardo* [abelardo], *Dalence* [dalense];

f: výslovnosť je rovnaká ako v slovenčine: *Frutos* [frutos], *Franco* [franko], *Teófilo* [teófilo];

g: pred *e*, *i* znie ako slovenské [ch]: *Borges* [borches], *Ángel* [ánchel], *Gil* [chil]; na začiatku slova po pauze, pred *a*, *o*, *u* alebo pred spoluhláskou sa vyslovuje rovnako ako slovenské [g]: *Gaboto* [gaboto], *Gómez* [gómes], *Domingo* [domingo], *Guridi* [guridi], *Greco* [greko];

skupiny *gue*, *gui* sa čítajú ako [ge], [gi]; písmeno *-u-* je vložené preto, aby sa nečítalo [che], [chi]: *Guevara* [gevara], *Arguedas* [argedas], *Guillén* [gil'én], *Arguilla* [argil'a];

pre skupiny *gua*, *guo* navrhujeme v slovenčine výslovnosť [gva], [gvo]: *Guardia* [gvardia], *Guastavino* [gvastavino];

skupina *güe*, *güi* sa vyslovuje [gve], [gvi]: *Argüello* [argvel'o], *Güiraldes* [gviraldes];

h: táto hláska je v španielčine nemá, nevyslovuje sa: *Hernández* [ernándes], *Heredia* [eredia];

j: táto graféma sa v každej polohe vyslovuje ako naše [ch]: *Juan* [chuan], *Jiménez* [chiménes], *Jovellanos* [chovel'anos], *Nebrija* [nebricha];

l: znie rovnako ako v slovenčine: *Lucas* [lukas], *López* [lópez];

ll: táto zdvojená graféma približne predstavuje slovenské [l']: *Posadillo* [posa-di'o], *Jovellanos* [chove'anos], *Allende* [al'ende]¹

m: vyslovuje sa rovnako ako slovenské m [m]: *Miguel* [migel], *Menéndez* [me-néndes];

n: pred k, g sa vyslovuje ako velárne [ŋ]: *Domínguez* [domínges], *Capablanca* [kapablanka]; všade inde sa vyslovuje ako [n]: *Francisco* [fransisko], *Nicolás* [nikolás];

ñ: vyslovuje sa ako slovenské [ň], ibaže je opatrené vlnovkou (tildou): *Añón* [añón], *Núñez* [núñes];

p: vyslovuje sa ako v slovenčine: *Picasso* [pikaso], *Pidal* [pidal], *Portillo* [portiflo];

q: po tejto graféme nasleduje v španielčine vždy u (-qu-) a vyslovuje sa ako slovenské [k]: *Quijote* [kichote], *Quesada* [kesada], *Baqueiro* [bakejro];

r: na začiatku slova a po n, s, l sa v španielčine vyslovuje ako viackmitové [rr], pre slovenčinu však navrhujeme výslovnosť [r], a to vo všetkých pozíciách: *Ramos* [ramos], *Enrique* [enrike], *Sender* [sender], *Alfaro* [alfaro], *Cervantes* [servantes], *Retamar* [retamar];

rr: vyskytuje sa len uprostred slova a vyslovuje sa ako [rr]: *Serrano* [serrano], *Barrenchea* [barrenčea], *Zorrilla* [sorril'a];

s: je to neznelá hláska podobná slovenskému [s] v slovách, ako *osem*, *sviatok* atď.; nikdy sa však nevysloví ako [z]: *Sagasta* [sagasta], *Serdán* [serdán], *Sicardi* [sikardi];

t: vyslovuje sa rovnako ako v slovenčine: *Tirso* [tirso], *Toledo* [toledo], *Tristán* [tristán];

v: pre spoluhlásku v navrhujeme v slovenčine výslovnosť [v], a to v každej pozícii: *Vicente* [visentě], *Vergara* [vergara], *Canovas* [kanovas], *Cervantes* [servantes], *Bellvís* [bel'vís];

x: má podobnú výslovnosť ako v slovenčine: *Aleixandre* [alejksandre], *Xammar* [ksammar], *Xirau* [ksirau];

z: číta sa rovnako ako c pred e, i, teda v Španielsku ako [θ] a v Amerike ako [s]; pre slovenčinu navrhujeme výslovnosť [s], a to v každom postavení: *Azorín* [azorín], *Díaz* [díaz], *Zorrilla* [sorril'a], *Martínez* [martínes].

4. Výslovnosť španielskych dvojhlasok a trojhlasok

a) Dvojhlasíky. Španielske samohlásky môžu bezprostredne po sebe nasledovať, a tak tvoria dvojhlasíky, alebo každá z nich patrí do inej slabiky. O dvojhlasíkach hovoríme vtedy, keď sa spájajú: jedna samohláska silná (a, e, o) s jednou samohláskou slabou (i, u) alebo dve slabé samohlásky navzájom medzi sebou, teda *iu*, *ui*. Keď skombinujeme tieto možnosti, dostaneme nasledujúce spojenia:

¹ Hoci je reč iba o osobných menách, užitočná bude pripomenka, že *ll* v názve mesta *Sevilla* sa do slovenčiny prevzalo v podobe *l*, teda *Sevila*. Podľa toho sa názov skloňuje ako *šena*.

klesavé dvojhlásky: *ai* (*ay*) vysl. [aj]: *Maidana* [majdana], *Gaito* [gajto], *Fray* [fraj]; *au* vysl. [au]: *Bautista* [bautista], *Claudio* [klaudio]; *ei* (*ey*) vysl. [ej]: *Siqueiros* [sikejros], *Rodney* [rodnej]; *eu* vysl. [eu]: *Eugenio* [euchenio], *Eustacio* [eustasio]; *oi* (*oy*) vysl. [oj]: *Zamacois* [samakojs], *Goytisolo* [gojtisolo], *Bloy* [bloj]; *ou* vysl. [ou]: *Soublette* [soublette];

stúpavé dvojhlásky: *ia* vysl. [ia]: *Díaz* [días], *Alegría* [alegría]; *ie* vysl. [ie]: *Barbieri* [barbieri], *Carpentier* [karpentier]; *io* vysl. [io]: *Julio* [chulio], *Antonio* [antonio]; *iu* vysl. [iu]: *Codorniu* [kodomiu]; *ua* vysl. [ua]: *Luaces* [luases], *Juárez* [chuáres]; *ue* vysl. [ue]: *Buero* [buero], *Cuellar* [kuel'ar]; *ui* vysl. [uj]: *Huidobro* [ujdobro], *Ruiz* [rujs]; *uo* vysl. [uo]: *Lacuo* [lakuo].

Dve silné samohlásky tvoria dve samostatné slabiky: tak sa vyslovujú, delia a počítajú pri kladení či označení prízvuku: *Ra - fa - eĹ*, *Bil - ba - o*, *Jo - a - quín* [choakín], *A - ge - si - la - o* [achesilao].

b) Trojhlásky vznikajú spojením dvoch slabých a jednej silnej samohlásky. Prízvuk je na silnej samohláske a vyslovujú sa ako jedna slabika. V španielčine sú štyri trojhlásky: *íai* vysl. [iaj]: *estudiáis* [estudiájs] = študujete; *íei* vysl. [iej]: *limpiéis* [limpiéjs] = nech čistíte; *uai* vysl. [uaj]: *Andahuaylas* [andauajlas]; *uei* vysl. [uej]: *Cabeza del Buey* [kabesa del buej].

Filip Sabol

ZA MODERNIZÁCIU GRAMATICKEJ TEÓRIE

1. Vyjadrovanie ako explicitná forma myslenia je vlastne formulovaním úsudku o vzťahu javu k deju, pričom sa na spresnenie vyjadrenia uvádzajú aj aktuálne príznaky javu a deja. Takýmto formulovaním vzniká veta. Hoci by sme mohli hovoriť o neobmedzených možnostiach tvorenia viet a ich variantov, všetky vety mávajú principiálne rovnakú gramatickú stavbu. Tá býva pomerne jednoduchá, takže takmer všetci ľudia sú schopní naučiť sa vyjadrovať. A tak sa natiska otázka, prečo nám dodnes chýba adekvátny jednoduchý opis vetnej stavby.

Súčasná gramatická teória neodzrkadľuje vyjadrovacie spôsoby používateľov spisovnej slovenčiny: štruktúram slovných druhov a vetných členov chýba prirodzená zladenosť a neodlíšenie lexikálnych, slovnodruhových a syntaktických významov slov neželateľne zahmljuje ich gramatickú funkciu v textoch. Pokúsime sa to nielen ozrejmiť, ale i načrtnúť možnosti potrebnej modernizácie gramatickej teórie.

2. V Morfológii slovenského jazyka (MSJ, 1960, s. 27) sa podľa lexikálno-gramatických významov slov rozčlenila slovná zásoba na rovinu základných kvalitatívnych pomenovaní (podstatné mená, prídavné mená, príslovky a slovesá), na rovinu kvantitatívnych pomenovaní (číslovky), na rovinu deiktických pomenovaní (zámená), ďalej na rovinu gramatických výrazov (predložky, spojky, častice) a na rovinu nediferencovaných lexikálno-gramatických prvkov (citoslovčia). Za plnovýznamové slovné druhy, ktoré sú schopné fungovať v platnosti vetných členov, sa označili podstatné mená, prídavné mená, číslovky, zámená, príslovky a slovesá (tamže, s. 30).

Jednotlivé slovné druhy však bolo treba vyčleniť podľa slovnodruhových, nie podľa lexikálno-gramatických významov slov. Bolo by sa tak predišlo nesystémovému vyčleneniu zámen a daktorých čísloviek. Zámená totiž predstavujú v rámci plnovýznamových slovných druhov iba osobitnú vrstvu naznačovacích slov, preto sa im nemala uznať povaha samostatného slovného druhu. Podobne i radové, druhové, násobné a zlomkové číslovky bolo treba včleniť do adekvátnych slovných druhov.

O zmeny v slovnodruhovom systéme sa vari najväčší usilovali P. Ondrus (1978) a F. Miko (1980). P. Ondrus dômyselne navrhol preklasifikovať nesystémovo vyčlenené číslovky. Nové vymedzenie čísloviek podľa Ondrusových zámerov sme už uverejnili v Slovenskej reči (Sabol, 1993). Pri posudzovaní slovnodruhovosti zámen však obidvaja jazykovedci postupovali nie celkom uvážene, takže zámenám uznali slovnodruhovosť, no súčasne ich vysunuli z rangu plnovýznamových slovných druhov medzi „pomocné slovné druhy“ či medzi „morfologické slovká“ (Ondrus, s. 84; Miko, s. 62–64). Nečudo, že autori Krátkeho slovníka slovenského jazyka (KSSJ, 1987) neakceptovali ich gramatické poznatky.

2.1. Plnovýznamové slovné druhy treba vyčleniť podľa objektívne chápanej existencie javov, dejov a ich príznakov (F. Miko v tejto súvislosti používal označenia: vec, dej, vlastnosť a okolnosť). Aby sme sa čo najmenej odklonili od súčasnej gramatickej terminológie, navrhujeme tieto označenia plnovýznamových slovných druhov: podstatovky, prídavky, číslovky, príslovky a slovesá. Dvojslovné označenia „podstatné mená“ a „prídavné mená“ sa po absorpcii naznačovaných slov ukazujú ako nevyhovujúce. Preto už v tomto príspevku budeme pracovne používať termíny podstatovky a prídavky, od ktorých možno tvoriť i potrebné deriváty (napr. *spodstatovkovieť*, *prídavkový* a pod.).

Doterajšie zámenná klasifikujeme ako vrstvu naznačovacích slov. Len menšia časť naznačení sa vyznačuje deiktickým vzťahom k synonymným označovacím slovám (*on* = dom, *taký* = nový, *tam* = vonku). Ich väčšina vôbec nemá sémantické náprotivky vo vrstve označení (*ktokoľvek*, *čosi*, *voľajaký*, *koľko-toľko*, *nijak*, *bohviekam*, *nikdy*). Plnovýznamovosť naznačovacích slov je zrejماً už z toho, že sú schopné zastávať podobné syntaktické funkcie ako plnovýznamové označenia.

Každé naznačovacie slovo odráža tri odlišné významy: lexikálny, morfológický (slovnodruhový) a syntaktický. Podľa lexikálnych významov sa členili zámenná na osobné, ukazovacie, neurčité, vymedzovacie a iné. Podľa morfológických významov sa v jazykových príručkách uvádzajú číslovkové a príslovkové zámenná a P. Ondrus vyčlenil aj substantívne a adjektívne zámenná (s. 85 a 87). A podľa syntaktických významov fungujú naznačenia ako rozvíjacie a určovacie výrazy alebo ako podmet. Nám ide len o slovnodruhový význam. Tu treba predovšetkým odmietnuť termíny typu príslovkové zámenná, v ktorých sa druhoradé klasifikačné kritérium povýšilo na prvoradé a v ktorých sa slovnodruhovosť označuje nejednoznačne.

Slovnodruhovosť plnovýznamových slov možno spoľahlivo odlišiť za pomoci opytovacích korelátov. Podstatkovú platnosť signalizujú opytovacie koreláty *ko* a *čo*, prídavkovú povahu koreláty *ktorý*, *aký* a *či*, číslovkový charakter koreláty *koľkí* a *koľko* a príslovkovú platnosť koreláty *kde*, *kam*, *kade*, *kedy*, *ako*, *prečo*, *koľko*, *skadiaľ*, *dokedy* atď. Podľa opytovacích korelátov zisťujeme, že naznačenia *ja*, *vy*, *seba*, *si*, *ko*, *čosi* sú podstatovky; slová *ten*, *tamto*, *nejaký*, *čísí*, *nijaký*, *môj*, *svój* sú prídavky; lexémy *niekoľkí*, *bohviekoľko*, *koľkokol'vek* sú číslovky a slová *tu*, *hentam*, *kamsi*, *nikde*, *voľakade*, *vždy*, *hocijako*, *onak* sú príslovky.

Nenáležitá klasifikácia naznačovacích slov kole oči aj v nedávno vydanom KSSJ. Slovnodruhovou charakteristiku „číslovkové zámeno“ nájdeme napr. pri slovách *toľko*, *koľko*, *niekoľko*, *koľkokol'vek*, *koľkokrát* a charakteristiku „príslovkové zámeno“ pri lexémach *nikde*, *niekam*, *dakedy*, *voľajako* a i. Ťažko pochopiť, prečo sa podobná klasifikácia nepoužila pri slovách *koľko-toľko*, *toľkoto* a vo všetkých charakteristikách podstatkovových a prídavkových naznačovacích slov. Chyby sú i v exemplifikáciách. Napríklad pri číslovke *toľko* (s. 464) nájdeme konštrukcie *Čo toľko vytrubujete!*, *Mne to toľko netrvalo* (ide v nich o príslovky). Nenáležité sa použili aj tri exemplifikácie pri číslovke *koľko* (s. 157): *Koľko ti to trvalo*, *Čo by koľko prosil* (v oboch spojenciach ide o príslovky) a *Koľká má byť tá medzera?* (ide o prídavku).

Naproti tomu pri príslovke *málo* (s. 189) sa chybné použila exemplifikácia *Za málo peňazí málo muziky* (žiaľ, je to číslovka).

2.2. V MSJ sa pomerne výstižne opísali prechody slov do iných slovných druhov. V zdômyslenej gramatike však nebude možno akceptovať konštatáciu zo s. 564, že slovesné podstatné mená, prídavné a prechodníky sú len hybridné slovesné tvary. Deriváciou totiž tvoríme zo sloviac postatovky (*liatie, odlievanie*), prídavky (*sediaci, obutý, nezamestnaný, predvolaný*) a príslovky (*vidiac, usmievajúc sa*). Z nich iba prídavka *predvolaný* je schopná figurovať aj ako zložka slovesného tvaru, konkrétne tvaru trpného rodu (napr. vo vete *Bol som predvolaný za svedka*). Termín slovesné podstatné mená, ktorý slúži na odlišenie skupín dejových a slovesných podstatných mien, nie je výstižný: prídavka *slovesný* nie je v ňom adekvátnym označením odlišnosti synonymných podstatoviek (*oranie – oračka – orba*) ani podstatoviek s menej výraznou synonymitou (*skok – skočenie – skákanie*). Preto navrhujeme prijať označenie dejové podstatovky pre kratšie deriváty a označenie dejovostné podstatovky pre dlhšie deriváty.

Pri mnohých dejovostných podstatovkách nastali v jazyku významové posuny smerom od označovania abstraktnej dejovosti k označovaniu konkrét. Takýmto posunutým významom sa vyznačujú napr. podstatovky *oblečenie* (oblek), *hlásenie* (správa), *potvrdenie* (potvrdenka), *písanie* (školský predmet) a i. V KSSJ sa používatelia z neho dozvedajú, že napr. *jedenie* = jedlo, ale nie aj (či predovšetkým) používanie pokrmu.

2.3. Rýdzo morfológické (teda nesyntaktické) funkcie plnia v jazyku predložky a samostatné morfémy, ktoré sa nevdôjak dostali medzi častice. Upotrebuje ich na tvorenie tvarov plnovýznamových slov (*do lesa, so sebou, medzi dievčatami, po polsky, keby prišiel, spať by som, nech sa páči*). Chýba i kompletný gramatický opis zrazených tvarov, ako sú *naň, poňho, nanič, podomácky, zjari, zakaždým, takisto, takpovediac, kvôli, navzdory, prepánajána* atď. Predložkové pády podstatoviek by sa však mali prestať označovať ako „predložkové spojenia“, lebo sú to očividné podstatovkové tvary (napr. *do zimy, pre chorobu, za mlada*). Termín predložkové spojenie by sa mal používať na označovanie spojení viacerých predložiek (napr. *na rozdiel od, s ohľadom na, v porovnaní s, pred i za*).

3. Za nevyhovujúci pokladáme i terajší systém vetných členov, ktorý zhrnujúco opísal E. Pauliny v Slovenskej gramatike (1981, s. 250–278). Vyčlenenie menného prísudku (fakticky spojenia dvoch slov) umožnilo nedomyšlené vyčlenenie neplnovýznamových (pomocných či sponových) sloviac. Navyše atribút „menný“ je v onom termíne obsahovo prázdny (podobne ako označenie vetného člena „doplňok“). Použíateľom gramatiky spôsobuje ťažkosti aj napr. požadované rozlišovanie vetnočlenskosti v spojeniach *je opitý, leží opitý* a *leží ako opitý*, a to napriek tomu, že nemajú problémy v rozlišovaní lexikálnych významov uvedených slov.

K pozoruhodným zisteniam sa dopracoval F. Miko (1980, s. 72) vo svojej úvahe: „Skutočné vetné členy, t. j. jednotky formované na podklade syntaktických zreteľov, sú len podmet a prísudok. To ostatné nie je nič iné ako určovacie vzťahy navrstvené na slovné druhy vnútri podmetu a prísudku.“ Nuž klobúk dolu pred takouto konšta-

táciou. Škoda len, že sa F. Miko nepodujal aj na praktické zdômyslenie nauky o syntaxi.

3.1. V úsilí zmodernizovať syntax nadväzujeme na spomenuté Mikove poznatky. Syntax treba členíť na nevetnú, vetnú a nadvetnú. Zredukuje sa tým počet vetných členov na podmet a prísudok a odstráni sa balastická vetnočlenskosť menného prísudku, prívlastku, predmetu, príslovkového určenia a doplnku, ktorých syntaktickú funkciu chápeme len ako rozvíjanie a určovanie výrazov.

V syntaxi sa determináciou, koordináciou a predikáciou tvoria syntaktické spojenia (konštrukcie), pričom sa plne rešpektuje rovnoprávnosť všetkých plnovýznamových slovných druhov. Osobitne zdôrazňujeme, že všetky slovesá pokladáme za plnovýznamové.

3.2. Nevetná syntax je náuka o podradovaní (determinácii), priradovaní (koordinácii) a upravovaní (modifikácii) výrazov. Predstavuje fázu prípravy výrazov na prisudzovanie čiže na vetnú syntax.

Pod podradovaním rozumieme syntaktické spresňovanie plnovýznamových slov inými plnovýznamovými výrazmi. Účelne ho členíme na rozvíjanie a určovanie výrazov.

3.2.1. Rozvíjanie výrazov je syntaktické spresňovanie lexikálneho významu podstatoviek a v jazyku predstavuje paralelu tvorenia slov, o čom svedčia porovnania: *malý dom = domček, sedemdesiatročný človek = sedemdesiatnik, sto korún = stovka* a pod. Rozvíjacie výrazy by sme mohli výstižne nazvať rozvítkami, no ponechávame im zaužívaný názov prívlastky. Členíme ich na zhodné (*tamten obraz, niekoľkí vojaci, siedma noc, mohutné vinceremos*), nezgodné (*strecha domu, desať rokov, veľa chýb, cesta ta, chuť odísť, teta z Ameriky*) a primknuté prívlastky (*huncút dievča, pán primátor, Anton Kukučka, rieka Poprad, písmeno A*).

Je dôležité vedieť odlišiť prívlastky, ktoré vo vzájomnom podradovacom vzťahu postupne rozvíjajú podstatovky (*tí naši piati futbaloví reprezentanti, všesportový areál v Košiciach na Alejovej ulici*), od prívlastkov, ktoré fungujú ako viacnásobné rozvíjacie výrazy (*pekní, mladí, zdraví, ibaže chudobnú dievčinu*).

Prívlastky odpovedajú na opytovacie koreláty *ktorý, aký, či a koľkí: táto žena, tretí ročník, malebné prostredie, náš národ, my traja*. Lenže ak sa v platnosti rozvíjajúcich výrazov použijú tvary podstatoviek, neurčitky alebo príslovky (*zájazd do Tatier, odchod o 10. hodine, zákaz fajčiť, vy ako svedok, cesta späť*), nevyznievajú opytovacie koreláty jednoznačne (kdeko tu použije i druhotné koreláty *kde, kam, kedy, ako*). Preto tu platí zásada, že všetky rozvíjacie výrazy podstatoviek pokladáme za prívlastky.

3.2.2. Určovanie výrazov je syntaktické spresňovanie lexikálneho významu slovíčok, prídaviek, čísloviek alebo príslovičok. Je teda paralelou tvorenia univerbizovaných slov: *uved'te dôvod = zdôvodnite, urobil vlastníctvom spoločnosti = zospoločenštil* a i. Určovacie výrazy budeme volať určenia (pomenovanie „príslovkové určenia“ je nevhodné, lebo príslovky predstavujú iba nepatrnú časť určení).

Určeniami najčastejšie spresňujeme lexikálne významy slovíčok. Možno ich umiestňovať pred i za určovanými slovesami (*po týždni odcestovala domov*).

Syntaktické významy slovies vyplývajú z intencie čiže zo smerovania deja od agensa k paciensu. Podľa toho rozoznávame slovesá zamerané na agensa deja, na predmet deja, na okolnosti deja i na súbornosť deja. Podľa intencie slovies členíme aj ich určenia. Prvú skupinu tvoria určenia ozrejmujúce agensa deja: určenia javu (*som Slovák, volá sa Dunčo, bola učiteľkou*), totožnosti (*sú títo, skončil tretí*), vlastnosti (*bol usilovný, behá bosý, stane sa nepotrebným*), príslušnosti (*budeš moja*) a počtu (*je sedem*). Druhú skupinu tvoria určenia predmetu: *pisal závet, páčite sa mi, vrazil do neho*. Nasleduje početná skupina určení vyjadrujúcich okolnosti deja: miesta (*chod' preč*), času (*pred hodinou došiel*), miery (*veľmi plače*), spôsobu (*nejako vojdú, bolo vidno, vreštiac odbehoť*) alebo iných okolností (*pre chrípku nepríde*). Poslednú skupinu tvoria určenia súborného deja (*chcem jesť, môžete začať spievať*). Pri tomto členení určení sa môže prihliadať na adekvátnosť ich opytovacích korelátov.

Je dôležité vedieť odlišiť zložené určenia vo vzájomnom podradovacom vzťahu, ktoré postupne spresňujú lexikálny význam slovies (*Býva v Žiline na Hviezdoslavovej 17*), od viacnásobných určení (*Stála tam bez slova, opretá o zrub, nespúšťajú z ruky kľučku*).

Určeniami spresňujeme aj lexikálny význam prídaviek, čísloviek a príslovičiek (*večne hladný, dávno zabudnutý, veľmi veľa, príliš jednoducho, o pár krokov ďalej*).

3.2.3. Od rozvíjania a určovania odlišujeme upravovanie výrazov časticami: *práve ty, maximálne desiat, akiste nepríde*. Nie je vhodné nahrádzať označenia rozvíjanie a určovanie výrazov pomenovaním modifikovanie, ktoré v ostatnom čase neželateľne pribíra na frekvencii. Modifikovanie výrazov má špecifickú syntaktickú funkciu: pri ňom sa netvoria syntagmatické vzťahy a spravidla sa ním ani nespresňujú lexikálne významy upravovaných výrazov. Práve opačne, daktoré častice použité podľa subjektívnych zámerov *expedienta* dokonca znepresňujú ich lexikálny význam (porov. *všetkých tridsať a takmer všetkých tridsať*).

S nejasnosťou modifikácie súvisí aj nesprávna klasifikácia daktorých častíc v KSSJ; napr. slovo *eventuálne* sa v ňom hodnotí ako príslovka (s. 99), hoci nie je schopné určovať sloveso. Zato však jeho synonymá *prípadne* a *respektíve* sa tu klasifikujú správne ako častice. Slová *maximálne* a *minimálne* môžu fungovať ako príslovky aj ako častice, no klasifikujú sa len ako príslovky (s. 194 a 201). Nájdeme tu aj pochybenú exemplifikáciu „čakať minimálne hodinu“, v ktorej nevidíme príslovku, lež časticu.

3.3. Vetná syntax je náuka o tvorení viet. Rozoznávame len dva vetné členy: podmet a prísudok. Do vetnej syntaxe vstupujú tieto vetné členy sémanticky spresnené podľa zásad nevetnej syntaxe, takže sa tu iba prispôsobujú požiadavke gramatickej zhody.

Od nevetných vyjadrení (*Zákaz chodiť po trávniku!*) treba odlišovať vety s clidovaným vetným členom (*Prší, Staroba – choroba*) i vety s podmetom vyjadreným implicitne (*Dnes neprídem*).

3.4. Nadvetná syntax je náuka o stavbe a využívaní súvetí. Podľa novej gramatickej koncepcie nemožno tvoriť vedľajšie prísudkové vety. Aktuálnym ostáva nahrá-

dzanie podmetu podmetovými vetami, ako aj nahrádzanie prívlastkov alebo určení prívlastkovými či určenosťnými vetami. Určenostné vety možno ďalej členiť (nie je to však účelné) na javové, totožnostné, vlastnostné, príslušnostné, predmetové, miestne, časové a iné vedľajšie vety, lebo na pozadí každej takejto syntaktickej stavby stojí príslušný opytovací korelát.

3.5. Načrtnuté základné pravidlá novej syntaxe si ešte vyžadujú ďalší príspevok o pozitívach navrhnutých gramatických zmien.

4. Očakávame, že náš návrh na modernizáciu gramatickej teórie vyvolá živú diskusiu, z ktorej potom vyplynú prípadné spresnenia nastolených gramatických poznatkov.

Literatúra

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. 1. vyd. Bratislava, Veda 1987. 592 s.

MIKO, F.: Súčasná jazykoveda a možnosti modernizácie jazykového vyučovania. In: K modernizácii vyučovania slovenského jazyka. Red. V. Ihnátková. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980, s. 36–82.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960. 895 s.

ONDRUS, P.: Kapitoly zo slovenskej morfológie. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 187 s.

PAULINY, E.: Slovenská gramatika. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 322 s.

SABOL, F.: Nové vymedzenie čísloviek. Slovenská reč, 58, 1993, s. 302–305.

Jubileum jazykovedca Jána Holého

Vzácné 80. výročie narodenia docenta PhDr. Jána Holého je príležitosťou, aby sme si pripomenuli jubilatove životné osudy a jeho prínos k rozvoju slovenskej jazykovedy. Tekovčan pôvodom (narodil sa 28. apríla 1913 v Novej Bani-Dlhej Lúke), Nitran pôsobiskom (prednášal ako docent na Vysokej škole pedagogickej v Nitre) je mladšej slovenskej jazykovednej (nie však učiteľskej) generácii takmer neznámy. Jeho životné osudy úzko súvisia s nedávnym obdobím „normalizácie“ po Dubčekovom úsilí o demokratizáciu nášho života. Ako človek odhodlaný vždy hájiť pravdu, spravodlivosť a demokraciu nadšene privítal úsvit rodiacej sa slobody a ako človek pevných zásad a nezlomného charakteru svoje presvedčenie nezradil, nezmenil, svoje názory neodvolal. Preto musel odísť zo svojho pedagogického postu, jeho meno sa nesmel objavovať na stránkach časopisov, nesmel sa citovať a nemohla sa uverejniť jeho bibliografia. Trpezlivo znášal svoj trpký údol, keď si uvedomil, že nemilosrdná ruka režimu rovnako zasiahla už pred ním aj iných jazykovedcov (L. Novák, J. Orlovský, E. Pauliny, J. Štolc, J. Ružička, V. Blanár, J. Komorovský, M. Marsinová, M. Hayeková a i.) a rovnako aj po ňom alebo spolu s ním (V. Uhlár, L. Rybár, J. Rybák, L. Ďurovič, L. Šmelík a i.).

Napríck ťažkým podmienkam sa pri jeho jubileu roku 1988 podarilo prepašovať do Slovenského jazyka a literatúry v škole spomienkový článok o živote a práci J. Holého a oneskorene si toto jubileum už po r. 1989 pripomenula aj Slovenská reč. Uvedieme však ešte raz hlavné míľniky jeho životnej cesty. Vzdelával sa na gymnáziách v Banskej Bystrici a Banskej Štiavnici, na Univerzite Komenského v Bratislave v odbore slovenský a francúzsky jazyk, svoje odborné a pedagogické skúsenosti odovzdával študentom gymnázií v Bratislave, Leviciach a Nových Zámkoch a v rokoch 1960–1970 vysokoškólakom na Pedagogickej fakulte v Nitre. Ako dôchodca žije v Nitre.

Pri jeho významnom životnom jubileu si naňho spomínali a spomínajú jeho žiaci, kolegovia, priatelia, jazykovedci, učители i čitatelia odborných jazykovedných a pedagogických časopisov. Patril medzi ich prvých prispievateľov a v 60. rokoch aj medzi členov redakčnej rady časopisu Slovenská reč a medzi obľúbených autorov časopisu Slovenský jazyk a literatúra v škole a Učiteľské noviny.

Jazykovedci sa už bežne môžu opierať o jeho štúdie z oblasti syntaxe, morfológie a štylistiky (o cyklickej syntaktickej štruktúre, o klasifikácii viet, o syntaktickej transformácii, o súvetí), ako aj o štúdie *K otázke tesnosti kontextu* (1965), *O vzťahu logických a syntaktických kategórií* (1967), a vysokoškolskí pedagógovia môžu používať jeho skriptá *Úvod do syntagmatiky* (1970).

Učители a lingvodidaktici môžu s úžitkom siahť po jeho príspevkoch o vyučovaní viacerých problémových javov z morfológie, syntaxe a štylistiky, ale aj jazykovej

kultúry. Seriál článkov s názvom *Učiteľ a jeho reč*, ktorý uverejňoval dvanásť rokov v Učiteľských novinách, pomáhal učiteľom zvyšovať ich odbornú úroveň a jazykovú kultúru zo všetkých oblastí slovenského jazyka. Tieto krátke články, písané prít'azlivým štýlom, by si pre svoju aktuálnu platnosť zaslúžili, aby boli vydané súborne a dostali sa do rúk všetkým učiteľom slovenčiny. Ako skúsený pedagóg mohol J. Holý dobre uplatniť svoje odborné vedomosti a praktické skúsenosti v početných učebniciach, ktorých bol autorom alebo spoluautorom. Málokto vie, že bol autorom praktickej jazykovej príručky o bankovom jazyku, ktorú spracoval spolu s bankovým odborníkom P. Návratom.

Pri osemdesiatke – hoci oneskorene – pozdravujeme nášho jubilanta a prejavujeme mu našu vďaku a uznanie za všetko, čo vykonal v prospech slovenského jazyka, jeho výskumu a zvýšenia jazykovej kultúry.

Bibliografiu jeho prác uverejnila Slovenská reč, 56, 1991, s. 180 – 186.

K. Palkovič

Jubileum ruského slovakistu

Ruský slovakista Lev Nikandrovič S m i r n o v, doktor filologických vied, sa tohto roku dožil 65 rokov. Narodil sa 30. mája 1928 v strednom Rusku, v meste Kostroma. Ako slavista a slovakista pôsobil na dvoch postoch, a to ako pracovník akadémie vied a ako pedagóg na Moskovskej štátnej univerzite. V súčasnosti vedie na univerzite špeciálne prednášky a semináre pri príprave diplomantov a aspirantov zo slovenčiny. Pravidelne udržiava úzke kontakty so slovenskými jazykovedcami nielen ako slovakista, ale aj ako recenzent Veľkého slovensko-ruského slovníka.

Za ostatných šesť rokov (výberová bibliografia jeho slovakistických prác do roku 1988 je v časopise *Slavica Slovaca*, 23, 1988, s. 81 – 83) publikoval viac významných slovakistických a slavistických štúdií. Pri výskume dejín spisovnej slovenčiny sa zameriava najmä na obdobie národného obrodenia (porov. *Slovoobrazovateľnyje tipy Nomina abstracta atributivitatís v slovacskom literaturnom jazyke epochi nacional'nogo vozroždenija*, 1992; *Jan Kollar i formirovanije slovacckogo jazyka*, 1993; *O pervom perevode Biblii na slovacckij literaturnyj jazyk*). Obdobia obrodenia sa dotýkajú aj štúdie o začiatkoch formovania spisovného jazyka a o demokratizácii spisovného jazyka. Štúrovskému obdobiu venuje L. N. Smirnov štúdie *O šturowskoj koncepcii literaturnogo slovacckogo jazyka* (1991) a *Vklad Ljudovita Štura v formirovanije literaturnogo jazyka slovakov* (1992).

Druhým okruhom publikovaných štúdií L. N. Smirnova sú rusko-slovenské vedecké a kultúrne vzťahy. V Zborníku Pedagogickej fakulty v Nitre publikoval štúdiu *Iz istorii rusko-slovacckich naučnych sviazej v XIX veke* (1987), v časopise *Sovetskoje*

slavianovedenije uverejnil štúdiu o Vajanského prekladoch v predrevolučnom Rusku pri príležitosti 75. výročia jeho smrti a štúdiu *Ludovit Štur i lužickije serbi* (1990).

Sociolingvisticou problematikou sa zaoberá v štúdiách širšieho slovanského zamerania. Autor sa v nich zamýšľa nad problémami sociolingvistickej analýzy slovanských spisovných jazykov a úsiliami po ich demokratizácii.

V štúdiách z porovnávacej gramatiky a lexikológie sa autor venoval výskumu porovnávacej aspektológie, výskumu spôsobov slovesného deja v slovanských jazykoch, typologickému a porovnávaciemu výskumu slovanských a balkánskych jazykov. Okrem toho publikoval štúdiu o etnickom sebauvedomovaní Slovákov vo svetle lingvistických faktov a do tlače pripravil prácu o dejinách prekladu Biblie do spisovnej slovenčiny.

Ako účastník XI. medzinárodného zjazdu slavistov 31. augusta – 7. septembra 1993 v Bratislave predniesol referát *Literaturnyj slovackij jazyk epochi nacional'nogo vozroždenija: teoretičeskije problemy stanovlenija i razvitija*.

L. N. Smirnov patrí k popredným zahraničným predstaviteľom jazykovej slovakistiky. Za jeho prácu v prospech rozvoja slovakistiky v Rusku mu patrí naša vďaka a uznanie. Želáme mu veľa síl do ďalšej tvorivej práce.

K. Palkovič

XI. medzinárodný zjazd slavistov

Počas desiatich dní (30. VIII.–8. IX. 1993) poskytovala Bratislava prechodný domov vyše 1000 slavistom, ktorí sa z 36 krajín takmer celého sveta (okrem Afriky) zišli na svojom XI. medzinárodnom zjazde. Pre naše spoločenské vedy to bola neopakovateľná príležitosť prezentovať sa pred svetom, konfrontovať Slovensko s ostatnými slovanskými krajinami v mnohých aspektoch súčasného vedeckého života. Pre niektorých ľudí (najmä pre doc. Dr. J. Doruľu, CSc., predsedu Slovenského komitétu slavistov a prezidenta zjazdu, a V. Gregora, sekretára a jediného stáleho pracovníka Slovenského komitétu slavistov) to bola udalosť, ktorej venovali množstvo času a energie odvtedy, ako sa na X. zjazde v Sofii r. 1988 rozhodlo, že ďalším mestom slavistického stretnutia bude Bratislava. Keď Predsedníctvo SAV potvrdilo za hlavného garanta zjazdu Jazykovedný ústav E. Štúra SAV, do jeho prípravy sa postupne zapájali ďalší pracovníci a v tomto roku ním žil v podstate celý ústav. Na organizácii zjazdu mali účasť aj ostatní členovia Slovenského komitétu slavistov, pracovníci akademických ústavov (Historického ústavu SAV, Národopisného ústavu SAV a i.), Filozofickej fakulty UK, ako aj Elektrotechnickej fakulty STU, v budove ktorej sa zjazd konal. Nie je možné spomenúť všetkých, vďaka ktorým malo podujatie hladký priebeh, uskutočnilo sa však po mnohých peripetiách a len vďaka finančnej podpore vlády Slovenskej republiky a veľkej pomoci Ministerstva kultúry SR,

ale i Ministerstva školstva a vedy SR. Záštitu nad zjazdom mal prezident SR Michal Kováč, ktorý sa osobne zúčastnil na jeho otvorení.

Odborný program zjazdu sa realizoval v troch podobách. Prvý deň odzneli 4 prednášky v pléne zjazdu a 13 prednášok v plénach sekcií; posledný deň bolo takisto plenárne (predbežne hodnotiace) zasadnutie. Hlavnou náplňou zjazdu boli rokovania v piatich tematických okruhoch: 1. Veľká Morava a Slovania v kontexte európskych dejín a kultúry; 2. Humanizmus, renesancia a barok u Slovanov; 3. Slovanské národné obrodenie v 18. – 19. storočí a jeho medzinárodný kontext; 4. Slovanské národy, ich jazyky, literatúry, ústna slovesnosť, kultúra a humanitné vedy v 20. storočí; 5. Slavistika v systéme humanitných vied, jej predmet, dejiny, metódy a výsledky. V 35 tematických skupinách odznelo vyše 750 referátov; po každom referáte nasledovala rozsiahla diskusia, ktorú bolo často veľmi ťažko vtesnať do stanoveného časového limitu. V presnom rozpise náročného programu (tieto rokovania prebiehali plných 5 dní paralelne v 19 miestnostiach) sa počítalo aj s presunmi účastníkov medzi jednotlivými tematickými skupinami, aj s náhradnými referátmi v prípade neúčasti prihláseného referenta (tzv. skript bolo pripravených vyše 350).

Tretí spôsob výmeny informácií predstavovali osobitné diskusné fóra – okrúhle stoly. Uskutočnili sa štyri, a to dva v tretie popoludnie a dva v posledné dopoludnie zjazdu. Na každom z nich boli otvorené vystúpenia, vyznačujúce sa vysokou kultúrou, hoci často vznikli aj zaujímavé polemiky a ťažko povedať, ktoré fórum bolo aktuálnejšie a prínosnejšie.¹ Úvodné slovo M. Kučeru (Slovensko) k okrúhlemu stolu o *etnogenéze Slovákov a veľkomoravskej tradícii v dejinách slovanských národov* rozprúdilo diskusiu o kontinuitnom vývine Slovákov od príchodu našich slovanských predkov do Karpatskej kotliny až po súčasnosť. K tomu mala čo povedať aj jazykoveda, predovšetkým etnolingvistika (O. N. Trubačov, Rusko, poukázal na priamu nadväznosť etnických pomenovaní *slověninъ*, *slověne* a *Slovák*, *Slovenka*, *slovenský*) a lingvogeografia (R. Krajčovič, Slovensko, pripomenul súvislé areály výsledkov neskoropraslovanských fonetických procesov v slovenských dialektoch). Úvodné konštatovania M. Kučeru o preceňovaní objektívnych prvkov formovania sa národa (teritórium, kultúra, jazyk) na úkor subjektívnych, ktoré teraz výrazne vystupujú do popredia (sebaidentifikácia, prihlásenie sa k vlastnej štátnosti), doplnili diskutujúci vystúpeniami o úlohách konfesijného faktora, národne uvedomenej inteligencie i o úlohách historických mýtov. – L. Lipták (Slovensko), moderátor diskusie o *slovensko-českých vzťahoch v historických premenách*, vymedzil tri základné prvky, ktoré ovplyvňovali a ovplyvňujú slovensko-české vzťahy: jazyková a etnická príbuznosť a blízkosť, susedstvo a opakované spolužitie v jednom štáte čiže spoluobčianstvo. Žiaľ, skúmanie slovensko-českých vzťahov bolo a často je pod tlakom mimovedec-

¹ Pre väčšinu nasledujúcich informácií sme čerpali podklady zo zjazdového denníka Správy a informácie (1993, č. 1–8. Bulletin XI. medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave 30. VIII.–8. IX. 1993), ktorý priebežne oboznamoval čitateľov s Bratislavou a so slovenskými reáliami (napr. cyklus o nových slovenských minciach a bankovkách), prinášal prehľad aktuálneho zjazdového diania (vrátane zmien programu), rozhovory s delegátmi, pozvánky na sprievodné kultúrne podujatia a i.

kých a mimokultúrnych záujmov. Potvrdilo sa to aj v diskutovaných otázkach o vzťahu medzi jazykom a politikou (D. Kováč, Slovensko), medzi jazykom a spoločensko-ekonomickou situáciou (A. Stich, Česko), o využívaní či zneužívaní terminologických rozlišovaní pojmov *ľud*, *národ* v spojení s prívlastkom *československý* a ich dôsledkoch v praxi (J. Rychlík, Česko; K. Buzássyová, Slovensko; D. Kováč). – Na posledných dvoch okrúhlych stoloch nemala lingvistika takmer žiadne zastúpenie. Sprítomnenie *Jána Kollára* (pri príležitosti dvojstého výročia jeho narodenia) a *obdobia slovenského národného obrodenia* sa sústreďovalo na ideu slovanskej vzájomnosti, jej filozoficko-etické rozmery a literárne súvislosti a na odmytologizovanie Kollárovho diela a jeho postavenia v tomto období. – Tematika *slovenskej exilovej literatúry v medzinárodnom kontexte* sa na takomto fóre na Slovensku prerokúvala prvý raz, a to za priamej účasti jej tvorcov (básnik a prekladateľ K. Strmeň, USA) a exilových teoretikov. Cieľom prezentácie rozličných odborných názorov bolo vytvoriť východiskovú topografiu vlastností, hodnôt, štruktúr a funkcií slovenskej exilovej literatúry a napomôcť jej plynulé včlenenie do pôvodného kultúrno-národného kontextu.

Široký interdisciplinárny záber nebol výsadou len okrúhlych stolov. Takýto charakter mali viaceré tematické skupiny. Najkomplexnejšia bola sekcia *Ia. Etnogenezológia, etnogenéza a najstaršie dejiny Slovanov z archeologického, historického, toponymického a etnolingvistického hľadiska*. Na viacerých miestach, dokonca i v tejto sekcii, sa však formulovala požiadavka ešte väčšej interdisciplinariny a kulturologickej jednoty v skúmaní konkrétnych javov, ako i potreba zdôrazňovať autonómiu vedy vo vzťahu k politike. Z nelingvistických radov sa zasa ozvali hlasy za odstránenie „filologickej jednofarebnosti“ slavistických zjazdov, čo by sme však označili skôr za sebakritiku apelujúcich, pretože jazykovedné disciplíny si svoje tradične silné zastúpenie nezískali nejakým výsadným právom: od zjazdu k zjazdu sa uchádzajú o svoje miesto rovnako ako ostatné vedné odbory. Ak aj na bratislavskom stretnutí mala viac ako polovica sekcií lingvistickú orientáciu, svedčí to o nosnosti jazykovednej slavistiky, ale nijako neznižuje hodnotu a význam napr. archeologických a etnografických výskumov, ktoré sa tu prezentovali na veľmi vysokej úrovni. Z komisií Medzinárodného komitétu slavistov sú dokonca dve tretiny orientované na jazykové výskumy, hoci na druhej strane činnosť niektorých z nich nie je uspokojujúca (napr. na pravidelnom zjazdovom zasadnutí Komisie pre lingvistickú terminológiu sa muselo s poľutovaním konštatovať, že záujem o terminologickú prácu upadá, hoci sa pociťuje akútna potreba druhého vydania Slovníka lingvistickej terminológie, doplneného o švédске, talianske, španielske a rumunské ekvivalenty). Rovnako aktuálne je vypracovanie terminológie sémantiky, teórie terminológie a lingvistiky textu. Sú však aj komisie veľmi agilné, ktoré priebežne iniciujú špecifické výskumy pravidelným usporadúvaním medzinárodných konferencií a publikovaním ich výsledkov – Lexikologicko-lexikografická komisia, Komisia Slovenského jazykového atlasu, Sociolingvistická komisia, Komisia pre výskum slovanskej frazeológie.

Frazeológia sa aj na XI. slavistickom zjazde ukázala ako veľmi progresívna disciplína, sústreďujúca odborníkov na dejiny, folklór, ľudovú poéziu, literatúru, ale

i širšie kulturologicky orientovaných záujemcov. V rámci zmeny jej paradigmy komunikačno-pragmatickým smerom sa ešte len dostáva do popredia vlastná hodnota frazeologizmov – jazykové sprostredkovanie kultúry národa a miesta človeka v jazyku. – Nová kvalita by sa mala prejavovať v sociolingvistiky, ktorej sa naskytná jedinečná možnosť ukázať, čo sa deje v slovanských jazykoch, ako sa po politických zmenách zmenilo ich postavenie (ruský, macedónsky, srbský a chorvátsky jazyk), ako sa zmenil jazyk prostriedkov masovej komunikácie a pod. Pre sociolingvistu poskytuje toto obdobie výskumný materiál na desiatky rokov práce. Ako zdôraznila S. Savić (Novi Sad), „slavisti (aj iní) stoja pred úlohou vypracovať systém skorého varovania (early warning), ktorý by slúžil na evidovanie a predchádzanie potenciálnych konfliktov – ide predovšetkým o otázky vzťahov väčšinového a menšinového jazyka či menšinových jazykov v rámci jednej krajiny“ (Správy a informácie, č. 7, s. 3). Potrebné budú aj čiastkové a komplexné opisy hovorených podôb slovanských jazykov.

Význam XI. medzinárodného zjazdu slavistov môžeme vymedziť v troch okruhoch.

1. Bezprostredné oboznámenie sa s výsledkami a novými smerovaniami slavistických výskumov, k čomu okrem prednášok a diskusií prispela aj zvýšená publikačná činnosť, prezentovaná na súbežne konanej medzinárodnej výstave literatúry z produkcie jednotlivých národných slavistických komitétov (len Jazykovedný ústav L. Štúra SAV vydal k zjazdu 11 monografií). Pre slovenskú slavistiku a jazykovedu vôbec je prínosom aj to, že vystavené knihy (okolo 3000) zostali v Bratislave a stanú sa základom Slovenskej knižnice pri JÚLŠ SAV.

2. Výmena skúseností zo spoločensko-politického a vedeckého vývoja za ostatných 5 rokov, kde sa popri množstve negatív, spojených s neutušenou ekonomickou situáciou, objavili aj pozitíva:

- renesancia záujmu o štúdium všetkých slovanských jazykov a literatúr (pri istom poklese záujmu o ruštinu), a to tak v slovanskom, ako aj v neslovanskom svete, čoho prejavom je utváranie slovanských gymnázií (Bulharsko, Bratislava) a slavistického lýcea v St. Peterburgu;
- nové možnosti pre tvorbu lektorátov slovenčiny v zahraničí.

3. Nadväzovanie nových a upevňovanie starých i pracovných kontaktov, v rámci ktorých sa dohodli konkrétne spolupráce, výmeny publikácií a informácií. Napomohla tu nielen tvorivá atmosféra v priestoroch zjazdu, ale aj viacero prijatí na akademických pracoviskách, u ministra kultúry SR, na Rektoráte Univerzity Komenského (pri príležitosti udelenia čestného doktorátu nemeckému slavistovi prof. Ernstovi Eichlerovi) či osobné, rodinné stretnutia. Na dôležitom budovaní medziludských vzťahov na základe širšieho poznania prostredia sa zúčastnila aj Matica slovenská svojím príspevkom k náplni a priebehu celodenných exkurzií v Nitre a Martine. (V Bratislave sa za aktívnej účasti Spolku priateľov Devína uskutočnila prehliadka hradu a obce, počas ktorej bol O. N. Trubačov ocenený plakietou Za zásluhy o Devín.)

Veríme, že desať dní strávených v Bratislave prinieslo každému účastníkovi XI. medzinárodného zjazdu slavistov vedecký i spoločenský úžitok. Vyčerpávajúce od-

borné hodnotenie by malo nájsť miesto v pripravovaných aktoch zjazdu (zápisy diskusií), dôležité však bude, ako sa získané poznatky a dohodnuté spolupráce premetnu do praxe. Dost' práce čaká aj Medzinárodný komitét slavistov, ktorý na svojom zasadnutí 5. IX. 1993 v Piešťanoch prijal niektoré zmeny, realizované Slovenským komitétom slavistov v priebehu prípravy zjazdu, ale vypracovanie definitívneho znenia stanov v súlade so zmenenými spoločenskými podmienkami zostalo jeho členom ako úloha do nasledujúceho stretnutia. No a krásne obdobie organizačného zabezpečovania XII. medzinárodného zjazdu slavistov sa teraz začína poľským kolegom, za ktorých sa nový prezident Medzinárodného komitétu slavistov a prezident budúceho zjazdu Janusz Siatkowski lučil s Bratislavou povzbudzujúcim pozdravom: *Do zobaczenia v Polsce!*

M. Šimková

SGALL, P. – HRONEK, J.: *Čeština bez příkras*. Praha, H & H 1992. 184 s.

Jazykový útvar nazvaný B. Havránkom obecná čeština púta už po desaťročia pozornosť nielen českých, ale aj zahraničných lingvistov. Vzhľadom na špecifický vzťah slovenčiny a češtiny jeho výskum môže byť zaujímavý aj pre slovenských jazykovedcov.

Skúsení autori P. S g a l l a J. H r o n e k sa popri svojej rozsiahlejšej vedeckej práci o obecnej češtine, ktorá vyšla v cudzine, podujali na spracovanie tejto problematiky v menšej knižke venovanej českej verejnosti. Vyčerpávajúco a mnohostranne v nej osvetľujú tento jazykový útvar, ktorý je pre väčšinu českých hovoriacich najbežnejšou formou ich rečovej komunikácie. Možno bez prehánania povedať, že je ich vlastným českým materinským jazykom. Slovákom, ktorí nežijú natrvalo v Čechách, sa obecná čeština javí ako útvar dost' neurčitý a jeho vymedzenie z mnohých príčin nejasné. Je to preto, že v slovenčine mu nezodpovedá nijaký podobný jazykový útvar. Najmä nejasný sa javí vzťah medzi hovorovou češtinou (hovorovým štýlom spisovnej češtiny) a obecnou češtinou. Problém rozhraničenia týchto dvoch útvarov uviazol aj v českej lingvistike na mŕtvom bode. Hranice medzi týmito útvarmi sú ľahko priepustné, o čom svedčí bežná jazyková prax českých hovoriacich. Autori sa v spomínanej knižke usilujú objasniť príčiny tohto stavu. Dávajú jej zaujímavé motto: „Varování. Smysl pro odpovědnost nás nutí upozornit, že názory v tomto spisku obsažené jsou (ne náhodou) málo podobné stanoviskům většiny českých lingvistů; podobný postoj se dá těžko najít blíže než za devatero horami a velkou louží (nebo u někoho, kdo léta učil česky cizince).“

V úvodných slovách autori naznačujú zmysel a cieľ práce. Chcú touto knižkou prispieť k pochopeniu jazykovej stratifikácie, o ktorej sa v českých školách a lingvistickej literatúre hovorí len málo. Sľubujú podať vysvetlenie, ako je to s tvarmi ako *bysme, veľkýho, vokno, mlejn*, ktoré z nich sa komu páčia a komu nie, kedy sú ktoré z nich vhodné.

Čitateľovi sa autori prihovárajú vtipne volenými názvami hlavných šiestich oddielov aj jednotlivých kapitol vnútri oddielov: 1. *Není jazyk jako jazyk*. 2. *Jak se doopravdy mluví v Čechách*. 3. *Co se smí, nebo co se hodí?* 4. *Co tomu říkají lingvisté*. 5. *... a co básníci a další umělci*. 6. *Pravopisné patálie*. Na konci knihy sú pripojené dve prílohy: *Náčrt slovníka obecné češtiny*. *Ukázky rozhovorů*. Publikácia sa končí zoznamom použitej literatúry.

Po úvodných slovách autori v prvom oddiele nelingvistickej verejnosti objasňujú niektoré základné pojmy, ako sú ľudská reč, jazyky, jazykové vedomie hovoriaceho a pojmy spisovný jazyk, nárečie, interdialekty.

Problematiku obecnej češtiny zaraďujú ďalej do širších súvislostí poukázaním na situáciu inde vo svete, kde sa tiež stretávajú interdialekty so spisovným jazykom. Pripomínajú sa tu rozmanité prípady takejto situácie, a to v slovanských jazykoch, v nemčine, angličtine, francúzštine a nórčine. Ku kvantitatívnemu spracovaniu dát o obecnej češtine (spôsobom, ktorého priekopníkom je W. Labov v USA) sa autori vyslovujú zdržanlivo. Poznávajú, že ho netreba preceňovať. Vychádzajúc z názorov súčasnej sociolingvistiky, uzatvárajú, že tam, kde ustúpili miestne rozdiely, je rozmanitosť spôsobov vyjadrovania prirodzená. V zhode s týmto trendom pripomínajú, že v takýchto prípadoch nemožno nadradovať jeden spôsob vyjadrovania nad druhý a že nespisovné tvary tu nevznikajú spravidla ani v dôsledku neobľúbivosti, ani z neznalosti. Tým odobrujú výsledky spontánneho jazykového vývinu. Úlohu lingvistiky tu vidia v starostlivom štúdiu týchto javov a v informovaní používateľa jazyka o nich. V kapitole, kde sa rozoberá rozvrstvenie češtiny, autori poukazujú na to, že obecnú češtinu používa najväčšia časť hovoriacich v každodennom bežnom rečovom kontakte. Spisovné vyjadrovanie poznajú hovoriaci popri tom zo školy a z masových komunikačných prostriedkov a vedia ho v praxi uplatniť, pokiaľ to pokladajú za vhodné. Autori správne zdôrazňujú, že posúdenie tejto vhodnosti sa u jednotlivých hovoriacich líši a často dochádza k striedaniu dvoch najrozšírenejších kódov, spisovnej a obecnej češtiny. (Slováci túto prax dobre poznajú z nepripravených rozhovorov s Čechmi v rozhlase a televízii.) Ako sa už povedalo v úvode, hranica medzi spisovnou a obecnou češtinou nie je pevná. Autori upozorňujú, že takáto nepevnosť hraníc medzi jazykovými útvarmi je prirodzeným javom. Obecná čeština má aj miestne varianty. Autori ich podrobne opisujú a rozoberajú. Pripomínajú, že v lingvistickej literatúre sa poukazuje na to, že v niektorých prípadoch, kde sa obecná čeština odlišuje od spisovnej normy, vykazuje niektoré zhody so slovenčinou. Dost' podrobne sa autori zaoberajú výkladom hovorovej češtiny, ktorú jednotliví českí lingvisti chápu dost' rozdielne. V. Mathesius chápal hovorovú češtinu ako voľne vymedzený súbor spisovných a čiastočne aj nespisovných prostriedkov, ktoré používajú v bežnom hovore hovoriaci zvyknutí aktívne používať spisovný jazyk. Upozorňoval, že v češtine

neexistuje ustálený variant jazyka, ktorý by tejto funkcii slúžil. Naproti tomu B. Havránek hovorovú češtinu vymedzil inak: vybral skupinu javov obecnej češtiny, ktoré by bolo možné pokladať za prijateľné v spisovnom prejave (*múko, polívka, píšou, ved, nes*). J. Bělič hovorovú češtinu charakterizoval ako vrstvu spisovnej češtiny zbavenú prvkov výlučne knižných, ale aj javov pociťovaných ako nespisovné. Spomína sa aj postoj ďalších popredných lingvistov K. Hausenblasa, F. Kopečného, A. Sticha. J. Bělič sa v šesťdesiatych rokoch na základe výskumu „městské mluvy“ zaslúžil o obohatenie oficiálne kodifikovanej spisovnej normy v niektorých prípadoch, kde dovtedy obsahovala len knižné tvary. A. Stich s J. Krausom upozornili, že spisovnej češtine chýbajú vo viacerých prípadoch štýlovo neutrálné prostriedky: *bychom – bysme, ženami – ženama, ti dobří herci – ty dobrý herci, velká města – velký města*. Aj J. Vachek upozornil, že niektoré tvary majú nádych knižnosti. F. Daneš podľa autorov plným právom označil hovorovú češtinu za chiméru. H. Kučera (emigrant v USA) už v päťdesiatych rokoch na základe rozsiahleho výskumu dochádza k záveru, že v bežnej reči je v češtine rozšírené kolísanie, striedanie kódov. H. Kučera bol tiež prvý, kto použil štatistické postupy pri výskume a zistil, že hovorová čeština nie je jednotný kód. Široká diskusia na stránkach odbornej tlače na začiatku šesťdesiatych rokov rozdielnosť názorov lingvistov len potvrdila. Ukázalo sa v nej (najmä v príspevku P. Nováka), že rozdiel medzi spisovnou a obecnou češtinou je pri komunikácii do istej miery na ťarchu. Podľa autorov je v češtine taká blízkosť oboch centrálnych kódov, teda spisovnej a obecnej češtiny, že pasívna zrozumiteľnosť je zaistená, spisovnú češtinu sa však dieťa musí učiť v škole. Napriek tomu autori súdia, že v češtine nejde o skutočnú diglosiu, ale niektoré črty českej jazykovej situácie sú jej blízke.

Najcennejšou časťou práce je oddiel 2. Podrobne sa v ňom rozoberá materiál obecnej češtiny z oblasti hláskoslovia, tvaroslovia, vetnej skladby a slovnej zásoby. Autori súčasne hodnotia materiál tak z hľadiska miestneho, ako aj funkčného rozvrstvenia. Napriek ťažkostiam, s ktorými sa takýto výklad musí vyrovnávať, je tento postup, ako sa nazdávame, pri rozbere tohto materiálu nevyhnutný. Autori sami zdôrazňujú, že podávajú len čiastkovú a diskusnú klasifikáciu. Čitateľovi, ktorý sa podrobne jazykovými otázkami nezaobrá, sa môže výklad zdať príliš komplikovaný a preťažený detailami. Jazykovedec, ktorý materiál pozná dostatočne z praxe, ocení reprezentačný výber javov a presnosť hodnotenia jednotlivých prípadov. Je výsledkom dlhoročnej sústavnej práce s týmto materiálom.

Vo všetkých oblastiach systému obecnej češtiny je množstvo protichodných javov: napr. *i* sa kráti vnútri slova v slovách, ako *řikat, upřimnej*, ale dlhé zostáva v slovách *řizek, místo*. Samohlásky sa džia v slovách, ako *prápor, dôle, hůř, pivo*, ale nedžia sa v slovách *doba, kolo, dozađu* (*vzáđu* je však zdĺžené). Bežný je vokatív *pane Bouček, Alois*, ale je nemožný pri menách *Vašek, Zdeněk*, kde je náležitá *Vášku, Zdeňku*. V tomto oddiele možno polemizovať azda len s názorom autorov na prechýlené české priezviská. Vyslovujú otázku, prečo sa české ženy neusilujú o odstránenie rozdielu v priezviskách; prechýlené priezviská sa totiž vzhľadom na ich spätosť s prívlastňovacou príponou *-ov (-ová)* môžu chápať ako zvyšky nerovnopráv-

neho postavenia ženy. Za príčinu pokladajú vyššiu komunikatívnu hodnotu týchto foriem, lebo priamo vyjadrujú pohlavie. Podľa našej mienky pevnosť pozície prechýlených priezvisk nemusí spočívať len v ich väčšej komunikatívnej hodnote, ale aj v ich výrazne domácom charaktere na rozdiel od priezvisk neprechýlených, ktorých používanie je typickou črtou nedokonalnej znalosti češtiny u cudzincov. Tento jav prenikol aj do praxe spisovateľov ako prostriedok charakterizovania osôb podobne ako aj napodobňovanie „panských“ priezvisk podľa nemčiny v staršej dobe (napr. u I. Hermanna: *pani von Kondelik*). Tým aj spisovatelia posilňovali pozíciu prechýlených priezvisk ako náležitých.

Vo vetnej skladbe si autori všímajú celý rad jednotlivých zaujímavých javov, napr. ústup 2. pádu aj vo funkcii partitívneho genitívu, odchýlky v aktuálnom členení, predšúvanie samostatného vetného člena, kladenie príkloniek na začiatok vety a i. Konštatujú, že spisovná a obecná čeština majú k sebe pomerne blízko. To, čo je typické pre obecnú češtinu a vymyká sa z prísnej spisovnej normy, sa zvyčajne nepočítuje ako vyslovene nespisovné.

V oblasti slovnej zásoby podľa autorov nejde natoľko o vzťah medzi dvoma jazykovými útvarmi, ale skôr o štylistické rozvrstvenie. Autori zostavili desaťbodovú stupnicu takejto stratifikácie, ale sami konštatujú, že nevystihuje všetky aspekty štylistickej rozmanitosti českých slov. V jej rámci sa vyrovnávajú aj so slovami nemeckého pôvodu. Rozdiel medzi slovami spoločnými spisovnej a obecnej češtine a slovami typickými pre obecnú češtinu charakterizujú pomocou štyroch bodov: a) synonymia (*spát – chmět*), b) prenesený význam (o ľuďoch: *dřevo, bačkora*, o neživých predmetoch *špaček*), c) univerbizácia (*oční lékař – vočař*), slová utvorené skladaním (*hadimřska*), d) bez náprotivku (*lajdák, makačka*). Autori uvádzajú aj zoznam najčastejších typov tvorenia slov.

V 3. oddiele je celá problematika zasadená do širšieho rámca jazykovej kultúry s odkazom na porovnanie s rozdielnou situáciou v tejto oblasti v Anglicku a vo Francúzsku. Vysvetľuje sa tu rozdiel medzi normou a výkladom a kodifikačných príručkách berie do úvahy kodifikácie od obrodzenia po súčasnosť. Rieši sa otázka, či zložitá jazyková situácia v češtine je bohatstvom štýlov, alebo zdrojom nedorozumení. Autori tu citlivo a presne rozoberajú postoje českých hovoriacich k rozvrstveniu výrazových prostriedkov češtiny. Pokúšajú sa aj vyvracať niektoré „povery, mýty a ilúzie“, ako napr. to, že spisovné tvary sú esteticky hodnotnejšie a pod.

4. oddiel sa zaoberá problematikou striedania kódov z hľadiska štatistického zachytenia viacerými bádateľmi (H. Kučera, K. Kravčíšínová, B. Bednářová). Autori uzatvárajú výklad poukazom na zmeny kodifikácie vyvolané tlakom obecnej češtiny na spisovnú kodifikáciu a v závere tohto oddielu sa v kapitole *Jak teda budú hovúvit naši vnuci* pokúšajú o stručnú prognózu. Podčiarkujú v nej význam informovania hovoriaceho o možnostiach, ktoré v jazyku má, a zavrhnú „řízení, ochraňování a broušení“ zo staršieho obdobia. Nazdávajú sa, že odstránením „pozústatků krunýře“ treba pomáhať všetkým hovoriacim, aby známe ťažkosti zmierňovali a postupne odstraňovali.

Vybraté texty z tvorby umelcov názorne ilustrujú vzťah obecnej a spisovnej češtiny v 5. oddiele.

Akosi navyše je pripojený 6. oddiel, ktorý bezprostredne nespadá do problematiky obecnej češtiny. Jednako tento výklad organicky dopĺňa pertraktovanú problematiku. Autori v ňom vyslovujú mnohé názory, pokladané dosiaľ v českej oficiálnej lingvistike za diskutabilné. Zaujímavou ukázkou je v prílohe *Náčrt slovníka obecné češtiny* a rovnako aj nahraté texty v závere knižky.

Publikáciu autorov možno hodnotiť ako ďalší úspešný pokus o naznačenie problémov v používaní češtiny ako konglomerátu dvoch jazykových kódov – spisovnej a obecnej češtiny, ale bez akéhokoľvek úsilia o normovanie a kodifikáciu, resp. bez preskripčných zásahov.

J. Dvončová

ROZLIČNOSTI

Bodovník a dáždovník. – V zdravotníckych zariadeniach od 1. apríla 1993 nadobudol platnosť nový systém hodnotenia lekárskeho výkonu, tzv. bodovací systém. Lekári musia vypisovať body na každý výkon, ktorý vykonajú. V hromadných oznamovacích prostriedkoch sa však častejšie stretávame s jednoslovným pomenovaním *bodovník*, napr.:

V predposledný marcový deň rozdelili lekárom u nás tzv. *bodovník*. – *Bodovník* – zoznam zdravotníckych výkonov a ich bodové hodnoty... (Národná obroda, 14. 4. 1993, s. 3) – Ak ma tu nepotrebuje ako doktora, ale ako vypisovača *bodovníka*, tak odmietam túto povinnosť... (Smena, 4. 5. 1993, s. 3) – *Bodovník* zabodoval! – „*Bodovník*“ totiž zlyhal už v piatich nemocniciach... (Sme na štvrtok, 8. 4. 1993, s. 3) – *Bodovník* má takú životnosť ako brontosaurus... – ... *bodovník* riadne dvíha hladinu adrenalínu... – ... kde sa *bodovník* v roku 1990 experimentálne overoval... – Princíp *bodovníka* v cenotvorbe zdravotníctva... – ... *pristúpili na bodovník*... – Secesnosť filozofie *bodovníka* je v tom... – ... že budem *bodovník* bojkotovať... (Smena, 4. 5. 1993, s. 3)

Slovo *bodovník* sa iba v jednom prípade použilo v úvodzovkách.

Okrem podstatného mena *bodovník* sme v jednom prípade zaregistrovali aj prídavné meno *bodovníkový*: ... *b o d o v n í k o v é* brožúry... (Sme na štvrtok, 8. 4. 1993, s. 3).

J. Horecký v Slovenskej lexikológii I. Tvorenie slov (1971, s. 129) v rámci názvov vecí a nástrojov vyčleňuje názvy vecí s príponou *-ník*. Pripomína, že veľmi často sa touto príponou tvoria názvy vecí podľa určitého vzťahu k základnému podstatnému menu. Patria sem podstatné mená, ako *denník*, *poludník*, *slamník*; *jablčník*, *makovník*, *orechovník* (názvy koláčov); *figovník*, *pomarančovník* (názvy stromov a rastlín) a i. Pri názvoch vecí typu *makovník*, *orechovník*, *figovník* je prípona *-ník*, resp. *-ovník*. Niekedy sa príponou *-ník* a jej variantom *-ovník* rozlišuje význam slov utvorených od rovnakých základov, napr. *dážď* – *dáždník* a *dážď* – *dážďovník* (kabát do dažďa). Slovo *dážďovník* uvádza J. Horecký ako doklad z Oravy. V niektorých prípadoch sa však príponou *-ník* a jej variantom *-ovník* nerozlišuje význam slova utvorený od toho istého základu, napr. *poradie* – *poradovník* a *poradník*. Variantnou príponou *-ovník* je utvorené aj nové slovo *bodovník* od podstatného mena *bod*. Variantnou príponou *-ovník* sú utvorené aj viaceré názvy vecí od podstatných mien, ale aj od slovičiek, napr. *rozdeľovník*, *smerovník*, *kilometrovník*, *stometrovník*, *spojovník*, *kilovník*, *počtovník*, *páhovník*, *tipovník* a pod. *Rozdeľovník* je vec slúžiacia na rozdeľovanie materiálu, *smerovník* je ukazovateľ smeru na rázcestí, *kilometrovník* je značka na ceste alebo na trati označujúca vzdialenosť v kilometroch od východiskového bodu, *stometrovník* je drevený kolík alebo kamenný stĺpik nachádzajúci sa pri železničnej trati vo vzdialenosti sto metrov od iného vpredu alebo vzadu, *spojovník* je interpunkčné znamienko; grafický znak vo forme vodorovnej krátkej čiary používaný pri zložených slovách, *kilovník* je kilové závažie, *páhovník* je hoblík na žliabkovanie, *páhovnic*, *počtovník* je písanka na počty. V Slovenskom rozhlase je relácia *Tipovník*

na víkend. Slovom *tipovník* sa označuje dobrá rada, odporúčanie na víkend pre poslucháčov z oblasti kultúry, športu a pod.

Nové slovo *bodovník* sa používa najmä v administratívnom štýle. Slovom *bodovník* zachytávame, fixujeme isté uznesenie, dohodu, záväzok, evidujeme alebo konštatujeme enumeračné fakty. Túto funkciu plní administratívny štýl.

Slovo *dážďovník* sa v slovníkoch slovenčiny uvádza ako zoologický termín (druh vtáka). V slove *dážďovník* je v príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny rozkolísaná kvantita v prvej slabike. V Krátkom slovníku slovenského jazyka (1987, s. 70) sa toto slovo uvádza s krátkym *a* v prvej slabike (*dažd'ovník*). Neproti tomu Slovník slovenského jazyka I (1959, s. 238), Pravidlá slovenského pravopisu (1991, s. 158), Pravidlá slovenskej výslovnosti od Á. Kráľa (1984, s. 242), Retrográdny slovník slovenčiny od J. Mistríka (1976, s. 306), Príručka slovenského pravopisu pre školy od J. Oravca a V. Lacu (1984, s. 199) slovo *dážďovník* uvádzajú s dlhým *á* v prvej slabike. V slove *dážďovník* treba písať a vyslovovať dlhé *á*, pretože pred variantnou príponou *-ovník* sa v názvoch vecí neskracuje koreňová slabika, napr. *krémovník*, *gáľovník*, *ságoník*, *mútovník*, *páhovník*.

Na záver zopakujeme: nové slovo *bodovník* je termín z odbornovo-administratívnej oblasti, ktorý sa začal používať v zdravotníckych zariadeniach v súvislosti s novým systémom hodnotenia lekárskeho výkonu, s tzv. bodovacím systémom.

J. Jacko

Kánon – kanonický či kánonický? – V našich normatívnych slovníkoch slovenského jazyka (Slovník slovenského jazyka I, 1959, s. 671; Krátky slovník slovenského jazyka, 1987, s. 148), v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1991 (s. 211), napokon aj v Slovníku cudzích slov od M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej z roku 1979 sa uvádzajú dve homonymné prídavné mená *kanonický*¹ a *kanonický*², z ktorých jedno prislúcha podstatnému menu *kánon* a druhé podstatnému menu *kanonik*. V 11. vydaní Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1953 trochu udivuje, že v slovníkovej časti sa síce slovo *kánon* uvádza, ale už nie jeho adjektívny derivát *kanonický* (ale ani *kánonický*), hoci pri slove *kanonik* sa adjektívna podoba *kanonický* hniezduje. Udivuje preto, lebo v týchto Pravidlách sa po prvý raz kodifikovalo skracovanie dĺžky poslednej kmeňovej slabiky pred odvodzovacou príponou *-ický* (pravda, aj pred viacerými inými príponami), ale v bode 3 na s. 33 sa vyslovuje iná poučka, že „pred príponami *-ický*, *-ista*, *-ita*, *-izmus* sa však kmeňová samohláska neskracuje, ak je kmeň jednoslabičný, napr. *sféra* – *sférický*, *báza* – *bázický*, *mýtus* – *mýtický* atď.“ (uvádzajú sa tu aj výnimky, napr. *trópy* – *tropický*, *chémia* – *chemický*). Slovo *kánon* sa medzi tieto príklady nedostalo, ale i napriek tomu možno predpokladať, že ho treba zaradiť medzi spomínané slová s jednoslabičným dlhým kmeňom, reprezentované dvojicou *sféra* – *sférický*, teda aj *kánon* – *kánonický*. V slovníkovej časti Pravidiel z roku 1953 sa však tento náš predpoklad nepotvrdzuje,

ale ani neodmieta. Až Slovník slovenského jazyka I z roku 1959 kodifikuje prídavné meno *kanonický* (s krátkou slabikou v koreni), to značí, že slovo *kánon* sa zaraďuje medzi výnimky typu *chémia* – *chemický*. Túto kodifikáciu potvrdzuje aj Krátky slovník slovenského jazyka a zvukovú podobu adjektíva *kanonický* člení na dve homonymá: *kanonický*¹ a *kanonický*², teda tak ako Slovník slovenského jazyka I.

V uvažovaní o tom, či od slova *kánon* je náležitá či náležitejšia podoba *kanonický* alebo *kánonický*, by bolo možné nadviazať na diskusiu, trvajúcu už viac desaťročí (porov. literatúru, ktorú cituje L. Dvonč vo svojom článku *Atmosferický*, či *atmosférický*?, Slovenská reč, 29, 1964, s. 33–38 alebo aj v poznámke *Atmosféra* – *atmosférický* v Kultúre slova, 22, 1988, s. 275–277). Treba len futovať, že diskusia okolo nevšedného slovtvorného a pravopisného problému sa zúžila iba na tie isté prídavné mená a že sa problém nepredostrel vo vyčerpávajúcej podobe z hľadiska všetkých derivátov s príponou *-ický*, ktoré prichádzajú do úvahy (napr. podľa Frekvenčného slovníka alebo Retrográdneho slovníka J. Mistríka). Napriek tomu sa v tejto diskusii ukázalo, že poučka z Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1953 v podstate zostáva naďalej platná v tom, že v slovenčine existujú dva typy adjektív tohto druhu: na jednej strane adjektíva so skrátenou kmeňovou slabikou (*melanchólia* – *melancholický*, *chémia* – *chemický*), na druhej strane adjektíva s neskrátenou kmeňovou slabikou (*fonéma* – *fonémický*, *sféra* – *sférický*), pričom počet adjektív z druhej skupiny narastá. Potvrdzuje to aj L. Dvonč v spomínanom príspevku v Kultúre slova.

Pravda, tento stav v používaní spomínaných adjektív sa zatiaľ iba konštatuje, nie sú totiž známe príčiny tohto stavu alebo presnejšie – tejto tendencie v slovenskom jazyku: je to vnútorný systémový vývin jazyka alebo je to tendencia v jazykovom úze čiže prejav istého stupňa jazykového vedomia u používateľov spisovného jazyka? Je však zrejmé, že nejde iba o pravopis. Do istej miery to dokazuje aj otázka tvorenia prídavného mena od podstatných mien *kánon* a *kanonik*.

Ak by sa bola mala zachovať poučka z Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1953, podľa ktorej sa kmeňová samohláska neskracuje, ak je kmeň jednoslabičný, prídavné meno od substantíva *kánon* sa malo utvoriť v podobe *kánonický*, nie *kanonický* (pravda, aj tu sú známe výnimky, napr. *chémia* – *chemický*). Zdôvodnenie, prečo sa tu slabika *ká-* skrátila, nie je nám známe, ibaže by tu bola vplývala podoba prídavného mena od substantíva *kanonik*. Túto súvislosť však nemožno bezpečne potvrdiť, najmä keď dnešná kodifikácia pokladá podoby *kanonický*¹ a *kanonický*² za homonymá. A tak keď sa začal prekladať do slovenčiny Codex iuris canonici (Kódex kanonického práva), ako jeden z prvých problémov sa vynoril pravopisný problém podoby prídavného mena, utvoreného od substantíva *kánon*. Prekladatelia nevideli nijaký dôvod na uplatňovanie kodifikovanej podoby so skrátenou slabikou v koreni slova *kánon*, a tak sa rozhodli, že budú používať podobu *kánonický*. Toto rozhodnutie ovplyvnilo aj celkom prirodzené rozlíšenie prídavných mien od základov *kánon* a *kanonik* práve zachovaním kvantity v prídavnom mene, utvorenom od substantíva *kánon*.

Keďže súčasná kodifikácia pozná iba jednu zvukovú podobu prídavného mena *kanonický* v dvoch homonymných formách *kanonický*¹ a *kanonický*² k dvom základom

kánon i *kanonik* a keďže existuje poučka, podľa ktorej sa kmeňová samohláska neskracuje, ak je kmeň jednoslabičný, navrhujeme, aby sa v tomto bode kodifikácia zmenila v prospech dvoch pravopisne odlišných podôb *kánonický* a *kanonický* v súlade s vývinovými tendenciami v spisovnom úze, ako aj v súlade s prirodzenou tendenciou v jazyku využívať na rozlíšenie významu slova aj kvantitatívnu stránku slova.

F. Kočíš

O p r a v a. – V štúdií Rudolf K r a j č o v i č, *Povel'komoravská christianizácia vo svetle starej toponymie* v Slovenskej reči, 58, 1993, s. 194–201 sa stala chyba. Na s. 197 v 1. a 2. riadku namiesto Slovník slovenského jazyka II, ďalej SSJ, má byť Slovenský juh v stredoveku II, ďalej SJS; na s. 200 v 13. riadku zdola namiesto SSJ II má byť SJS II. V Literatúre namiesto Slovník slovenského jazyka II... má byť STANISLAV, J.: Slovenský juh v stredoveku II. Turčiansky Svätý Martin, Matica slovenská 1948. 663 s.

Redakcia